

Səyyad MƏCİDLİ

**İNTERNET HÜQUQU
VƏ
ETİKASI**

***Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti
(elektron versiya)***

Azərbaycan Universitetinin
Elmi Şurasının qərarı ilə ali məktəblər üçün
dərs vəsaiti kimi çapa tövsiyə edilmişdir

BAKİ-2015

Bu kitab Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət
Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının
maliyyə yardımı ilə nəşr edilmişdir

Avropaya İntegrasiya
Mərkəzi

Elmi redaktor: hüquq üzrə fəlsəfə doktoru R.K.Məmmədov

Rəyçilər: hüquq elmləri doktoru Ə.İ.Sadıqov
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Ə.Q.Məmmədov

**Məcidi S.T. "İnternet hüququ və etikası". Dərs vəsaiti. Bakı: 2015.
222 səh.**

Kitabda kiberməkanda mövcud olan çoxşaxəli münasibətlərin hüquqi və etik problemləri, İnternetdə insan hüquqları, o cümlədən informasiyanın əldə olunması, ötürülməsi, şəxsi həyat və uşaq hüquqlarının qorunması və elektron xidmətlərin tənzim edilməsi üzrə norma və prinsiplər araşdırılıb.

İnternetlə bağlı qüvvədə olan hüquq normaları, o cümlədən beynəlxalq və milli qanunvericilik tədqiq olunmuş, məhkəmə təcrübəsinə istinad edilməklə, onların düzgün implementasiyasına xüsusi yer ayrılıbmışdır. Dərs vəsaitində həmçinin, e-dövlət, açıq hökumət, elektron imza və elektron sənəd dövriyyəsi, e-ticarət hüququ, İnternetdə, o cümlədən sosial şəbəkələrdə fəaliyyətin etik problemlərinə, informasiya təhlükəsizliyi və özünütənzimləmə, habelə kibercinayətkarlığa qarşı beynəlxalq mübarizə məsələlərinə də xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Kitab ali məktəb tələbələri, hüquqşünaslar, media peşəkarları və ümumilikdə bu sahəyə maraqlı göstərənlər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

İSBN

© S.T.Məcidi – 2015

Sayyad MAJIDLI

Internet law and ethics

Textbook

Baku-2015

This book was published by the financial aid of the Council of State Support to Non-Governmental Organizations under the President of the Republic of Azerbaijan and organizational support by the Center for European Integration (CEI)

Scientific editor: Ph.D. R.K.Mamedov

Reviewers: Doc. E.I.Sadiqov
Ph.D. E.Q.Mamedov

Majidli S.T. Internetl law and ethics. Textbook. Baku: 2015. – 222 p.

The book explores legal and ethical problems of the multifaceted relationships that exist in cyberspace, human rights in Internet, including receipt and transmission of information, rules and principles of the protection of privacy and rights of children, as well as the regulation of electronic services provision.

The book researches applicable laws relating to the Internet, including international and national legislation, the special place is given to their proper implementation with reference to case law. The manual also pays special attention to e-government and open government issues, electronic signature and electronic document management, e-commerce law, ethical issues of the Internet, including social networks, information security and self-regulation, as well as the international fight against cybercrime.

The book is intended for university students, lawyers, media professionals and those interested in the field as a whole.

İSBN

© S.T.Majidli – 2015

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

GİRİŞ.....8-11

I FƏSİL. İNTERNETİN YARANMASI, İNKİŞAFI VƏ ƏHƏMİYYƏTİ.....12-22

1.1. Qloballaşma dövründə İnternetin yeri və rolu.....12

1.2. İnternetin yaranması və inkişaf tarixi.....19

II FƏSİL. İNTERNET HÜQUQU VƏ ETİKASI: ANLAYIŞI, MƏQSƏDİ VƏ MAHIYYƏTİ.....23-38

2.1. İnternet hüququ və etikas tədris fənni kimi: anlayışı və predmeti.....23

2.2. İnternet hüququ və etikas fənninin mənbələri.....31

2.3. İnternet hüququ və etikas fənninin subyektləri.....34

2.4. İnternet hüququ və etikas fənninin obyektləri.....37

III FƏSİL. İNTERNET VƏ İNSAN HÜQUQLARI.....39-60

3.1. İnternetdə insan hüquq və azadlıqlarının mühafizəsi problemləri.....39

3.2. İnternetdə şəxsi həyat hüququnun qorunması.....42

3.3. İnternetdə uşaq hüquqlarının müdafiəsi.....48

3.4. İnternetdə müəllif və əlaqəli hüquqların mühafizəsi.....53

IV FƏSİL. İNTERNET-MEDIA HÜQUQU.....61-89

4.1. İnternet-media hüququnun anlayışı və mahiyyəti.....61

4.2. Kütləvi informasiya vasitəsi kimi İnternetin hüquqi problemləri.....63

4.3. İnternetdə informasiya azadlığı və ona qoyulan məhdudiyyətlər.....67

4.4. İnternetdə diffamasiya məsələləri.....73

4.5. İnternetdə informasiya təhlükəsizliyi və özünütənzimləmə.....80

4.6. İnternet istifadəçilərinin və e-jurnalistin hüquq və vəzifələri.....87

V FƏSİL. E-DÖVLƏT, AÇIQ HÖKUMƏT VƏ ELEKTRON XİDMƏTLƏRİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ.....	90-111
5.1. E-Dövlət, e-Hökumət: məqsədi, fəaliyyət istiqamətləri....	90
5.2. Elektron xidmətlər: anlayışı, mahiyyəti.....	95
5.3. Açıq Hökumət -yeni elektron idarəetmə modeli.....	98
5.4. Elektron imza və elektron sənəd dövriyyəsi.....	103
5.5. Elektron ticarət hüququ.....	107
VI FƏSİL. KİBERCİNAYƏTLƏR.....	112-116
6.1. Kibercinayətlər: anlayışı və növləri.....	112
6.2. Kibercinayətkarlığa qarşı beynəlxalq mübarizə.....	115
VII FƏSİL. İNTERNET HÜQUQUNDA MƏSULİYYƏT..	117-122
7.1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində kibercinayətlərə görə məsuliyyət.....	117
7.2. İnternet hüquqlarının pozulmasına görə inzibati məsuliyyət.....	120
VIII FƏSİL. İNTERNETDƏ ETİK MƏSƏLƏLƏR.....	123-131
8.1. İnternet etikası: problemlər və perspektivlər.....	123
8.2. Sosial şəbəkələrdə fəaliyyətin etik məsələləri.....	126
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	132-133
PEŞİOME.....	134
SUMMARY.....	135
BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏR.....	136-173
İnsan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasından çıxarış.....	136
Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktdan çıxarış.....	136
İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədən çıxarış...	137
İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında Bəyannamə..	137
Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiya.....	141
İNTERNET HÜQUQU ÜZRƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ BƏZİ NORMATİV HÜQUQİ AKTLARI.....	174-216

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.....	174
“Kibercinayətkarlıq haqqında” konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.....	180
Elektron imza və elektron sənəd haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.....	181
Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarında informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.....	202
2013-cü ilin Azərbaycan Respublikasında “İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları ili” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.....	203
Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı.....	204
Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın və “Korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı.....	207
Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı.....	208
İSTİFADƏ OLUNMUŞ MƏNBƏ VƏ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	217-220

*Dünyanı istəyən elmə, axirəti istəyən yenə elmə sarılınsın.
(Hz. Məhəmməd)*

GİRİŞ

İnternet müasir dünyada cəmiyyətin və insanın gündəlik həyat tərzində və fəaliyyətində ən mühüm faktora çevrilməklə, milli-mədəni həddləri aşaraq bəşəriyyətin vahid qlobal cəmiyyət modelini formalaşdırmaqdadır. Hazırda İnternetin yaratdığı geniş imkanlar bəşəri və milli anlamda sosial-iqtisadi və hüquqi dəyişikliklərlə xarakterizə olunur. Bu dəyişikliklər nəticəsində ictimai münasibətlərin yeni və mühüm bir növü olan İnternet münasibətlərinin (virtual münasibətlərin) tənzimlənməsi üzrə beynəlxalq və milli hüquq normaları yaradılır, yeni qanunlar, dövlət proqramları və inkişaf konsepsiyaları qəbul edilir, innovativ dəyərlər və xüsusi normativ-hüquqi sistemin tətbiqi zərurəti meydana gəlir.

Bu gün Azərbaycanda İnternetin, elektron xidmət sahələrinin, sosial və elektron medianın, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının, elektron ticarətin sürətli inkişafını, onların ölkəmizin taleyüklü problemlərinin həllində, əhəlinin rifahının yaxşılaşdırılmasında, habelə ictimai fikrin formalaşmasında və dövlətin möhkəmlənməsində xüsusi rolunu nəzərə alaraq, bu sferada yeni yaranmaqda olan hüquqi öhdəliklərin, etik normaların, beynəlxalq və milli qanunvericiliyin öyrənilməsi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İnsan hüquqlarının, vətəndaşlarımızın layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsini özünün ali məqsədi

elan etmiş ölkəmizdə bu sahədə hərtərəfli dinamik inkişafa xidmət edən genişmiqyaslı islahatlar aparılaraq normativ-hüquqi aktlar qəbul olunmuş, yeni iş metodlarının, qabaqcıl informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının geniş tətbiqi, müasir infrastrukturun yaradılması üzrə mühüm tədbirlər görülmüşdür.

Müasir dövrdə ölkəmizdə Açıq Hökumətin təşviqi, kibercinayətkarlığa qarşı mübarizə, İnternet hüququ və etikası, müxtəlif növ elektron xidmətlərin göstərilməsi, elektron sənəd dövriyyəsi və rəqəmli imza, İnternetdən istifadənin digər hüquqi məsələləri ilə bağlı normaların düzgün implementasiyası (tətbiqi) və öyrənilməsi üzrə eyni tədris vəsaitinə ehtiyac var.

Eyni zamanda, Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzünün davam etdiyi şəraitdə İnternet hüququ məsələsinə ona görə təhsil və tədris kontekstindən xüsusi diqqət yetirilməsi vacibdir ki, müdrik bir kəlamda deyildiyi kimi: “Təhsil insan azadlığını döyüşən ordudan daha yaxşı təmin edir”. Bu baxımdan tədris zamanı ən aktual, o cümlədən bu günümüzün tələblərinə cavab verən, ölkəmizə yönələn hərbi təcavüzə qarşı döyüşən ordu qədər gerekli olan şəbəkə istifadəçilərinin düzgün hüquqi kontentə malik “informasiya hücum”ları, İnternetdən istifadənin hüquqi məsələləri, informasiyanın təhlükəsizliyi, habelə şəbəkə etikası və mədəniyyətinin formalaşdırılması ilə bağlı bilgiləndirilməsi, bu sahədə normativ prinsiplərə mühüm önəm verilməsi xüsusilə əhəmiyyətlidir.

“İnternet hüququ və etikası” dərsləri vəsaiti də məhz bu zərurətdən irəli gələrək, qeyd olunan sahədə işin daha da səmərəliliyini və davamlılığını təmin etmək məqsədinə xidmət edir. Kitabda araşdırılan məsələlər bir neçə mühüm səbəbə görə daha aktual hesab olunur:

Birincisi, ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyevin Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş Azərbaycan Respublikasında “İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı”na əsasən artıq informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə insan hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin “Kompyuter informasiyası əleyhinə olan cinayətlər” fəslə yenidən işlənmiş və həmin fəsil “Kibercinayətkarlıq haqqında” 2001-ci il 23 noyabr tarixli Konvensiyanın tələblərinə uyğunlaşdırılmaqla dəyişdirilmişdir. Bu barədə müxtəlif ixtisaslı tələbələr, elmi fəaliyyətlə məşğul olan şəxslərin və şəbəkədə işləyən hər kəsin maariflənməsinə xüsusi ehtiyac duyulur.

İkincisi, “Elektron Azərbaycan” Dövlət Proqramına, “Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” Prezident Fərmanına əsasən cəmiyyətimizin bütün sahələrində artıq elektron xidmətlər təşkil edilmiş, onların “bir pəncərə” prinsipi əsasında təşkilinin təmin edilməsi məqsədi ilə www.e-gov.az vahid elektron hökumət portalı yaradılmış, bütün xidmətlərin vahid məkandan, daha keyfiyyətli və rahat həyata keçirilməsi məqsədi ilə 2012-ci ilin iyul ayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi təsis edilməklə, bu qurumun nəzdində “ASAN” xidmət mərkəzləri fəaliyyəti başlamış, habelə ölkə başçısının 2012-ci il 5 sentyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planına əsasən elektron xidmətlərin təkmilləşdirilməsi ən mühüm vəzifələrdən biri kimi qarşıya qoyulmuşdur.

Üçüncüsü, dövlət başçısının təşəbbüsü ilə 2013-cü ilin Azərbaycanla “İnformasiya-kommunikasiya

texnologiyaları ili” elan edilməsini nəzərə alaraq, qloballaşan dünyaya və Avropaya inteqrasiya etməkdə olan ölkə təhsilində və bütövlükdə cəmiyyətimizdə İnternetin və müasir elektron xidmət sahələrinin hüquqi tənzimlənməsi ilə bağlı yeniliklərə xüsusi ictimai tələbat mövcuddur.

Beləliklə, “İnternet hüququ və etikası” müasir dövrdə kiber məkanda sosial ehtiyaclara hesablanaraq ortaya çıxmış bir dərs vəsaitidir. Kitabın ərsəyə gəlməsində verdikləri dəyərli tövsiyələrə, rəylərə, göstərdikləri diqqət və qayğıya görə müəllif Bakı Avrasiya və Azərbaycan universitetlərinin rəhbərliyinə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasına və Avropaya İnteqrasiya Mərkəzinə, həmçinin mənəvi dəstəyə görə valideynlərinə və bütün müəllimlərinə dərin təşəkkürünü bildirir.

*Allah Kainatı yaradıb, insan isə İnterneti!
(Harun Aqaçarskiy)*

I FƏSİL

İNTERNETİN YARANMASI, İNKİŞAFI VƏ MAHİYYƏTİ

1.1. Qloballaşma dövründə İnternetin yeri və rolu

1.2. İnternetin yaranması və inkişaf tarixi

1.1. Qloballaşma dövründə İnternetin yeri və rolu

Müasir dövrdə bəşəriyyət yeni hüquqi və əxlaqi sistemlərə adaptasiya olunur, telekommunikasiya və informasiya cəmiyyətinə xas olan qanunlar və etik normalar tətbiq edilir, yeni cəmiyyət modelləri formalaşır. Qloballaşma və inteqrasiya dönməində informasiya cəmiyyətinin qurulması əsas vəzifə kimi çıxış etməklə, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, elektron dövlətin formalaşması, informasiya-kommunikasiya infrastrukturunun yaradılması, elektron xidmətlər, informasiya azadlığı və informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi ilə bağlı hüquqi məsələlər özünü daha aktual formada büruzə verir.

İnformasiya öz təbiəti etibarilə bütövlükdə dünyadakı proseslərə, beynəlxalq və ölkədaxili ictimai rəyə təsir etməklə, hər bir dövlətin mövcudluğu, beynəlxalq sistemdə fəaliyyəti üçün ən zəruri komponentlərdən biri kimi məqsədyönlü addımlar atılmasını şərtləndirir,

ölkələrin informasiya siyasətlərində dəyişikliklər tələbini ortaya qoyur.

İnformasiyanın ictimai tələbatlığı yeni növ kommunikasiya vasitələrinin inkişafına səbəb olmaqla, qlobal transsərhəd informasiya şəbəkəsinin formalaşması zərurətini yaratmışdır. İnformasiya cəmiyyəti üçün xas olan vahid məkanın – İnternetin (qlobal informasiya şəbəkəsi) meydana gəlməsi bütövlükdə insanlıq üçün növbəti kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliyinə mahiyyətini təşkil etmişdir. Həmçinin, modern əlaqə vasitələrinin sürətli inkişafı yeni kommunikasiya siyasətini, tənzimlənməsini və hüququnu şərtləndirmişdir.

Kommunikasiya hüququ və siyasəti müasir dövrdə insanlar arasında ənənəvi kütləvi kommunikasiya vasitələrinə məhdudiyət qoymadan, eyni zamanda İnternet, elektron poçt və digər şəxsi əlaqə vasitələri də daxil olmaqla kommunikasiyalar axınının tənzimlənməsini əhatə edir.¹

Mövcud kommunikasiya resursları içərisində İnternet qloballaşma erasının tələbləri ilə tam uzlaşmaqla, cəmiyyətin müxtəlif sferalarında, o cümlədən iqtisadi, siyasi, sosial, hüquqi, enerji, ekologiya və digər sahələrdə öz rolunu və əhəmiyyətini qoruyub saxlayır.

Hazırki texnoloji inkişaf göstərir ki, kompüter, televiziya, radio, video, musiqi dinləmə alətləri, kino, kitab, qəzet və jurnal kimi nəşr vasitələri tək bir maşında bir yerdə insanlara təqdim edilir. Bu kütləvi informasiya vasitəsi, eyni zamanda telefon, teleqraf, faks və digər fərdi ünsiyyət imkanlarını da istifadəçilərinə təqdim edir. İnternetə bağlana bilən televiziya istifadə edilməyə

¹ John C. Reinard and Sandra M. Ortiz. Communication Law and Policy: The State of Research and Theory. Journal of Communication, 2005, 55(3), 594-631

başlanmışdır. Geniş əhatə dairəsinə malik olan xeyli elektron vasitələr, artıq tək bir incə ekran üzərində və bir prosessor maşında toplanmışdır.² Əlbəttə, qeyd olunan məqam İnternetin hər kəsin həyatındakı yerini və rolunu aşkar şəkildə göstərir, insanlar arasında yeni modern ünsiyyət modeli kimi onun hüquqi tənzimlənməsi zərurətini təsdiq edir.

Eyni zamanda, bu məkan elə bir unikal keyfiyyətə malikdir ki, burada tənzimlənmənin xüsusiyyətləri bir qədər real mühitdəkindən fərqlənir. Virtual sferada həm beynəlxalq hüquq normaları, həm də milli qanunvericilik fəaliyyətdədir. Həmçinin, veb-məkanda artıq etik normaların da üstünlüyü qəbul edilmişdir.

İnternet hüquq normaları ənənəvi “tənzimləmə”dən daha yumşaq yanaşma tələb edir. Bu münasibətlərə “Avropa İttifaqı İnternet hüququ” kitabında geniş şərh verən A.Savin qeyd edir ki, AI-də dominant paradiqma bundan ibarətdir ki, İnternet tənzimlənmədən daha çox, idarə olunmalıdır.³ Yəni, dövlətlərin İnternetə sət müdaxiləsi yolverilməzdir. Burada yalnız kiberməkana nəzarətdən və ya onun əxlaq və hüquq qaydalarına müvafiq olaraq idarə edilməsindən söhbət gedir.

Bəzi müəlliflər hesab edirlər ki, İnternet mühitindəki transmilli fəaliyyət milli qanunvericiliklərlə beynəlxalq praktika arasında da ziddiyyət yaradır: “Hər bir ölkə öz yurisdiksiyası çərçivəsində qanunlar qəbul etmək və onları tətbiq etmək hüququna malikdir. Yəni bu, onların suveren hüquqlarıdır, yaxud dövlət suverenliyinin əsas prinsiplərindən biridir. Lakin İnternet mühitində elə vəziyyət yaranır ki, bu suveren hüquq şübhə altına düşür

² Bilişim Hukuku. Prof. Dr. B. Zakir Avşar, Prof. Dr. Gürsel Öngören. İstanbul, 2010. s.15

³ Savin A. EU internet law. Elgar European law. 2013. p. 10

və ziddiyyət meydana çıxır. Bəzi hallarda müvafiq ziddiyyət hər hansı milli yurisdiksiya hüduqları xaricində olan böyük fəallıq hesabına yaranır. Yəni fəaliyyət müvafiq yurisdiksiya hüduqlarından kənarəda həyata keçirilirsə, həmin yurisdiksiyanın qanunları tətbiq etmə qabiliyyətinə təsir göstərir”.⁴

Təbii ki, istənilən dövrdə və hər hansı məsələ üzrə milli və beynəlxalq hüquq arasında kolliziyalar labüddür və müasir hüquq elmi bu problemlərin aradan qaldırılması yollarını da müəyyən etmişdir. Eyni zamanda, bu ziddiyyət və toqquşmalar İnternetin hüquqi tənzimlənməsi üzrə özünü açıq şəkildə göstərməkdədir. Lakin, bu o demək deyildir ki, ziddiyyətin olması veb-məkanda anarxiyanın mövcudluğuna şərait yaradan amil kimi çıxış edir. Burada ən mühüm məqam ondan ibarətdir ki, İnternet və müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə istər beynəlxalq, istərsə də milli hüquqda formalaşan normalar biri-biri ilə üzvi surətdə bağlı olub, qarşılıqlı təsiretmə imkanına malikdirlər. Zərurət yarandıqda milli qanunvericilik normaları beynəlxalq hüquqa asanlıqla resepsiya oluna və ya əksinə transmilli hüquq prinsipləri milli hüquqa implementasiya edilə bilirlər.

Qeyd olunmalıdır ki, İnternetin müasir dövrdə ən mühüm rolu məhz informasiyanın çəkisinin və dəyərinin artması ilə əlaqədardır. İnformasiyanın növündən asılı olaraq tarixən onun əldə edilmə və ötürülmə vasitələri də müxtəlif olub, elm və texnikanın inkişafı ilə dəyişilərək getdikcə təkmilləşmişdir.

Hələ qədim dövrlərdə baş verən yeniliklər, verilən əmr və göstərişlər şəhərin baş meydanına yığışan əhaliyə

⁴ Mahmudov R.Ş. İnternetin tənzimlənməsinin aktual məsələləri. İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №2, 2010, səh.51

adətən carçılar vasitəsilə çatdırılırdı. Bir-birindən müəyyən məsafədə yerləşən şəhərlərə xəbər ötürülməsində isə çaparlardan istifadə olunurdu. Hərdən bu çaparları əhlilləşdirilmiş poçt göyərçinləri də əvəz edirdi. Təbii ki, bütün bunlar ehtiyacın cüzi hissəsi miqdarında idi. İnsanlar hər gün, hər saat məsafədən asılı olmayaraq baş verənlərdən dərhal xəbər tutmaq, başqaları ilə qısa müddətdə əlaqə yaratmaq arzusundaydılar. Qatarın, daha sonra elektrik enerjisinin, bunun ardınca Morze əlifbasının və aparatının kəşfi informasiyanın yayılma sürətini əhəmiyyətli dərəcədə artırdı. Ötən əsrdə bu sahədə çox böyük uğurlar qazanıldı, hətta XX əsri “informasiya əsri” adlandıranlar da oldu. Qloballaşma prosesinin gətirdiyi zamanda cəmiyyət həyatında informasiyanın yeri və rolu daha da artıb. Müasir dünyada informasiya ən bahalı məhsullardan sayılır. İnformasiya işini və siyasətini düzgün quranlar başqalarını qabaqlayır, daha böyük nailiyyətlərə imza atırlar.⁵

Qloballaşma dönməndə İnternetin hüquqi tənzimlənməsi, habelə informasiyaya məhdudiyyətlərin qoyulması üzrə dövlət suverenliyi baxımından əlbəttə, həm müsbət, həm də mənfi təzahürlərin olması mümkündür. Hətta bu elmi paradıqmaya münasibətdə dualist mövqe onun zərərli və faydalı tərəflərini araşdıran antiqlobalistlər və proqlobalistlərin mülahizələrində də özünü bariz şəkildə göstərir. Antiqlobalistlər hesab edirlər ki, qloballaşma dövlət suverenliyinə ciddi zərbə vurur. Eyni zamanda, bu məsələdə İnternetin rolu da diqqətdən yayınmır.

⁵ Qloballaşma dövründə informasiyanın yeri və rolu. Azərbaycan qəzeti.- 2011.12 avqust. s. 4

İnternetin meydana gəldiyi ilk vaxtlarda hətta belə bir fikir hakim idi ki, bu qlobal şəbəkə milli sərhədləri aşaraq, beynəlxalq hüququn ən mühüm prinsiplərindən biri olan dövlətlərin suveren bərabərliyi prinsipini pozacaq. Qlobal şəbəkədə informasiya və ifadə azadlığının müdafiəsi, kiberməkanda sosial və hüquqi problemlərin tədqiqi ilə məşğul olan Elektron Sərhəd Fondunun yaradıcısı və vitse-prezidenti Con Perri Barlou özünün məşhur “Kiberməkanın müstəqilliyi” adlı Bəyannaməsində bütün dövlətlərə belə bir müraciət ünvanlamışdı: “Bizim aramızda sizə yer yoxdur. Bizim toplandığımız yerdə siz yuxarı hakimiyyətə malik deyilsiniz. Bizim üzərimizdə hökmranlıq etməyə sizin nə mənəvi haqqınız, nə də məcburetə metodunuz var. Siz nə bizi, nə də bizim dünyamızı tanımırsınız. Kiberməkan sizin sərhədlərinizdən kənarında yerləşir”.⁶

Əlbəttə, virtual aləmin xüsusiyyətləri, orada hökm sürən azadlığın ölçüsü məhdudiyətsiz deyildir. Mətbuat azadlığı və media hüquqlarının, habelə İnternete çatımlılığın təminatı müasir demokratikləşmə prosesinin təməl prinsiplərindən biridir. Amma qanunun göstərişləri, xüsusilə beynəlxalq hüququn norma və prinsipləri olmadan heç bir ümumbəşəri dəyər formalaşa, habelə hüquq və əxlaq normalarının fəvqündə dayana bilməz. Bu prinsiplərin səmərəli həyata keçirilməsi isə konkret dövlətlərin iradəsi və real fəaliyyətləri şəraitində mümkündür.

Eyni zamanda, İnternetin son illərdəki hədsiz sürətli inkişafı sübut etdi ki, hüquqi və etik tənziyyətə olmadan bu məkanın normal koordinasiyası mümkünsüzdür. Bu sahəyə dövlətin qanuni şəkildə müdaxiləsi mütləqdir.

⁶ Наумов В.Б., Право и Интернет: Очерки теории и практики, М.: Книжный дом «Университет», 2002. 432 с.

Bu gün İnternetin sürətlə inkişaf etdiyi müstəqil Azərbaycan dünya birliyinə inteqrasiya edir, özünün milli qanunvericiliyini təkmilləşdirir, qlobal informasiya şəbəkəsinin norma və prinsiplərini əxz edərək, həmçinin azad informasiya məkanının təhlükəsizliyinə nəzarəti də həyata keçirir.

Hazırda respublikamızda İnternetin tənziyi və informasiya cəmiyyəti sahəsində xüsusi strategiya həyata keçirilərək, bu istiqamətdə dövlət proqramları və qanunlar qəbul olunur, habelə müasir informasiya texnologiyalarının ölkəmizə transformasiyası, İnternetin milli infrastrukturunun formalaşması və inkişafı təmin edilməkdədir. “Elektron Azərbaycan” dövlət proqramı çərçivəsində “Milli informasiya təhlükəsizliyi sistemi”, “Biometrik identifikasiya sistemi” və “Xarici siyasətin həyata keçirilməsinə informasiya dəstəyi sistemi” layihələri, İnternet mühitində etibarlı və təhlükəsiz elektron idarəetmə (e-hökumət, e-bələdiyyə və s.) texnologiyaları işlənib hazırlanmışdır.

Ölkəmizdə sürətlə inkişaf edən elektron və İnternet mediası vətəndaş cəmiyyətinin fəal iştirakçısı kimi, insanların informasiyaya olan ehtiyaclarının ödənilməsində, Azərbaycan haqqında həqiqətlərin, xüsusilə Ermənistanın ölkəmizin ərazi bütövlüyünə, suverenliyinə və siyasi müstəqilliyinə qarşı hərbi təcavüzünün, xalqımıza qarşı törədilmiş soyqırımların dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında mühüm rol oynayır.

Bütün bunları nəzərə alaraq hesab edirik ki, dövlətin daha səmərəli İnternet siyasətinin həyata keçirilməsi, İnternet və kommunikasiya sahəsində norma və prinsiplərin tətbiqi, əhaliyə elektron xidmətlərin göstərilməsi üzrə dünya praktikasında baş verən yeniliklərin ölkəmizdə tətbiqinə ciddi ehtiyac yaranmışdır. Eyni zamanda, sivilizasiyanın inkişafının müasir

mərhələsində İnternetin əhəmiyyəti və rolu cəmiyyətdə informasiya və ya bilginin əldə olunması, İKT-yə olan ictimai tələbatın güclənməsi, insanların səmərəli informasiya mübadiləsinə olan ehtiyaclarının ödənilməsi və onların global informasiya resurslarına asan çıxışını təmin edən global informasiya fəzasının yaradılması ilə xarakterizə olunaraq, eyni zamanda, dövlətin bu prosesləri hüquqi cəhətdən tənzim etməsində və şəxsin informasiya təhlükəsizliyinin qorunmasında ifadə olunur.

1.2. İnternetin yaranması və inkişaf tarixi

İnternetin hüquqi tənzimlənməsi məsələsinin hərtərəfli araşdırılması üçün bu istiqamətdə bəzi tarixi nüansların tədqiq olunması zəruridir. Çünki, bu sahədə etik və hüquqi normaların yaradılması bilavasitə İnternetin meydana gəlməsi tarixi ilə üzvi surətdə bağlıdır.

Şübhəsiz ki, texnoloji inkişaf baxımından ən əhəmiyyətli hadisə, dünya miqyasındakı kiçikli böyüklü kompüter şəbəkələrinin qurulması və varlığı deyil, bütün kompüter şəbəkələrini əhatə edən ümumi bir şəbəkə olan “İnternet”in təsis edilməsi olmuşdur.⁷

İnternetin vətəni ABŞ-dır. 1962-ci ildə bu ölkənin Müdafiə Nazirliyinin Perspektiv Tədqiqat Layihələri Agentliyi - “ARPANET” tərəfindən yaradılan və daha sonra “İnternet” adlandırılan layihə fəaliyyətə başlamışdır.

İlk dəfə bu sahədə elmi tədqiqatlar ABŞ-ın Massaçusets Texnologiya İnstitutunda gənc amerikalı alim C.Liklayder tərəfindən həyata keçirilmiş, global şəbəkə ideyası irəli sürülmüşdür. Onun fikrincə global

⁷ Hatice Akıncı, A. E. Alıç, C. Er; Türk Ceza Kanunu ve Bilişim Suçları, İnternet ve Hukuk, Der: Yeşim M. Atamer, İstanbul, 2004.s.166.

şəbəkə Yer Kürəsinin bütün sakinlərini verilənlərə və proqramlara istənilən yerdən çıxış imkanı ilə təmin etməli idi.⁸

1972-ci ildə ARPANET vasitəsilə elektron məktub göndərilməsinə imkan verən proqram yaradılmış, ilk dəfə @ işarəsi elektron poçt ünvanlarında istifadə edilməyə başlanmış, 1980-cı ildə isə bu simvol beynəlxalq standart kimi təsdiqlənmişdir. Beləliklə bu şəbəkə vasitəsilə Los-Anceles, Santa-Barbara və Yuta ştatının universitetləri və Stenford Elmi-Tədqiqat İnstitutu arasında informasiya mübadiləsi təmin edilməklə, İnternetin ilk xidmət növü hesab olunan elektron poçt (e-mail) fəaliyyətə başlamışdır.

1972-ci ildə B. Kan müasir müasir İnternetin nəzəri əsasını təşkil edən “açıq şəbəkə texnologiyası” ideyasını irəli sürdü və bu məqsədlə yeni protokolun hazırlanması işinə başlandı. “İnternetin atası” sayılan B. Stefin rəhbərliyi altında TCP/IP protokolu yaradıldı. Bu protokolun yaradılması ENTERNET arxitekturalı lokal şəbəkənin yaradılmasını və ARPANet şəbəkəsi ilə müxtəlif arxitekturalı bir sıra (məs. PRNET, SATNET) şəbəkələrin birləşdirilməsini mümkün etdi. Bu şəbəkə ilə 1979-cu ildə USENET, 1981-ci ildə BITNET, sonralar CompuServe, AmericaOnline və NFSNET şəbəkələri arasında əlaqə yaradılaraq, 1990-cı ildən o, İNTERNET adlanmağa başladı (ilk dəfə İngiltərə və İsveçin kompüter şəbəkəsi İnternetə qoşulmuşdur). Eyni zamanda İnternetlə digər ölkələrin kompüter şəbəkələri arasında əlaqə təmin edildi və o, Beynəlxalq Şəbəkələr Şəbəkəsinə çevrildi.⁹

⁸ Прохоров А., От ARPANet до INTERNet (краткая история Интернета).

<http://www.compress.ru/article.aspx?id=9708&iid=410>

⁹ İnternetin yaranma tarixi, <http://pirimov.com/2011/01/10/internetin-yaranma-tarixi>

Türkiyəli müəlliflər İnternetin tarixçəsinə nəzər yetirdikdə ABŞ tərəfindən onun məhz hərbi məqsədlərlə inkişaf etdirildiyini iddia edirlər. “1957-ci ildə keçmiş SSRİ Sputnik peykini kosmosa göndərdikdən sonra Amerika hər hansı hərbi və ya digər konflikt vəziyyətlərində dünyanın müxtəlif yerlərinə yerləşdirilmiş döyüş sistemlərini bir kompüter şəbəkəsi ilə idarə etmə qərarı vermişdir. Bu məqsədlə Pentaqonda hərbi kompüter şəbəkəsi (ARPANET) qurulmuş, yalnız 1980-ci ildə TCP/IP protokolu mülki istifadəyə də açılmışdır. 1989-cu ildə Cenevredəki bir araşdırma mərkəzində World Wide Veb (www) inkişaf etdirilərək İnternet istifadəçilərinin bir-birilə daha rahat ünsiyyət qurmaları təmin edilmiş, 1990-cı ildə isə World Wide Vebin söykəndiyi ən fundamental fayl protokolu olan Hyper-Text Transfer Protocol (HTTP) inkişaf etdirilmişdir. 1990-cı illərdə öz şəbəkələrini inkişaf etdirmələri nəticəsində İnternet hərbi və rəsmi təşkilatların nəzarətindən çıxmış, müasir vəziyyətini almışdır”.¹⁰

Azərbaycanda isə İnternet XX-ci əsrin 90-cı illərindən, daha doğrusu 1991-ci ildən elektron poçt xidmətinin tətbiq olunması ilə fəaliyyətə başlamışdır. Respublikamızdan ilk dəfə İnternetə qoşulma 1994-cü ilə təsadüf edir. Bütün dünyanı birləşdirən şəbəkəyə tarixi bağlantımız AMEA-nın İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunda gerçəkləşdirilib. İnternetdən ölkəmizdə mülki qaydada istifadə 1996-cı ildə Rusiyanın İnternet kanalları vasitəsilə kommersiya məqsədli xidmət formasında təklif edilməyə başlanılıb.¹¹

Beləliklə, İnternetin qısa tarixi bizə belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, ilk dəfə rəsmi məqsədlər üçün yaradılmış bu ünsiyyət və müdafiə sistemi hazırda bütün

¹⁰ Hasan Sınar, *İnternet və Ceza Hukuku*, İstanbul, 2001 s.22-23

¹¹ *İnternet hüququ*. X. Ağaliev. Ə. Məmmədli. Bakı. 2009 s.6

dünyada insan hüquq və azadlıqlarının, xüsusilə informasiya azadlıqlarının ən səmərəli təmin olunma vasitəsi kimi çıxış etməklə, qarşıya daha sivil və faydalı məqsədlər qoymuşdur. Eyni zamanda, bu sistemdən mənfi məqsədlər üçün də sui-istifadə hallarının mövcudluğunu nəzərə alaraq, bu gün İnternetin hüquqi tənzimləməyə daha çox ehtiyacın olduğu hiss edilir.

***Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi indi gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılıdır.
(Heydər Əliyev)***

II FƏSİL

İNTERNET HÜQUQU VƏ ETİKASI: ANLAYIŞI, MƏQSƏDİ VƏ MƏNBƏLƏRİ

- 2.1. İnternet hüququ və etikas* tədris fənni kimi: anlayışı və predmeti
- 2.2. İnternet hüququ və etikas* fənninin mənbələri
- 2.3. İnternet hüququ və etikas* fənninin subyektləri
- 2.4. İnternet hüququ və etikas* fənninin obyektleri

2.1. İnternet hüququ və etikas tədris fənni kimi: **mahiyyəti və predmeti**

Müasir dövrdə İnternet yeni informasiya-kommunikasiya əsrinin tələbləri baxımından inkişaf etdikcə, bu qlobal informasiya mühitində - kiberməkanda münasibətlərin hüquq və etik normalar çərçivəsində tənzimlənməsi də obyektiv zərurət olaraq meydana gəlir. Hazırda İnternetin hüquqi tənzimlənməsi elmi diskussiyaların, dissertasiya mövzularının, tədris proqramlarının predmetinə çevrilir, bu mühüm əhəmiyyətli sahədə yeni konseptual yanaşmalar ortaya qoyulur.

Eyni zamanda, bu gün İnternetin hüquqi problemlərinin tədqiq olunması məsələsi Azərbaycan hüquq elminin də qarşısında duran ən mühüm vəzifələrdən birini təşkil edir. Çünki, kiberməkanda

mövcud olan münasibətlərin ayrıca hüquq institutu kimi araşdırılması və ya onun hüququn konkret hansı sahəsinə aid olması məsələsi nəzəri cəhətdən hələ də açıq qalmaqdadır.

Müasir dünyanın hüquq ədəbiyyatlarında bu istiqamət daha çox informasiya hüququ çərçivəsində araşdırılsa da, kiberməkanın əhatəliliyi, subyekt müxtəlifliyi və mürəkkəb xarakteri nəzərə alınmaqla, onun beynəlxalq ümumi və xüsusi hüquq, mülki, cinayət və iqtisadi hüquq sahələri ilə qarşılıqlı əlaqəsi diqqətdən yayınmamalıdır.

Elə bu səbəbdən də, Amerikalı hüquqşünas alim R.C.Amborqi hesab edirdi ki, İnternet hüququ – hüquqi praktikada dinamik, çevik və tədqiq edilməmiş, habelə sərhədlərinin hələ müəyyən edilməsinə ehtiyac duyulan sahədir. “Hazırkı dövrdə hətta onu hüquq sahəsi adlandırmaq da çətindir. Çünki, bu hər şeydən əvvəl intellektual mülkiyyət, mülki hüquq və azadlıqlar, delikt, əmlak, cinayət, telekommunikasiya, kommersiya, beynəlxalq ticarət və xüsusi hüququn nəzəri və praktiki məcmusudur.”¹²

Eyni zamanda, xüsusi qeyd olunmalıdır ki, bu sahənin tənzimlənməsi üçün dövlətdaxili hüquqi resurslar kifayət etmir. Əslində İnternet hüququna daha çox beynəlxalq hüquq prioritet hesab olunmaqla kompleks şəkildə (sosial, iqtisadi, mülki və s.) yanaşmaq lazımdır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının (AMEA) İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun direktoru, professor R. Əliquliyevin təbircə desək, hazırda bütün dünyada İnternetin hüquqi tərəfləri ilə yanaşı, onun iqtisadi tənzimlənməsi məsələsi də gündəmdə duran

¹² Ambrogi Robert J.Chapter 12: Net Law: The Internet's Rules of the Road //The essential guide to the best (and worst) legal sites on the Web -2nd edition. - N.Y.: ALM Publishing, 2004. P 139.

mövzulardan biri olduğu üçün İnternetin iqtisadi tənzimlənməsi də beynəlxalq hüquqa, beynəlxalq əməkdaşlığa əsaslanmalıdır: “Çünki ayrı-ayrı ölkələrin iqtisadi əsasları ilə bütün İnterneti tənzimləmək qeyri-mümkündür”.¹³

Müstəqil premetə malik olmasını nəzərə alaraq, İnternet hüququnu müasir hüquq elminin yeni istiqaməti kimi təsdiq etmək olar. Əlbəttə, bu sahədə mövcud olan haqlara da təbii hüquqlar konsepsiyası aspektindən yanaşılmalıdır.

İnternet bəşər sivilizasiyası üçün yeni yaranan dəyərlər sistemi olduğu və insanlar bu məkandan daha çox informasiya əldə etmə, informasiyaya çatım haqqını reallaşdırdığı üçün bu sahəyə aid olan hüquqlar müasir insan hüquqlarının, eyni zamanda elektron ticarəti, elektron xidmətləri və s. əhatə etdiyi üçün xüsusi hüququn, habelə yaranan hüquqi məsuliyyətin xarakterindən asılı olaraq, (kiber-cinayətlər, kompyuter informasiyasına qanunsuz daxil olma və s.) cinayət və inzibati hüququn tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Bu sahənin həmçinin, qeyri-humanitar elmlərlə (informatika, tətbiqi riyaziyyat) də sıx qarşılıqlı əlaqəsini nəzərə alaraq, ilk növbədə bəzi xüsusi terminlərə aydınlıq gətirilməsi vacibdir. Çünki, İnternet hüququ üzrə mütəxəsis, hüquq elmləri doktoru İ.M.Rassolovun qeyd etdiyi kimi, “şəbəkə”, “ümumdünya informasiya toru”, “virtual məkan”, “virtual mühit”, “informasiya münasibətləri”, “seqment” anlayışları hüquq ədəbiyyatlarında kifayət qədər araşdırılmamışdır.¹⁴

¹³ Rasim Əliquliyev: “Azərbaycan İnternet trafikininin yüklənməsinin qarşısını almaq üçün mütərəqqi təşəbbüslə çıxış edib”. <http://www.ictnews.az>

¹⁴ Рассолов И.М. Право и интернет: теоретические проблемы. <http://uristinfo.net>

“İnternet hüququ” yeni termin olduğu üçün bu anlayışa ədəbiyyatlarda münasibət də birmənalı deyildir. Bəzi müəlliflər bu istiqaməti “şəbəkə hüququ” (Amborqi R.C., Qoloskokov L.B.), bəziləri “rəqəmsal hüquq” və ya “rəqəmsal media hüququ” (Radçenko M.Y., Qorbunov V.P. və s.), digərləri “kommunikasiya hüququ” (John C. Reinard, T. Barton Karter, Harvey L. Zuckman və s.), əksəriyyət isə “İnternet hüququ” (Əliquliyev R.M., Naumov V.B., Rassolov. M.M., Soldatov A.S., Şaqiyeva R.V. və s.) adlandırırlar.

Fikrimizcə, İnternetin geniş münasibətlər dairəsini əhatə etməsini və bu sahədə etik prinsiplərin (adi hüquq normalarının) də mövcudluğunu nəzərə alaraq, bu tədris kursunun hazırki dövrdə “İnternet hüququ və etikası” adlandırılması daha məqsədemüvafiq olardı. Eyni zamanda, İnternet hüququnun hələki formalaşmaqda olduğu və dövlətin pozitiv hüququna o qədər də geniş şəkildə daxil edilməyən yeni sahə olaraq inkişafı da nəzərə alınmalıdır. Bu mənada kursun məhz “İnternet hüququ və etikası” kimi təqdim olunması onun həm beynəlxalq və milli hüquq normalarını, həm də hələ pozitivləşməyən əxlaqi və etik prinsipləri özündə ehtiva etməsi baxımından təqdirəlayiqdir.

İnternet hüququnun predmeti məsələsi də onun tənzim etdiyi münasibətlərin mahiyyətindən irəli gələrək, daha dəqiq və ətraflı işlənilməlidir. Professor A. Tedeyev hesab edir ki, İnternet hüququnun tənzim etmə predmeti kimi elektron fəaliyyət prosesində yaranan, informasiya mühitində həyata keçirilən ictimai münasibətlər çıxış etməlidir.¹⁵ Qeyd olunmalıdır ki, ictimai münasibətlərin

¹⁵ Тедеев А.А. Предмет информационного права в условиях интернета // Республиканский НИИ интеллектуальной собственности «Информационное право» : Журнал. - М., 2006 , №3.

yeni və modern növü olan İnternet hüququ üzrə yaranan münasibətlər həmçinin, digər hüquq elmləri kontekstində də nəzərdən keçirilə bilər. Əslində İnternet hüququnun müstəqil istiqamət qismində təqdim edilməsinin ən mühüm səbəblərindən biri də onun xüsusi predmetə malik olması, bu sahədə ayrıca normativ-hüquqi tənzimləmənin zəruriliyi və spesifik münasibətlər dairəsinin labüdlüyüdür.

İnternet hüququ və etikası kursunun predmetini kiberməkanda mövcud olan çoxsaxəli münasibətlərin hüquqi və etik prinsiplərinin öyrənilməsi təşkil edir. İnternet münasibətlərinin çoxsaxəliliyi o deməkdir ki, buraya beynəlxalq hüquqi, cinayət, mülki, inzibati və s. xarakterli, habelə kiberməkanda mövcud olan informasiya və digər xidmətlərlə bağlı məsələlər daxildir.

Beləliklə, **İnternet hüququ və etikası dedikdə**, kiberməkanda informasiyanın əldə olunması, ötürülməsi və elektron xidmətlər göstərilməsi ilə, habelə şəbəkədə kommunikativ fəaliyyətlə əlaqədar yaranan digər münasibətləri tənzim edən norma və prinsiplərin məcmusu başa düşülür.

Göründüyü kimi, bu sahə ilk növbədə, qlobal şəbəkədə informasiya dövriyyəsi – informasiyanın əldə edilməsi, emalı, ötürülməsi və s. ilə bağlıdır. İnnovasiyalaşma, informasiya azadlığı bu gün bütövlükdə qlobal dünyanın, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının diqqət mərkəzində olan məsələlərdəndir. Ölkəmizdə bu istiqamətdə yeni qanunvericilik bazası, müasir ənənələr formalaşdırılmış, eyni zamanda atılan innovativ-praktiki addımlar hüquq elmi qarşısında da bəzi mühüm məqamların ortaya qoyulmasını və nəzəri problemlərin kompleks şəkildə tədqiq olunmasını şərtləndirmişdir.

Burada bir nüansı da xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, informasiya məsələləri eyni zamanda, informasiya

hüququ ilə də tənzimlənir. Ona görə də, İnternet hüququ və informasiya hüququnun qarşılıqlı əlaqəsinə də aydınlıq gətirmək lazımdır. Geniş mənada (radio, televiziya, çap mediası, informasiya sorğuları və s.) informasiyanın hüquqi tənzimlənməsi əlbəttə, informasiya hüquq normaları vasitəsilə mümkündür. Ədəbiyyatlarda “informasiya hüququ – informasiya ilə əlaqədar ictimai münasibətləri tənzim edən hüquq normalarının məcmusu”¹⁶ kimi təsbit olunub. Lakin, İnternet hüququ elə informasiyaların hüquqi yükünü çiyində daşıyır ki, onlar bilavasitə kiberməkanda (qlobal informasiya şəbəkəsində) dövrüdə olmalı və onların benefisiarlarını da məhz İnternet istifadəçiləri təşkil etməlidirlər.

Digər tərəfdən, İnternet hüququ və etikasını kursunun predmet dairəsinə elektron xidmətlərin göstərilməsi ilə bağlı münasibətlər də aid edilmişdir. Bu daha geniş və yeni mühüm bir istiqamət kimi məhz İnternet hüququ müstəvisində araşdırılmalıdır. Bundan əlavə şəbəkə istifadəçilərinin bir-birləri ilə İnternet – elektron poçt, facebook və digər vasitələrlə kommunikasiyası və ya informasiya mübadiləsi üzrə mövcud münasibətləri də bu hüququn tənzimləmə predmeti hesab etmək olar.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi İnternetin hüquqi tənzimlənmə məsələlərində bəhs edən bu sahə müxtəlif adlar altında ümumiləşdirilir. Bu istiqamətdə ədəbiyyatlarda İnternet hüququ bəzən Kommunikasiya hüququnun sinonimi kimi də işlədilir. “İnternet (kommunikasiya) hüququ dedikdə, qlobal informasiya şəbəkəsində informasiyanın yayılması, əldə olunması və ötürülməsi, intellektual mülkiyyət və şəxsi məlumatlarla bağlı insan hüquqlarının müdafiəsi məsələlərini tənzimləyən hüquq normalarının məcmusu başa düşülür.

¹⁶ Информационное право, http://www.aha.ru/~andrew_r/infolaw

İnternet (kommunikasiya) hüququnun predmetinə həmçinin, informasiya müharibəsi, provayderlərin və xakerlərin şəbəkədə fəaliyyəti, İnternet xidməti göstərən qurumlar arasındakı əlaqələr, domen adlarının verilməsi üzrə beynəlxalq xarakterli münasibətlər də daxildir. Ümumiyyətlə, İnternet hüququna milli hüquq sahəsi kimi yanaşmaq düzgün deyildir. Çünki, qlobal informasiya şəbəkəsi təkcə bir ölkə hüdudları ilə məhdudlaşmayıb, transmilli mahiyyət daşıyır”.¹⁷

Lakin fikrimizcə, kommunikasiya hüququ daha əhatəli sahə olmaqla, yuxarıda qeyd olunanlarla yanaşı, eyni zamanda telekommunikasiya sistemlərinin, o cümlədən sputniklərin idarə olunması, onların rəsmi və mülki istifadəsi ilə bağlı geniş münasibətlər dairəsini də əhatə edir.

Bundan başqa, informasiya təhlükəsizliyi, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi baxımından həm İnternet provayderlərinin, həm də istifadəçilərin məsuliyyəti məsələsi də İnternet hüququnun tənzimləmə premetidir. Bunlara aiddir: İnternetə çatım, İnternetin məzmun tənzimlənməsi, blok qoyma, məzmunun silinməsi və süzgəcdən keçirmə (filtrasiya), lisenziya və məsuliyyət.

Qeyd etmək lazımdır ki, İnternetin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsini zəruri edən mühüm amillərdən biri də bu şəbəkənin istifadəçilərinin sayının çoxluğu və sürətlə artım tempidir. Belə ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun rəsmi saytının 14 fevral 2012-ci il tarixli məlumatına əsasən, 2011-ci ildə veb-auditorianın sayı 2,1 milyarda çatmış, dünya əhalisinin 30%-i şəbəkəyə daxil olmuşdur. Hesablamalara görə, dünya İnternet istifadəçilərinin

¹⁷ Məcidli S. Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi. Dərs vəsaiti. Bakı, “Elm və Təhsil”-2012. səh. 224.

təxminən 920 milyonu Asiyada, 480 milyonu Avropada, 270 milyonu Şimali Amerikada, 216 milyonu Cənubi Amerikada, 120 milyona yaxını isə Afrikada yaşayır. Dünya üzrə veb-auditorianın 45%-i 25 yaşa qədər gənclərdən ibarətdir. Eyni zamanda, 2011-ci ilin sonunda saytların miqdarı 2010-cu ilə olan rəqəmə - 255 milyona qarşı 555 milyon olub. Ümumiyyətlə 3,1 milyarddan çox elektron poçt, 800 milyondan çox Facebook və təxminən 225 milyon Twitter hesabı qeydə alınıb. Mübadilə sistemində yazışmaların ümumi sayı 2,6 milyarda, sosial şəbəkələrdə isə 2,4 milyarda çatıb.¹⁸ “Internet World Stats”ın 2012-ci il yanvar ayına olan məlumatına əsasən, Azərbaycanda İnternet istifadəçilərinin sayı isə ümumilikdə 3 mln. 689 min nəfər, o cümlədən, 2011-ci il iyunun 30-nadək ölkəmizdə facebook istifadəçilərinin sayı 411 min 840 nəfər təşkil etmişdir.¹⁹

Beləliklə, İnternet hüququ və etikasını müasir hüquq elmləri, xüsusilə beynəlxalq ümumi və xüsusi hüquqla sıx qarşılıqlı əlaqədə olub, qlobal informasiya şəbəkəsində informasiyanın yayılması, əldə olunması və ötürülməsi, habelə intellektual mülkiyyət və şəxsi məlumatlarla bağlı insan hüquqlarının müdafiəsi məsələlərini tənzimləyir. Eyni zamanda, informasiya müharibəsi, provayderlərin və xakerlərin şəbəkədə fəaliyyəti, İnternet xidməti göstərən qurumlar arasındakı əlaqələr, domen adlarının verilməsi, elektron xidmətlərin göstərilməsi bağlı beynəlxalq və milli xarakterli münasibətlər, habelə bütün bu sahələrdə mövcud olan etik prinsiplərin tətbiq olunduğu ictimai münasibətlər də bu fənnin tənzimləmə predmeti hesab olunur.

¹⁸http://ict.az/az/index.php?option=com_content&task=view&id=2227&Itemid=122

¹⁹ <http://simsar.az/news/a-16261.html>

2.2. İnternet hüququ və etikas fənninin mənbələri

Dövlət və hüquq nəzəriyyəsinə görə, hüququn mənbəyi dedikdə həmin hüquqa aid norma və prinsiplərin zahiri ifadə formaları başa düşülür. Klassik hüquq elmi adətləri, görkəmli alimlərin fikir və mülahizələrini (doktrinaları), konstitusiya, qanun və digər normativ-hüquqi aktları mənbə qismində tanıyır.

Bundan əlavə, İnternet hüququnun universallığını və yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, həm ölkədaxili, həm də transmilli əhatə dairəsini nəzərə alsaq, buraya eyni zamanda beynəlxalq hüququn mənbələrini, yəni beynəlxalq müqavilələri, beynəlxalq təşkilatların qərarları və beynəlxalq məhkəmə presedentlərini də aid edə bilərik.

“İnternet hüququ və etikas” unikal və yeni kurs olduğuna görə, ona aid mənbələr də özünəməxsusluğu ilə fərqlənir. Artıq hər bir ölkə İnterneti dövlət siyasətinin mühüm bir vasitəsinə çevirdikcə, insanların kiberməkanda fəaliyyətləri intensiv xarakter aldıqca, elektron xidmətlər və sosial şəbəkələr genişləndikcə, habelə bütün bunların cəmiyyətin həyatına aktiv təsiri duyulduqca virtual aləmin tənzimlənməsi də təbii olaraq dövlətin qəbul etdiyi normalar çərçivəsinə düşəcəkdir.

Hazırda heç bir ölkədə konkret “İnternet qanunvericiliyi” yoxdur. Mövcud normativ aktlar şəbəkənin xüsusi fəaliyyət aspektlərini tənzimləyir. İnternetdə hüquqi münasibətlərə tətbiq oluna bilən normalar başqa hüquq sahələrinə aid qanunvericilik üzrə “səpələnmişdir”.²⁰

²⁰ Право и этика в Интернете. Автор: Мальчук Светлана Викторовна. <http://rpp.nashaucheba.ru/docs/index-32288.html>

İnternet yarandığı dövrdən bu günə qədər çox da uzun olmayan bir yol keçmişdir. Ona görə də bu sahədə hüquqi normalar da kifayət qədər deyildir. Lakin, qeyd olunmalıdır ki, İnternetin tənzimlənməsində ilk öncə etik prinsiplər (adət, ənənələr) formalaşmışdır. Yəni, bu sferada tənzimləmə əvvəllər daha çox “yumşaq normalar” vasitəsilə həyata keçirildiyindən, dövlətin inzibati, cinayət və digər məcburetə vasitələrinə ehtiyac hiss edilməmişdir.

Bu gün ölkəmizdə və dünyada informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı artıq yeni tənzimləmə metodlarını, beynəlxalq təşkilatların, dövlətlərin, habelə məhkəmə instansiyalarının bu sahəyə aktiv müdaxiləsini şərtləndirmiş, yeni norma və prinsiplərin yaradılmasını zəruri etmişdir.

Beləliklə, qeyd olunmalıdır ki, **“İnternet hüququ və etikası”nın mənbələrini** beynəlxalq təşkilatlar, dövlətlər, məhkəmə instansiyaları, bu sahəyə aid qeyri-dövlət qurumları (ictimai birliklər), habelə daimi təkrarlanma nəticəsində şəbəkə istifadəçilərinin özləri tərəfindən yaradılan və onlar üçün zəruri davranış qaydalarına çevrilən norma və prinsiplər təşkil edir. Bu mənada İnternet hüququnun mühüm və hüquqi cəhətdən ən ali quvvəyə malik mənbəyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasıdır. Digər tərəfdən, ölkəmizin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr, universal və regional təşkilatlar, o cümlədən Avropa strukturlarının (Aİ, AŞ, ATƏT və s.) qəbul etdiyi qərar, qətnamə, bəyanat və tövsiyələr, habelə milli qanunlar, Prezident fərmanları, Nazirlər Kabinetinin və mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının müvafiq qərar və sərəncamları İnternet hüququnun mənbəyi hesab edilir.

İnternet hüququ ilə bağlı ən mühüm norma və prinsipləri özündə ehtiva edən beynəlxalq və milli hüquqi sənədlər, habelə etik qaydalar aşağıdakılardır:

- 1) İnternetdə insan hüquqlarının təşviqi, müdafiəsi və ondan faydanlanma haqqında BMT Qətnaməsi, 5 iyul 2012-ci il.
- 2) İnformasiya cəmiyyətinin yaradılması Prinsipləri haqqında BMT-nin 2003-cü il tarixli Cenevrə Bəyannaməsi.
- 3) Avropa İttifaqının İnternetə çatımlılıq və qarşılıqlı ünsiyyət haqqında Direktivi, 4 fevral 2002.
- 4) Avropa İttifaqının Şəxsi həyat hüququ və elektron kommunikasiyalar haqqında Direktivi, 12 iyul 2002.
- 5) Avropa İttifaqının Elektron imza haqqında Direktivi, 13 dekabr 1999.
- 6) Avropa Şurasının Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyası, 23 noyabr 2001-ci il.
- 7) İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında Bəyannamə, 28 may 2003-cü il.
- 8) Avropa İnternet və informasiya təhlükəsizliyi agentliyinin yaradılması haqqında Qaydalar, 10 mart 2004-cü il.
- 9) İnternet idarəetmə prinsipləri haqqında AŞ Nazirlər Komitəsinin Bəyannaməsi, 21 sentyabr 2011.
- 10) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 1995-ci il.
- 11) Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi, 2000-ci il.
- 12) İnformasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2005-ci il.
- 13) Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı, 2011-ci il.

14) Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı.

15) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 5 fevral tarixli 813 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Elektron hökumət" portalı haqqında Əsasnamə.

16) Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı və s.

Bütün bu beynəlxalq və milli sənədlər İnternet hüququ və etikasının tədris fənni kimi öyrənilməsi, habelə şəbəkə istifadəçilərinin virtual məkanda davranışlarının tənzimlənməsi üçün ən müasir xarakterə malik olan əsas mənbələr hesab edilməklə, mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Eyni zamanda, qeyd olunan sənədlərin məcmusu bütövlükdə İnternet qanunvericiliyini formalaşdırmışdır.

2.3. İnternet hüququ və etikasının fənninin subyektləri

Virtual məkanda yaranan münasibətlər olduqca geniş diapazona malikdir. Buraya həm dövlətlər, beynəlxalq qurumlar, fiziki və hüquqi şəxslər, eyni zamanda sırf İnternetin texniki idarəçiliyi ilə məşğul olan iştirakçılar və istifadəçilər arasındakı münasibətlər aid edilə bilər. Bütün bu subyektlərin davranışları nəticə etibarilə spesifik hüquq münasibətlərini - İnternet münasibətlərini formalaşdırır.

İnternet münasibətləri qismində yalnız virtual məkanın sosial-hüquqi tənzimlənməsi (yəni hüquq normaları, əxlaq, etik və digər vasitələr əsasında bu məkanın tənzimlənməsi) ilə əlaqədar münasibətlər çıxış edir. İnternet münasibətlərinin subyektləri - bunlar provayderlər, server sahibləri və digər İnternet istifadəçiləridir. İnternet hüquq münasibətlərinin

subyektlərinin təsnifatını İ.M.Rassolov aşağıdakı kimi aparır:

1) Transsərhəd informasiya şəbəkələrinin qurucuları və onların müqavilə tərəfdaşları arasında yaranan münasibətlər;

2) İnternetdə informasiya emal edən və yayın mütəxəsislər arasında yaranan münasibətlər;

3) Sonuncular və müxtəlif xidmətlər təklif edən mütəxəsislər arasında yaranan münasibətlər;

4) Yuxarıda sadalanan subyektlər və İnternetdə informasiya istehlakçıları arasında yaranan münasibətlər;

5) Vətəndaşlar, təşkilatlar, firmalar və digər istifadəçilər arasında yaranan münasibətlər;

6) Proвайderlər (operatorlar) və onlayn-xidmətlər göstərilməsi üçün lisenziya verən rəsmi qurumlar (Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi) arasında yaranan münasibətlər;

7) Proвайderlər (operatorlar) və özlərinin şəxsi ehtiyacları üçün şəbəkə istifadəçiləri (müşətilər) arasında yaranan münasibətlər.²¹

İnternet hüququnun subyektləri dedikdə qlobal şəbəkədən istifadə edən və virtual məkanla bilavasitə əlaqəsi olan hər kəs başa düşülür. İnternet hüququnun subyektliyi üçün əsas meyar şəxsin İnternetdən istifadə imkanlarının olması, eyni zamanda bu münasibətlərin həyata keçirilməsi zamanı hüquq və fəaliyyət qabiliyyətlərinin mövcudluğudur. Burada təkçə istifadəçilər deyil, həm də bu hüquq normalarını və etik qaydaları yaradan və formalaşdıran iştirakçılar da (dövlətlər, beynəlxalq qurumlar və s.) subyekt kimi tanına bilər.

²¹ Рассолов И.М. Право и Интернет. Теоретические проблемы. - М.: НОРМА, 2003. - С. 55.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 5 fevral tarixli 813 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Elektron hökumət” portalı haqqında Əsasnamədə subyektlər dairəsi belə qruplaşdırılır:

1) Portalın yaradılması, idarə olunması, fəaliyyətinin təşkili və inkişafı portalın operatoru (bundan sonra – operator) - Azərbaycan Respublikasının Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi tərəfindən təmin edilir. 2) Portalın iştirakçıları – informasiya sistemləri, ehtiyatları portala qoşulmuş, onlar vasitəsilə elektron xidmətlər göstərən və portala qoşulmuş digər informasiya sistemləri, ehtiyatları ilə informasiya mübadiləsində iştirak edən səlahiyyətli dövlət və qeyri-dövlət qurumlarıdır. 3) Portalın istifadəçiləri – fiziki və hüquqi şəxslər, dövlət qurumlarıdır.²²

İnternet hüququ və etikası fənninin subyektlərinin anlayışına daha geniş mənada yanaşmaq lazımdır. Qlobal şəbəkədən istifadə edən və bütövlükdə İnternet münasibətlərinin iştirakçısı kimi ondan faydalanan, konkret hüquq və vəzifələrə malik olan hər kəs - dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar, fiziki və hüquqi şəxslər və s. İnternet hüququnun subyektini hesab edilir.

İnternetdən istifadə və ya onun idarəçiliyi ilə məşğul olmaq qabiliyyəti subyektlilik üçün yeganə meyar deyildir. Çünki, elə subyektlər də vardır ki, hətta qlobal şəbəkədən istifadə etməsələr belə, onların virtual məkanda qanuni mənafeləri hüquq və əxlaq normalarına əsasən qorunur. Məsələn, uşaqlar bu kateqoriyaya aid edilə bilər. Onların hüquqlarının qorunması, uşaq pornoqrafiyası və digər qeyri-əxlaqi materialların şəbəkədə yayımının qadağan olunması buna bariz nümunədir.

²² “Elektron hökumət” portalı haqqında Əsasnamə. www.e-qanun.az

2.4. İnternet hüququ və etikas fənninin obyektleri

İnternet hüquq münasibətlərinin mühüm üsürlərindən biri bu münasibətlərin obyektleridir. Kiberməknada subyektlərin öz aralarında hüquq münasibətlərinə daxil olmalarına səbəb olan nemətlər bu hüquq münasibətlərinin obyektleri adlanır.

İnternet hüququ və etikas fənninin obyektini informasiya yaymaq, almaq, ötürmək, fikri sərbəst surətdə ifadə etməkdə texniki imkanlara malik olan bütün veb-saytlar, bloqlar, sosial şəbəkələr, elektron qəzetlər, İnternet TV-lər, elektron poçtlar və digər kommunikasiya vasitələri təşkil edir.

Göründüyü kimi, İnternet hüququnda obyekt qismində yalnız o vasitələr tanınır ki, onlar şəbəkə istifadəçiləri arasında müvafiq münasibətlərin yaranmasına səbəb olur və xüsusi hüquqi tənzimətmə tələb edir. Bu mənada İnternet hüququnda obyekt qismində qəbul edilən bəzi terminlərə - bloq, sayt və s. aydınlıq gətirilməsi zəruridir.

Bloq sözü ingilis dilindəki *veb* və *log* sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlib, hərfi mənası “şəbəkə gündəliyi” və ya “gündəlik” kimi anlaşılır. Bloq - yazıların əsasən xronoloji ardıcılıqla düzüldüyü sadə bir saytdır. *Veb-sayt* isə mahiyyətce biri-birinə yaxın təkrarlanan dizayna malik və fiziki olaraq eyni bir veb-serverdə yerləşən səhifələrin məcmusudur.²³ *Server* dedikdə İnternet şəbəkəsinə qoşulmuş və xüsusi proqram yazılmış kompüter nəzərdə tutulur. Ona başqa sözlə, web-server və ya http-server də deyirlər. Server klient kompüter sorğusuna cavab olaraq lazımi Web-səhifəni İnternetdən

²³ Əhmədova A.S. “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində insan hüquqlarının reallaşma imkanları.” Bakı: “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2009

gətirir. Server İnternet istifadəçiləri arasında “informasiya portalı” da adlanır. Bu çoxlu sayda kiçik ölçülü müxtəlif tematik bölmələrdən və ya müəyyən sayda sərbəst proyektlərdən təşkil olunmuş böyük virtual fəzadır. Serverdən fərqli olaraq *sayt* server proqramı ilə təmin olunmayıb. Saytların çoxunun xüsusi domen adına malik olmalarına baxmayaraq, onlar serverin bir hissəsi sayılırlar. *Sayt* (site, sahə) – serverin hər hansı sahəsidir, yeni bütünlüklə hər hansı mövzuya həsr olunmuş bölmədir. *Web-sayt* – bir-biri ilə əlaqəli, mənaca yaxın olan *Web-səhifələrin* və faylların yığıdır. *Web-səhifə* – xüsusi format olunmuş və özündə mətn (text), qrafika (graphic), istinadları (hyperlink) və animasiyaları (animation) göstərən sənəddir.²⁴

Beləliklə, İnternet hüququ özünün obyektləri baxımından daim inkişafda olan sahədir. Çünki, veb-saytlar, bloqlar, sosial şəbəkələr, elektron qəzetlər, İnternet TV-lər, elektron poçtlar və s. informasiya daşıyıcıları hazırkı sürətli elmi-texniki tərəqqi baxımından digər daha müasir kommunikasiya vasitələri ilə də əvəz oluna bilər.

²⁴ Veb texnologiyaları,
http://az.wikibooks.org/wiki/Veb_texnologiyalar%C4%B1

***Yalnız bir həqiqi qanun mövcudur – bu, azad insan olmağa imkan verən qanundur.
(Riçard Bax)***

III FƏSİL

İNTERNET VƏ İNSAN HÜQUQLARI

- 3.1. İnternetdə insan hüquq və azadlıqlarının təminatı məsələləri*
- 3.2. İnternetdə şəxsi həyat hüququnun qorunması*
- 3.3. İnternetdə uşaq hüquqlarının müdafiəsi*
- 3.4. İnternetdə müəllif və əlaqəli hüquqların mühafizəsi*

3.1. İnternetdə insan hüquq və azadlıqlarının təminatı məsələləri

İnternet ümumbəşəri sərvət kimi yalnız insana xidmət etmək və hər kəsin hüquq və azadlıqlarının reallaşması, rifahının daha da yaxşılaşdırılması üçün yaradılmış azad bir məkandır. İnternetin fəlsəfəsi də məhz insanın azadlıqları, o cümlədən özünüifadə azadlığının konseptual mahiyyəti ilə üst-üstə düşür. Hər kəs kiberməkandan istifadə edərək, öz rahatlığını və haqlarını həyata keçirmək imkanı əldə edir, ətraf aləm haqqında tez və əlçatan bilgilərə sahib olur, ifadə və informasiya azadlığını reallaşdırır, elektron kitabxanalara daxil olaraq mütləq edə bilər, distant təhsillə özünün təhsil hüququnu reallaşdırır, e-maillə sürətli poçt məlumatları alır və ötürür, elektron xidmətlər vasitəsilə dövlət orqanlarına, o

cümlədən məhkəmələrə asan müraciət imkanları, habelə digər hüquq və üstünlüklər əldə edir.

Demokratiyanın, şəffaflığın, korrupsiyaya qarşı mübarizə mədəniyyətinin və hüquqi dövlətin formalaşdırılmasının ən ideal üsulu informasiya cəmiyyətinin tərkib hissəsi olan İnternet üzərindən həyata keçirilə bilər. Vətəndaş cəmiyyətinin mühüm bir forması İnternet istifadəçilərinə məxsus vahid şəbəkənin varlığıdır. Şəbəkədə isə hər kəsin hüquq və azadlıqlarının təminatı dövlətin ali məqsədinin tərkib hissəsi olaraq qalır. Onların tək-cə maddi aləmdə deyil, eyni zamanda virtual məkanda da haqlarını ilk növbədə dövlət özünün müəyyən etdiyi norma və prinsiplər əsasında mühafizə edir.

Ölkə Konstitusiyasının 12-ci maddəsi insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsini dövlətin ali məqsədi olaraq bəyan edir.²⁵ Həqiqətən də, bu gün insanın azadlığı, onun rifahı, həyatının əksər hissəsi məhz virtual məkana bağlı olub, burada baş verən proseslərdən kifayət qədər asılı vəziyyətdədir. Ona görə də insanların kiber-aləmdə mövcud olan hüquqları, elə real həyatdakı haqlarına bərabər tutularaq qorunur.

Lakin burada çox vacib bir məqamı da nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Kiber-aləmin imtiyaz və üstünlüklərinin olmasına baxmayaraq, bu məkanda insanın digər fundamental hüquqları ilə ziddiyyət təşkil edən faktorlar da mövcuddur. Ona görə də, İnternetdə məhz insan hüquqları arasında balansın gözlənilməsi, o cümlədən informasiya azadlığı ilə şəxsi həyat hüququ arasında tarazlığın qorunması, bir şəxsin azadlığının digərinin

²⁵ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Qanun 2009. səh.9

hüquqlarını pozmasının naminə dövlətin hüquq normaları vasitəsilə bu məkana qanuni müdaxiləsi zəruridir.

İnsanlara öz arzularını reallaşdırma bilmələri üçün fürsət bərabərliyi lazımdır. Müasir dünyanın insanları bunu İnternetin timsalında əldə etməklə öz azadlıqlarını qeyri-standart qaydalara əsasən reallaşdırırlar. “Təbiilik” ya da “güclü olan yaşayar” qaydası özü ilə vəhşiliyi də gətirdiyindən, toplu həyat ənənəsi insanlar tərəfindən yumuşaldılmışdır. İnsanlar bərabər quruluşdakı ailələr içində, bərabər fiziki güc və qabiliyyətlərlə doğulmadıqlarından, ictimai qaydalar olan “hüquq”, “əxlaq” və “din” güclülərə maneə törədici və zəiflərə qoruyucu qaydalar gətirmişdir.²⁶ Başqa sözlə, həyatı, düşüncələri, qüruru, hörməti, şərəfi, ləyaqəti, mənliliyi, sirləri, ailəsi və mülkiyyəti kimi insanın sahib olduğu hər bir şeyə “hüquqlar” tanındığı halda, İnternetdə də bu hüquqlar arasında balans və ictimai qayda məhz “hüquq”la mühafizə ediləcəkdir.

İnformasiya cəmiyyəti geniş mənada mülki cəmiyyətin tərkib hissəsi sayılır. Mülki cəmiyyətin isə əsas elementi insan hüquq və azadlıqlarının səmərəli həyata keçirilməsindən ibarətdir.

İnformasiya cəmiyyəti formalaşdıqca insan hüquqlarının təmin olunması üçün geniş imkanlar açılır. Çünki, informasiya cəmiyyətinin əsas məqsədi yaşından, cinsindən, irqindən, fiziki imkanlarından, bir sözlə, heç bir sosial məsubiyyətindən asılı olmadan insanların istənilən zamanda informasiya tələbatını ödəməkdən, digər tərəfdən, insanların düşündüklərini maneəsiz olaraq ictimaiyyətə çatdırmaq üçün vasitələr yaratmaqdan ibarətdir. Bu cəmiyyətin əsas məqsədi demokratik

²⁶ Bilişim Hukuku. Prof. Dr. B. Zakir Avşar, Prof. Dr. Gürsel Öngören. İstanbul, 2010. s.283

institurların inkişafı və möhkəmlənməsi üçün İKT-ni tətbiq etməklə, vətəndaşların, cəmiyyətin və dövlətin siyasi fəaliyyətində fəal iştirakını təmin etməyə yönəldilib. Bu da elektron demokratiya anlayışını əks etdirir. Elektron demokratiyada dövlət, siyasi partiyalar və vətəndaşların hüquqlarını müdafiə edən ictimai qurumlar vətəndaşların informasiyaya çıxışını, kommunikasiya tələblərini, xidmətlərlə təminatını və iştirak səviyyəsini artırmaq üçün İnternet texnologiyalarını tətbiq edir.²⁷

Modern texnologiyaların inkişafı bu gün vətəndaş cəmiyyətini müasir tələblər üzrə formalaşdırır. Bununla yanaşı, hazırda elektron demokratiya anlayışı geniş yayılmağa başlamış, yeni münasibətlər sistemi yaranmaqdadır.

Beləliklə, İnternetin meydana gəlməsi insanlar arasında ünsiyyət, informasiya axtarışı, emalı və ötürülməsi, fikirlərini ifadə etmək azadlığı, şəxsi həyat hüququ, təhsil hüququ-distant təhsil, sərbəst toplaşmaq azadlığı və digər insan hüquqları sahəsində yeni yanaşmaların ortaya qoyulmasını zəruru etmişdir.

3.2. İnternetdə şəxsi həyat hüququnun qorunması

İnternet insanların gündəlik şəxsi həyatı ilə sıx bağlı bir məkan olduğu üçün burada hüquqi tənziyyət xüsusilə vacibdir. Şəxsi həyat hüququ geniş anlayış olmaqla, müasir beynəlxalq hüquqla tanınmış fundamental haqlardan ən önəmlisi hesab edilir. Kiber-məkan kontekstində şərəf, ləyaqət, reputasiya, işgüzar nüfuz və ümumiyyətlə, şəxsi həyatın mühafizəsi Avropa

²⁷ Əhmədova A.S. "İnformasiya cəmiyyəti şəraitində insan hüquqlarının reallaşma imkanları." Bakı: "İnformasiya Texnologiyaları" nəşriyyatı, 2009

hüququnda və milli qanunvericilikdə, eləcə də doktrinal mənbələrdə kifayət qədər mübahisəli məsələlərdəndir.

Əlbəttə, İnternet tək-cə informasiya mühiti deyil, həm də hər kəsin özünüifadə və hamıya aid olan kommunikasiya vasitəsidir. İnternet çoxdan və əsaslı surətdə fərqli baxışları ifadə edən tribunaya çevrilmiş, burada insanlar öz fikirlərini, mövqelərini bildirmək üçün şəxsi gündəliklərini, bloqlarını yaradır, müxtəlif maraq dairələrinə görə forumların iştirakçılıqlarına çevrilirlər.²⁸

İnformasiya texnologiyaları inkişaf etdikcə MySpace, Flickr, eBoy, Facebook, Instagram kimi sosial şəbəkə sistemlərinin tək-lif etdikləri imkanların genişliyi, bunların istifadəçilərinin sayının sürətlə artması buraya qanuni müdaxilələri və hüquqlar arasında balansyaratma fəaliyyətini aktual edir.

BMT Baş Assambleyasının qəbul etdiyi 1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları haqqında Bəyannamənin preambulasında qeyd olunmuşdur ki, ləyaqət hissi yer üzündə bütün insanlara xasdır, yalnız insanın azadlığı, yer üzündə ədalət və sülhün bərqərar olunması, vətəndaşların ləyaqət hissini inkişafını və qorunmasını mümkün edir.²⁹

Eyni zamanda, bu göstəriş Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktında da nəzərdə tutulmuşdur. Pakta görə, insanın şərəf və ləyaqəti onun iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarının mənəvi əsasını təşkil edir və bu hüquqlar insan şəxsiyyətinə xas olan ləyaqətdən irəli gəlir.³⁰

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 46-cı maddəsi də bu normaları bəzi əlavələrlə inkorporasiya

²⁸ Əhmədova A.S. "İnformasiya cəmiyyəti şəraitində insan hüquqlarının reallaşma imkanları." Bakı: "İnformasiya Texnologiyaları" nəşriyyatı, 2009

²⁹ The Universal Declaration of Human Rights, www.un.org

³⁰ International Covenant on Civil and Political Rights, www.untreaty.un.org

etmişdir. “Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququ” adlanan həmin maddədə deyilir: “Hər kəsin öz şərəf və ləyaqətini müdafiə etmək hüququ vardır. Şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz. Heç kəsə işgəncə və əzab verilə bilməz. Heç kəs insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz. Özünün könüllü razılığı olmadan heç kəsin üzərində tibbi, elmi və başqa təcrübələr aparıla bilməz.”³¹

Avropa Konvensiyanın 8-ci maddəsinə görə, şərəf, ləyaqət və reputasiyanın müdafiəsi şəxsi həyata hörmət hüququnun tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Lakin qeyd edək ki, İnsan hüquqları haqqında Ümumdünya Bəyannaməsinin 12-ci maddəsi və BMT-nin Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 17-ci maddəsi şəxsin “şərəf və reputasiyasına” edilən hücumlar əleyhinə müdafiə hüququnu daha geniş və dəqiq nəzərdə tutur. Avropa Məhkəməsi 2009-cu il tarixli A. Norveçə qarşı işində bəyan edib ki, “şəxsi həyat” konsepsiyası geniş anlayış olduğundan, ona dəqiq tərif verilməsi mümkün deyildir.³² Məhkəmə Reinen Finlandiyaya qarşı işində (1997) qeyd edir ki, bu ad altında şəxsin fiziki, psixoloji və əxlaqi vahidliyi əks olunur. Digər bir işdə (Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı (2002)) isə vurğulanır ki, bəzi hallarda şəxsi həyat dedikdə, fərdin fiziki və sosial identifikasiya aspektləri başa düşülür. Bir çox işlərdə Məhkəmə Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən reputasiyanı (məs., Vait İsveçə qarşı (2006)) və eləcə də, şərəfi (məs, Sançez Qardens Noveşə qarşı (2007)) şəxsi həyata hörmət hüququnun tərkib hissəsi hesab edib. Pfeifer işində isə Məhkəmə hesab edib ki, şəxsin

³¹ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Qanun 2009.

³² A. v Norway. Application No. 28070/06, ECHR

reputasiyası, hətta həmin şəxs ictimai müzakirələr kontekstində tənqid olunubsa belə, onun şəxsi identifikasiya və psixoloji vahidliyinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir və buna görə də bu, onun “şəxsi həyat” çərçivəsinə daxil olur.

Eyni fikirləri həmçinin, şəxsin şərəfi ilə bağlı da demək olar. Lakin, qeyd olunmalıdır ki, şərəf və reputasiya arasında fərq mövcuddur. Beynəlxalq hüquqi sənədlərdə bu dəqiqliklə qeyd olunmayıb. Hələ Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsinin qəbulundan öncə, danışıqlar ərəfəsində bəzi nümayəndələr “şərəf” anlayışının əleyhinə çıxış edərək bildirdilər ki, bu, həddindən artıq ümumi məhfumdur. Eyni vəziyyət Paktın işlənilib hazırlanması zamanı da müşahidə olunmuşdur.

Hər iki sənəddə “şərəf” sözünün saxlanması əsas səbəbi milli nümayəndə heyətlərinin şərəf və ləyaqətə insanın cəmiyyətdəki mövqeyinin iki müxtəlif aspektindən yanaşması oldu: reputasiya, bu, insanın peşəkar və sosial statusu anlamında çıxış edir, şərəf isə daha çox əxlaqi sferaya aid olunurdu. Bu o deməkdir ki, məsələn, şəxsin yalan olaraq səriştəsizlikdə ittiham edilməsi onun reputasiyasına zərbə vurur, şəxsin oğurluqda ittiham olunması isə daha çox onun şərəf məsələsidir. Müasir elmi fikir sahibləri isə hesab edirlər ki, “reputasiya” termini hər iki aspekti, yəni o, insanın cəmiyyətdəki həm əxlaqi, həm də sosial və professional statusunu ifadə edir. Şərəf termininə cəmiyyətin üzvü kimi insanın əxlaqi, mənəvi, mədəni keyfiyyətlərinə başqa şəxslərə, dövlətə, ictimaiyyətə münasibətinə görə ona verilən sosial qiymət kimi anlayış verilir. Ləyaqət dedikdə isə şəxsiyyətin özünü qiymətləndirməsi, onun öz şəxsi keyfiyyətlərini, qabiliyyətlərini, dünyagörüşünü, yerinə yetirdiyi borcunu və öz ictimai əhəmiyyətini dərk etməsi başa düşülür. Şərəf və ləyaqət kateqoriyaları insana münasibəti

müəyyən etməklə, onun mənəvi keyfiyyətlərinin qiymətləndirilməsi kimi çıxış edir.³³

Şəxsi həyat hüququ isə fərdin cəmiyyətdəki hörmət və şəxsiyyətini qoruyan və inkişaf etdirən dəyərlərin məcmusu hesab olunur. Bu hüquqi kateqoriya Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsi çərçivəsində tənzimlənir: “Şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ” adlanan həmin maddənin 1-ci bəndinə görə, “hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirlirinə hörmət hüququna malikdir”.³⁴

Nəzəriyyədə informasiyanın əldə olunmasına münasibətdə şəxsi həyatın üç başlıca sahəsi qeyd olunmuşdur: şəxsin ümumi, özəl və gizli həyatına dair informasiyalar. Ümumi həyata dair informasiyalar dedikdə, başqaları tərəfindən bilinməsi mümkün olan, şəxsin sosial həyatına aid (gəzintiyə çıxması, kinoya, bazara getməsi və s.) və cəmiyyət üçün açıq olan məlumatlar başa düşülür. Özəl həyatla bağlı məlumatlar şəxsin ailəsi, yaxınları, dostları və tanışları ilə bölüşmək istədiyi informasiyalar hesab olunur. Gizli həyata aid məlumatlar dedikdə isə şəxsin başqaları tərəfindən bilinməsi qadağan olan, gizli duyğu və istəkləri, ümidləri, arzuları, intim həyatı, yazışmaları, şəxsi danışıqları və xarici mühitlə əlaqəli məlumat və hadisələr başa düşülür. (şəxsin yazışmaları- eşq məktubu, elektron söhbət, teleqraf xatirə dəftəri və s.).³⁵ Qeyd olunanlardan yalnız ümumi həyat sferasına daxil olan məlumatlar qanunla qorunmur, qalan ikisi isə - özəl və gizli həyat sferası ilə

³³ Məcidli S. Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi. Dərs vəsaiti. Bakı, “Elm və Təhsil”-2012. səh. 40

³⁴ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. <http://conventions.coe.int>

³⁵ İnternet hüququ. X. Ağaliev. Ə. Məmmədli. Bakı-2009 s.41

əlaqədar məlumatlara hər kəsin, o cümlədən jurnalistin çatım hüququ qanunla məhdudlaşdırılır

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (18 mart 2009-cu il tarixli dəyişikliklər də daxil olmaqla) 32-ci maddəsində şəxsi həyatla əlaqədar deyilir: “Hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirrini saxlamaq hüququ vardır. Qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa, şəxsi və ailə həyatına müdaxilə etmək qadağandır. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatına qanunsuz müdaxilədən müdafiə hüququ vardır. Öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanılmasına, saxlanılmasına, istifadəsinə və yayılmasına yol verilmir. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, heç kəs onun xəbəri olmadan və ya etirazına baxmadan izlənilə bilməz, video və foto çəkilişinə, səs yazısına və digər bu cür hərəkətlərə məruz qoyula bilməz. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, hər kəs onun haqqında toplanmış məlumatlarla tanış ola bilər. Hər kəsin onun barəsində toplanmış və həqiqətə uyğun olmayan, tam olmayan, habelə qanunun tələbləri pozulmaqla əldə edilmiş məlumatların düzəldilməsini və ya çıxarılmasını (ləğv edilməsini) tələb etmək hüququ vardır”.

Həmçinin, Azərbaycan Respublikasının KİV haqqında Qanununun 60-cı maddəsi də vətəndaşların şəxsi həyatına qəsd edən şəxsi mülki, inzibati, cinayət və digər məsuliyyət daşıyacağı barədə xəbərdar edir.³⁶

İnternetdə şəxsi həyata müdaxiləyə dair xarici məhkəmə qərarlarında da mühüm əhəmiyyətli məsələlərdən bəhs edilir. Belə ki, Almaniya Federal Konstitusiyası Məhkəməsinin şəxsin İnternetdə fərdi yazışmaları, onlayn axtarış, konfidensiallığın qorunması

³⁶ “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, bax: www.e-qanun.az

və informasiya texnikası sistemlərinin bütövlüyü ilə bağlı qərarında hər hansı bir elektron poçt ünvanına və ya qapalı çat otağına giriş əldə etmək üçün keylogging (açarla qeydiyyatdan keçmə) vasitəsilə əldə olunan paroldan (“password”) istifadə olunmaqla edilən müdaxilə qanunsuz hesab edilir.³⁷

Beləliklə, şərəf, ləyaqət və reputasiyanın müdafiəsi şəxsi həyata hörmət hüququnun tərkib hissəsi olmaqla, bu dəyərlər heç bir halda İnternetdə müdaxilə predmeti ola bilməz. Bütün hallarda İnternetdə şəxsi həyatın işıqlandırılması fərd və ya ictimai-siyasi xadim olmasına baxmayaraq, elektron istifadəçidən ehtiyatlı yanaşma və xüsusi hüquqi bilgi tələb edir. Eyni zamanda, qanunvericiliyə görə şəxsi həyat hüququna qəsd edən fərdlər mülki, inzibati, cinayət və digər məsuliyyət daşıyacaqlar.

3.3. İnternetdə uşaq hüquqlarının müdafiəsi

Müasir dünyada uşaq hüquqları insan hüquqları konsepsiyasının mühüm və ayrılmaz tərkib hissəsi hesab olunur. İnsan hüquqlarının müdafiəsi sistemi əsasən cəmiyyətin bərabər imkanları olmayan zəif təbəqələrinin haqlarının təmin olunmasını nəzərdə tutur ki, burada da ilk hədəf qrupları məhz uşaqlardır.

Niyə məhz uşaqlar? Doktor C. Mani “Dostluq qanunları” kitabında yazır ki, “İnsan beyni uşaqılıq çağından cinsi meyillər yönündə formalaşır. Formasından asılı olmayaraq bütün cinsi pozğunluqların kökü uşaqılıq çağlarına qayıdır”. Yalnız pornoqrafik səhnələr deyil, hətta qəzet və jurnallarda dərc edilən “təbii və normal” hesab

³⁷ Almaniya Federal Konstitutsiya Məhkəməsinin seçilmiş prinsiplial əhəmiyyətli qərarları. Bakı -2008.s.89

etdiyimiz fotolar da uşaqlarda mənfi təsirlərini buraxmaqdadır. Doktor C.Rayzmen isə qeyd edir ki, “qəzet və jurnallarda dərc edilən “mötədil” fotolar pornoqrafik şəkillər qədər fəsadlı və təhlükəlidir”.³⁸

Hazırda İKT-nin sürətli inkişafı ictimai həssas qruplara təsir göstərməyə bilməzdi. Bu səbəbdən də İnternetin mənfi təzahürləri ilk növbədə uşaqların həyat və fəaliyyətində özünü göstərdiyi üçün qeyd olunan məsələ dövlətlərin, beynəlxalq və milli hüquq sistemlərinin narahatlıq və tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

Uşaq hüquqlarına beynəlxalq hüquq normaları, Konstitusiyaya və milli qanunlarla etibarlı təminat mexanizmlərinin yaradılması onların layiqli, firəvan yaşayış səviyyəsinin, təlim-tərbiyəsinin, təhsilinin, sosial müdafiəsinin, sağlamlığının yüksək səviyyədə təşkilinə əsaslanır. Azərbaycan 1994-cü ildə BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyasına qoşulmuş, ölkəmizdə “Uşaq hüquqları haqqında” (1998), habelə “Valideynlərini itirmiş və valideyn himayəsindən məhrum olmuş uşaqların sosial müdafiəsi haqqında” (1999) xüsusi qanunlar qəbul edilmişdir.

Qeyd edək ki, hazırda İnternet istifadəçilərinin 50 faizindən çoxunu 8-15 yaşlarında uşaq və yeniyetmələr təşkil edir. Məhz buna görə də müasir dövrdə uşaq problemlərinin həlli baxımından vacib məsələlərdən biri də uşaqların virtual məkanda hüquqlarının qorunmasıdır.

Uşaq və yeniyetmələr virtual məkanda imkanlarından istifadə zamanı öz dünyagörüşünə, mənəviyyatına zidd olan informasiyalarla qarşılaşır, nəticədə mənəvi-psixoloji sarsıntılara məruz qalırlar. Hazırda bu problem bütün dünya dövlətlərini düşündürdüyündən, uşaq hüquqlarının virtual məkanda qorunması ilə bağlı müxtəlif təkliflər,

³⁸ İnternet və uşaqlar. <http://islammektebi.org>

ideyalar irəli sürülür. 2008-ci il noyabrın 12-13-də BMT-nin Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqı tərəfindən Qlobal informasiya təhlükəsizliyi üzrə xüsusi proqramın qəbulu da bu baxımdan mühüm əhəmiyyətə malikdir. Proqramın məqsədi dünya ictimaiyyətinin diqqətini informasiya təhlükəsizliyinə cəlb etməkdir. Proqram çərçivəsində uşaqların virtual məkanda mühafizəsini gücləndirmək üçün mühüm müddəalar öz əksini tapmışdır.³⁹

Eyni zamanda, uşaqların normal şəraitdə fiziki, əqli və mənəvi cəhətdən inkişaf etməsi üçün sağlam və təhlükəsiz mühit yaradılması istiqamətində tədbirlər görülməsi ilə bağlı dövlət nəzarəti üzrə ümumi vəzifələr ölkə Prezidentinin 8 may 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarəti Qaydası”nda⁴⁰ nəzərdə tutulmuşdur.

Kiber məkanda digər mühüm problemlərdən biri də uşaq pornoqrafiyası ilə mübarizə məsələləridir. “Uşaq pornoqrafiyası” termininə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 171-1-ci maddəsinin qeyd hissəsində aydınlıq gətirilir: **Uşaq pornoqrafiyası dedikdə** yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin və ya yetkinlik yaşına çatmayan təsəvvürünü yaradan şəxsin aşkar seksual xarakterli hərəkətlərdə real və ya simulyasiya edilmiş iştirakını əks etdirən, yaxud seksual məqsədlərlə yetkinlik yaşına çatmayanların cinsi orqanlarını əks etdirən istənilən əşyalar və ya materiallar, o cümlədən aşkar seksual hərəkətlərdə iştirak edən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi əks etdirən realistik təsvirlər başa düşülür. Cinayət Məcəlləsinin 171-1.1-ci maddəsinə görə

³⁹ Əliquliyev R. Virtual məkanda uşaq hüquqlarının etibarlı müdafiəsi reallığın diktə etdiyi zərurətdir. <http://www.ict.az>

⁴⁰ Uşaq hüquqlarının həyata keçirilməsinə dövlət nəzarəti Qaydası, <http://www.president.az/articles/4832>

uşaq pornoqrafiyasını yayma, reklam etmə, satma, başqasına vermə, göndərmə, təklif etmə, əldə edilməsinə şərait yaratma, yaxud yaymaq və ya reklam etmək məqsədilə hazırlama, əldə etmə və ya saxlama səkkiz min manatdan on min manatadək miqdarda cərimə və ya beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Ağırlaşdırıcı hallarda isə bu əmələ görə azadlıqdan məhrum etmə cəzası maksimum 8 il müəyyən olunmuşdur.⁴¹

Eyni zamanda, bu məsələ hazırda bütün dünyada ciddi müzakirə predmetidir. Belə ki, Avropa İttifaqı ölkələri və ABŞ daxil olmaqla təxminən 50 ölkə İnternetdə uşaq pornoqrafiyası ilə mübarizə aparmaq məqsədi ilə beynəlxalq ittifaqın yaradılmasını bəyan ediblər. İştirakçı ölkələr “Global Alliance Against Child Sexual Abuse Online” adlı yeni qurum vasitəsilə İnternetdə uşaq pornoqrafiyası ilə mübarizə aparmaq üçün kampaniyaların keçirilməsi ilə əlaqədar bir-biri ilə daha asan və sürətli şəkildə əlaqə saxlaya biləcəklər.⁴²

Kiber məkanda uşaqların mənəviyyətinə, dünyagörüşünə və sağlamlığına zərər vuran destruktiv informasiyalara meyillənməsinin qarşısının alınması olduca zəruridir. Çünki, bu məkan hər hansı porno məlumatlar, separatizim, terror-təxribat və digər cinayət xarakterli informasiyalar üçün açıq olduğuna görə uşaqların belə saytlara daxil olması və onları asanlıqla əldə etməsi, habelə cinayətkar ünsürlərin təsir dairəsinə düşməsi istisna olunmur. Bunun üçün də mütəxəssislər İnternet klublarda müəyyən süzgəclərdən, məhdudlaşdırıcı texnoloji vasitələrdən istifadə olunmasını,

⁴¹ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, <http://e-qanun.gov.az/>

⁴² İnternetdə uşaq pornoqrafiyası ilə mübarizə aparmaq üçün ittifaq yaradılıb <http://www.ictnews.az/read-19715-news-1.html>

bu sahədə qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsini son dərəcə vacib hesab edirlər. Digər tərəfdən isə, ana dilində uşaq saytlarının sayının artması, uşaqlar üçün maraqlı informasiya dünyasının yaradılması təklif olunur. Milli uşaq portallarına ciddi ehtiyacın olduğunu qeyd edən akademik R.Əliquliyev uşaq və yeniyetmələrin İnternetdən istifadə edərək virtual məkanın dərinliklərinə “baş vurmaları”nın müsbət cəhətləri ilə yanaşı, bəzən onların normal təlim-təربiyəsinə, təhsilinə, istirahətinə problemlər də yaratdığını vurğulayır. “Müşahidələr göstərir ki, xüsusən də, iri şəhərlərdə yaşayan uşaqlar əyləncə və digər məqsədlərlə İnternet klublarda həddən çox vaxt keçirir, onların təhsili və dünyagörüşü baxımından məqsədəuyğun olmayan saytlara daxil olur, nəticədə dərs tapşırıqlarını yerinə yetirməyə vaxt tapmırlar. Kompüter qarşısında uzun-uzadı səmərəsiz vaxt keçirmək onların psixikasına, sağlamlığına, təربiyəsinə mənfi təsir göstərməklə yanaşı, İnternet asılılığına gətirib çıxarır. Təsadüfi deyildir ki, Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2009-cu ilin “Uşaq ili” elan edilməsi ilə bağlı tədbirlər planında respublikamızda ana dilində ilk uşaq portalının yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan xalqının zəngin milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini, tarixini, mədəniyyətini dolğun şəkildə özündə ehtiva edən portalın yaradılması sabahın gəncliyinin bu gündən sağlam ruhda təربiyə olunması baxımından vacibdir.”⁴³

Beləliklə, son illərdə informasiya cəmiyyətinin və İKT-nin inkişafı, İnternetin rahat əlçatımlılığı üzrə ardıcıl və məqsədyönlü tədbirlərin həyata keçirilməsinə baxmayaraq, virtual məkanda uşaq hüquqlarının

⁴³ Əliquliyev R. Virtual məkanda uşaq hüquqlarının etibarlı müdafiəsi reallığın diktə etdiyi zərurətdir. <http://www.ict.az>

qorunması, zərərli saytlardan onların mühafizəsi, habelə yetkinlik yaşına çatmayanların maraqlarına cavab verə bilən milli portalların yaradılması, eyni zamanda onların sayının artırılması ilə bağlı problemlərin həlli olduqca zəruridir.

3.4. İnternetdə müəllif və əlaqəli hüquqların mühafizəsi

Şəbəkədə işləyən hər kəs üçün müəllif hüquqlarının qorunması və bu sahədə hüquqi tələblərin gözlənilməsi olduqca zəruridir. Əslində bu beynəlxalq normalar e-jurnalistlər də daxil olmaqla, bütün İnternet istifadəçilərinə şamil edilir.

İnternetin əqli mülkiyyət obyektlərinin virtual bazarına çevrilməsi (elektron ticarətdə satışda olan malların 50 faizdən çoxu əqli mülkiyyət hüquqları ilə qorunur), birbaşa elektron ticarətdə müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlarla qorunan obyektlərin müstəsna rolu bu problemə xüsusi diqqət tələb edir. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) obyektlərinin əksəriyyətinin əqli mülkiyyət hüquqları ilə qorunması, bu hüquqların isə öz növbəsində İKT-nin inkişafına şərait yaratması informasiya cəmiyyətinin qurulması üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.⁴⁴

Lakin, informasiya hüququ nəzəriyyəçilərinin xeyli qismi bu fikirdədirlər ki, materialın İnternetdə yerləşdirilməsi onu müəllif hüququ ilə qorunan əsərlər sırasından çıxarır və bu durumda hüquq sahibi, olsa-olsa, şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının müdafiəsinə iddia edə bilər. Ancaq xarici İnternet-provayderlərin təcrübəsi həmin

⁴⁴ "İnternetdə rəqəmli hüquqların qorunması və idarə edilməsi" mövzusunda seminar keçirilmişdir. <http://www.copag.gov.az>

fikrin yanlışlığını üzə çıxarır. Məsələn, ABŞ-da ödənişli, yaxud ödənişsiz xidmət göstərmələrindən asılı olmayaraq, İnternet-provayderlər müəllif hüququna dair qanuna dönmədən əməl etməyə çalışırlar. Saytı saxlayanlarla müqavilə bağlayarkən, yerləşdiriləcək materialların mənbəyinin göstərilməsi mütləq tələb kimi qoyulur. Müəllifin razılığını almadan, hər hansı materialın kommersiya hədəfli yayımı qadağan edilir. Bu şərt pozularsa, provayder müqaviləni birtərəfli qaydada dayandırır və üstəlik, hüquq pozulan şəxs, yəni müəllif hüquqlarının sahibi sözügedən saytın sahibinə qarşı məhkəməyə müraciət etmək imkanı qazanır. Düzdür, əslində provayderin müqaviləni dayandırması ilə məsələ bitir, ancaq o, bir qayda olaraq, pozuntuya yol verən şəxs barədə digər provayder şirkətlərini də məlumatlandırır ki, onlar da həmin şəxsin davranışlarına müntəzəm nəzarət etsinlər.

İnternet insanların əqli fəaliyyətinin həyata keçirildiyi bir məkan olduğu üçün bu hüquqlar ümumi mənada əqli mülkiyyət hüquqları da adlandırılır. “Əqli mülkiyyət hüquqları” dedikdə müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların obyektlərinə, audiovizual əsərlərə, fonogramlara, ifalara, yayım təşkilatlarının verilişlərinə, inteqral sxem topologiyalarına və məlumat toplularına, ixtiralara, faydalı modellərə, sənaye nümunələrinə, əmtəə nişanlarına, coğrafi göstəricilərə, firma adlarına, əqli fəaliyyətin nəticəsi kimi kommersiya sirrinə aid edilən nou-haulara, həmçinin istehsalat, elmi və ədəbi-bədii sahədə əqli fəaliyyət nəticəsində yaradılan digər obyektlərə olan hüquqlar başa düşülür. “Müəlliflik hüquqları” isə əqli yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinə olan hüquqlardır. Müəlliflik hüququ obyektiv mənada əsərlərin yaradılması və istifadəsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının

məcmusudur və subyektiv mənada əsərlərin yaradıcılarına məxsus olan şəxsi (qeyri-əmlak) və əmlak (iqtisadi) hüquqlardır.⁴⁵

Müəlliflik hüququ müəllifin elmi, bədii, incəsənət əsərlərinin yaradılması və ondan istifadə edilməsi ilə bağlı münasibətləri tənzim edən normaların məcmusudur.⁴⁶

İnternetdə müəlliflik və əlaqəli hüququn obyektı qismində İnternet səhifəsi, elektron əsərlər, bloqlar və veb-saytlar, habelə sosial şəbəkələr çıxış edir.

Elektron və audio-vizual məhsulların icazəsiz təkrar istehsalı və yayılmasının ümumi adı piratlıq olaraq qəbul olunmuşdur (bu ifadənin tarixi ilk dəfə Daniel Defoenin 1703-cü ildə "True-born Englishman" əsərində "Bu Piratlar tərəfindən təkrarən çap olunurdu" cümləsini işlətməsilə başlanmışdır). Bu mənada qayda pozuntularının "piratlıq" adlandırılması müəllif hüququnun yaranmasından bir qədər daha əvvəl baş vermişdir. Belə ki, 1709-cu ildə yaranmış və müəllif hüququ ilə bağlı ilk qanunvericilik norması sayılan "Statue of Anne" fərmanına qədər 1557-ci ildə Stationer's Company of London şirkətinin Kral Lisenziyası alması nəşriyyat sahəsində bu şirkətə inhisar imkanı yaratmışdı. 1603-cü ildə bu lisenziyadan kənardakı bütün fəaliyyətlər piratlıq kimi tanınırdı. Bu anlayışın yaranma tarixi elə həmin dövrlərə dayanır və günümüzə qədər daimi olaraq istifadə olunmaqdadır. Bir çox tənqidçilər bu tərz fəaliyyətlərin "piratlıq" adlandırılmasının aşağılayıcı olduğunu və haqsız olaraq onun bir çox daha ağır və pis əməllərlə bir tutulmasına qarşı olsalar da, məhkəmələrdə müəllif

⁴⁵ Oğurluğun sivil forması -"Copy-Paste", <http://qadin.net>

⁴⁶ Məcidi S. Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi. Dərs vəsaiti. Bakı, "Elm və Təhsil"-2012. səh. 138

hüquqlarının pozulması və “piratlıq” bir birini əvəz edə biləcək terminlər kimi işlədilir.⁴⁷

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar barədə Azərbaycan Respublikasının 1996-cı il Qanununun müddələrinin İnternetə necə tətbiq edilməsi göstərilməsə də, təcrübə veb-saytı artıq çoxdan müəlliflik hüququnun obyektini hesab etmişdir. İnternet səhifəsinə yüklənə biləcək hər cür materiallar - bəstələr, ədəbi və audiovizual əsərlər və bütövlükdə yaradıcılıq tələb edən hər bir şey həmin qanunla qorunur.⁴⁸ Qeyd edək ki, veb-səhifə müəllifinə məxsus hüquqların qorunması ilə bağlı hüquqşünaslar arasında birmənalı fikir mövcud deyildir. Ona görə də, ölkəmizdə elektron qəzet jurnalistinin hüquqları ilə bağlı məsələ açıq qalır.

Beynəlxalq hüquqda və milli qanunvericilikdə veb-saytlara icazəsiz müdaxilə məsələsində də boşluqlar qalmaqdadır. Təkcə İnternetdə deyil, bütövlükdə hər hansı kompyuter şəbəkəsində müəlliflik hüquqlarının qorunub-qorunmaması prinsiplial önəm daşıyır. Məhz bu səbəbdən bir çox müəlliflər öz əsərlərini açıq saytlara yerləşdirməkdən boyun qaçırır və ya ümumiyyətlə İnternetdən çəkinir. Müəllif hüquqları kitabların, CDlərin, disklərin DVDlərin və s. arxasında olan qalaqramalı işarədən ibarətdir ki, əsas bunun sayəsində bütün hüquqlar onun yaradıcısı tərəfindən qorunur. Bu o deməkdir ki, siz həmin kitabın yazılarını və ya CDnin mahnılarını onun sahibinin icazəsi olmadan köçürə, sayını artır, sata bilməzsiniz. Məsələn, hər hansı bir CDni çoxalda, İnternetdə sata və ya pulsuz yükləməyə şərait yarada bilməzsiniz.

⁴⁷ Müəllif hüquqlarının pozulması, <http://az.wikipedia.org>

⁴⁸ Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, İnternetdə müəlliflik hüquqlarının mühafizə edilmədiyi hallar da mövcuddur. Buna VikiMənbələr aiddir. *VikiMənbə* – müəllif hüquqlarının qorunması haqqında qanunların aid edilmədiyi mətnlərin şəbəkə kitabxanasıdır. Buradakı monoqrafiyaların, məqalələrin, kitabların dəyişdirilməsinə ehtiyac yoxdur. Məsələn, tarixi məqalələr analizə məruz qala bilərlər, lakin onların dəyişdirilməsi vacib deyildirsə, həmin məqalələr olduğu kimi saxlanılır və dəyişdirilməsinə icazə verilmir. VikiMənbəyə daxil ola biləcək məqalələr bunlardır: 1) Müəlliflər tərəfindən əvvəllər nəşr edilmiş mətnlər; 2) Orijinal mətnlərin tərcüməsi, eləcə də VikiMənbə istifadəçiləri tərəfindən edilən tərcümələr; 3) Milli və beynəlxalq səviyyədə tarixi materiallar; 4) Mətnlər haqqında mülahizələr, eləcə də VikiMənbə istifadəçilərinin mülahizələri; 5) VikiMənbədə saxlanılan mətnlər, müəlliflərin tərcümeyi-halları. VikiMənbəyə daxil edilməsinə icazə verilməyən mətnlərə isə aiddir: istifadəçilər tərəfindən yaradılmış və heç yerdə nəşr olunmayan mətnlər, əvvəllər nəşr edilməyən riyazi düsturlar və cədvəllər, proqramların ilkin kodları və statistik informasiyalar.⁴⁹

Ümumiyyətlə, əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində Azərbaycanın beynəlxalq sistemə inteqrasiyası üzrə xeyli işlər görülüb. Belə ki, Azərbaycan Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının (ÜƏMT) işində iştirak edir, “Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması üzrə” Bern Konvensiyasına və Cenevrə Fonoqram Konvensiyasına qoşulub. Azərbaycan 4 MDB ölkəsindən biri kimi Aİ-nin TACİS-intellektual mülkiyyət Proqramında iştirak edib. 2001-ci ildən hazırkı dövrə qədər əqli mülkiyyət milli institutunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması mərhələsi

⁴⁹ VikiMənbə, <http://wikisource.org/wiki/>

olmuşdur. Bu dövrə müəllif hüququnun fəaliyyətinin təşkilati, institusional və hüquqi tərəflərinin inkişaf etmiş ölkələrin (Aİ, ABŞ) səviyyəsinə uyğunlaşdırılması prosesi aiddir. İntellektual mülkiyyətin qanunvericilik bazasının intensiv inkişafı bu sahədə məzmununa görə müəllif hüququna yaxın olan bir sıra normativ-hüquqi aktlarının, o cümlədən MDB ölkələri sırasında ilk dövlətlər sırasında “İnteqral sxem topologiyalarının hüquqi qorunması haqqında” Qanunun və “Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” Şərqi Avropada və Asiyada ilk Qanunun qəbul edilməsinə gətirib çıxarmışdır. Bununla yanaşı MDB məkanında ilk dəfə olaraq ölkəmizdə “Məlumat toplularının hüquqi qorunması haqqında” Qanun qəbul edilmişdir. Azərbaycan ilk beş dövlətdən birinci olaraq ÜƏMT-nin WIPOnet korporativ rəqəmli şəbəkəsinə qoşulmuş, bu təşkilatın Koordinasiya Komitəsinə daxil olmuş, Bern Konvensiyasının rəhbər orqanlarına seçilmişdir.

Ölkə Prezidentinin sərəncamları əsasında müəllif-hüquq qanunvericiliyində rəqəmli mühiti nəzərə alan dəyişikliklər aparılmış, “Azərbaycan Respublikasında müəlliflik hüququ və digər əqli mülkiyyət hüquqları sahəsinin inkişafı üzrə milli strategiya” və 2010-2013-cü illər üçün nəzərdə tutulmuş əqli mülkiyyət Dövlət Proqramının layihəsində bir sıra tədbirlər, o cümlədən online rəqəmli hüquqların idarə edilməsi xidmətinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.⁵⁰

Müəlliflik hüquqlarının pozulma faktı aydınlaşdırılarkən 3 amil əsas götürülür: əsərin orijinallığı; müəlliflik hüquqları qorunan əsərin əldə edilməsi faktının sübutu; müqayisə edilən əsərlərin bənzərliyi. İnternet

⁵⁰ “İnternetdə rəqəmli hüquqların qorunması və idarə edilməsi” mövzusunda seminar keçirilmişdir. <http://www.copag.gov.az>

təbiətçə açıq şəbəkədir və hər bir istifadəçinin üzünə qapalı olmayan informasiya məkanıdır. Buna görə də, İnternetdə jurnalistlərə (həmçinin istifadəçilərə) münasibətdə müəlliflik hüquqlarının qorunması ilə bağlı bəzi məqamların üzərində dayanmaq zəruridir: 1) Şəbəkədə tapılmış məlumatdan jurnalistin istifadəsi üçün hansı məhdudiyətlərin olması, 2) Müəlliflik hüquqları haqqında qanunvericiliyin veb-qovşağın yaradılmasına şamil edilməsi, 3) Naşirlər jurnalist materiallarını veb-səhifələrdə və ya digər elektron məlumat bazalarında yaydığı zaman jurnalistlərin malik olduğu hüquqlar.

Bu məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün Azərbaycan Respublikasının Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Qanununa nəzər yetirək. Qanunun 9-cu maddəsində (“Əsərlərdən informasiya, elmi, tədris və digər məqsədlər üçün istifadə” adlanır) qeyd olunur: “Müəllifin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və qonorar ödənilmədən, ancaq istifadə olunan əsərin müəllifinin adını və götürülmə mənbəyini mütləq göstərməklə... informasiya məqsədi ilə qanuni dərc edilmiş əsərdən həmçinin qəzet və jurnallardan ...qısa parçaların orijinalda və ya tərcümədə sitat kimi verilməsinə yol verilir”.⁵¹ Müəllifin şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının İnternet məkanında da qorunub-qorunmaması həmin maddədən aydın olmur. Eyni maddənin 5-ci bəndindəki “digər dövrü nəşrlərdə çap edilməsinə və ya kütləvi bildirişinə” ifadələrini İnternetə şamil etsək (çünki daha sonra qəbul edilmiş KİV haqqında Qanuna görə, İnternet KİV sayılır), sözügedən hüquqların 35-ci maddə ilə qorunduğunu söyləmək mümkündür. Hərçənd, ABŞ-dan və bəzi Avropa

⁵¹ Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

ölkələrindən fərqli olaraq, hələ ki, Azərbaycan məhkəmə təcrübəsində İnternetdə müəlliflik hüquqlarının pozulmasına dair heç bir işə rast gəlinməmişdir.

Göründüyü kimi, beynəlxalq praktikada İnternetdən qanuni istifadənin əsas elementləri əks olunmaqla, veb-səhifəyə istinad qadağan edilməmişdir. Məsələn, müəllif hüquqlarına dair 1976-cı il ABŞ Qanununda müəlliflik hüquqları qorunan materiallardan “qanuni istifadə”yə imkan verən müddəalar da əksini tapıb. Yəni, belli hallarda, müəllifdən razılıq almağa imkan qalmır. Belə qanuni istifadənin meyarları bunlardır: istifadənin məqsəd və xarakteri, o sıradan materialın kommersiyadankənar təhsil məqsədləri üçün və ya qeyri-kommersiya təşkilatlarının işində istifadə edilib-edilməməsi; müəlliflik hüquqları qorunan materialın təbiəti; ümumi həcmə nisbətdə istifadə olunmuş materialın miqdarı; istifadənin (sitatların-iqtibasların) müəlliflik hüquqları qorunan əsərin bazar qiymətinə təsiri.

Beləliklə, İnternetdə müəllif və əlaqəli hüquqların mühafizəsi yeni dövrün tələbi kimi çıxış etməklə bu məkanda qeyd olunan hüquqlar da məhdudiyyətsiz sayıla bilməz. Ona görə də, beynəlxalq hüquqi təcrübəni ümumiləşdirməklə bəzi mühüm prinsiplərin üzərində dayanmağı məqsəduyğun sayırıq: 1) Müəlliflik hüququ hər bir əsərə, o cümlədən elektron nüsxələrə də şamil edilməlidir. 2) İnhisarçılıq təkcə müstəqil əsərlərə aiddir və yalnız onları qoruyur. Əgər əsər orijinal deyilsə, onun müəlliflik hüququ ilə qorunması qeyri-mümkündür. 3) Müəlliflik hüququ daimi deyil, onun mühafizə müddəti bitərsə əsər hamının mülkiyyətinə çevrilir; 4) Müəlliflik hüququ ilə qorunan əsərin, məhdud sayda da olsa, sürəti çıxarıla bilər.

*Fikir azadlığı olmadan heç bir azadlıq ola bilməz.
(Volter)*

IV FƏSİL

İNTERNET-MEDIA HÜQUQU

- 4.1. İnternet-media hüququnun anlayışı və mahiyyəti*
- 4.2. Kütləvi informasiya vasitəsi kimi İnternetin hüquqi problemləri.*
- 4.3. İnternetdə informasiya azadlığı və ona qoyulan məhdudiyyətlər .*
- 4.4. İnternetdə diffamasiya məsələləri*
- 4.5. İnternetdə informasiya təhlükəsizliyi və özünütənzimləmə*
- 4.6. İnternet istifadəçilərinin və e-jurnalistin hüquq və vəzifələri.*

4.1. İnternet-media hüququnun anlayışı və mahiyyəti

İnternet hüququnun anlayışını verərkən biz gördük ki, bu hüquq sahəsi bilavasitə informasiya azadlığı fəlsəfəsinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq formalaşmışdır. İnformasiya azadlığı müasir insan hüquqları konsepsiyasında, o cümlədən media hüququnda əsas və fundamental hüquqlardan biridir. Eyni zamanda, bu azadlıq informasiya cəmiyyətinin və açıq hökumətin prioritetlərindən hesab olunur.

Qərb ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, İnternetin hüquqi statusunu müəyyən etmək üçün üç variantdan faydalanmaq mümkündür: 1) Kütləvi informasiyanın dövrilik əlamətlərini səciyyələndirən normalara əlavələr etmək; 2) İnternet saytını KİV anlayışına daxil etmək; 3)

KİV anlayışına əsaslanmadan informasiya mübadiləsi sahəsində kateqoriya və anlayışların yeni sistemini yaratmaq.⁵²

Elə bu səbəbdən də, biz tam məsuliyyətlə deyə bilərik ki, bu gün müasir dünyada İnternet-media hüququ ayrıca sfera kimi formalaşmaqdadır.

İnternet-media hüququ dedikdə kiberməkanda informasiya azadlığının təmin olunması ilə bağlı münasibətləri tənzim edən normalar məcmusu başa düşülür.

Qanunvericiliyə əsasən İnternet KİV sayıldığına görə informasiya azadlığına dair ümumi prinsiplər bu şəbəkədə də tətbiq olunacaq. Çünki, bu gün internet-qəzetlər, internet-TV-lər və digər sürətli kommunikasiya vasitələri artıq kütləvi xarakter kəsb etməyə başlamışdır.

İstər milli qanunların, istərsə də beynəlxalq normaların İnternetə tətbiqi məsələsində müəyyən dərəcədə mübahisəli məsələlər hələ də qalmaqdadır. Azərbaycanda İnternet Jurnalistikasının sürətli inkişafını nəzərə alsaq, burada Avropa hüququnun ifadə və informasiya azadlığına dair müddəalarının diqqətdə saxlanması labüddür. Çünki, İnternet ümumdünya şəbəkəsi olaraq müəyyən bir fikri, düşüncəni, informasiyanı, rəy və münasibəti ifadə etmək üçün ənənəvi vasitələrdən keyfiyyətə fərqli hüquqi imkanlar tələb edir. Başqa sözlə, İnternetin müasir tələbləri əslində, elektron demokratiyanın əsas şərtlərindən sayılır və hüquqi dövlət konsepsiyasının müddəaları ilə tamamilə uzlaşır. Məhz “elektron demokratiyada dövlət, siyasi partiyalar və vətəndaşların hüquqlarını müdafiə edən ictimai qurumlar onların informasiyaya çıxışını,

⁵² Məcidi S. Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi. Dərs vəsaiti. Bakı, “Elm və Təhsil”-2012. səh. 226

kommunikasiya tələblərini, xidmətlərlə təminatını və iştirak səviyyəsini artırmaq üçün İnternet texnologiyalarını tətbiq edir”.⁵³

Beləliklə, müasir informasiya cəmiyyətinin tələblərini və elektron hökumətlər strategiyasının tərkib hissəsi olaraq informasiyaya olan sosial ehtiyacı nəzərə alsaq, bu sahədə hüquqi tənzimləmənin zəruriliyini aydın görmək mümkündür. Ona görə də fikrimizcə, hazırda İnternet-media hüququnun ayrıca normalar sistemi kimi təhlili və araşdırılması, bu sahədə məsuliyyətin həddlərinin dəqiq müəyyən olunması və etik prinsiplərin dürüst tətbiqi xüsusilə aktuallıq kəsb edir.

4.2. Kütləvi informasiya vasitəsi kimi İnternetin hüquqi problemləri.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) müasir inkişafı ilə əlaqədar olaraq yeni KİV modelləri formalaşmaqdadır. Qlobal şəbəkədə informasiya, mətbuat və ifadə azadlığı hüququnun istifadəçilər dairəsi genişləndikcə, bu sahədə mövcud beynəlxalq və milli normalarda da dəyişikliklər tələbi təbii olaraq yaranır.

İnternetin sürətli inkişafı bu sahədə yaranan problemləri tənzimləmək üçün zəruri olan normativ-hüquqi aktların qəbulu prosesini xeyli qabaqlayır. Ona görə də İnternetin tənzimlənməsi sahəsində həllini gözləyən ən mühüm problemlərdən biri də məhz baş verən texnoloji yeniliklərə qanunvericilik sistemlərinin çevik, adekvat reaksiya verməsinin hüquqi mexanizmlərini işləyib hazırlamaqdır.⁵⁴

⁵³ Əhmədova A.S. “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində insan hüquqlarının reallaşma imkanları.” Bakı: “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2009

⁵⁴ Mahmudov R.Ş. İnternetin tənzimlənməsinin aktual məsələləri.

<http://www.jpis.az/files/article>

Respublikamızın KİV haqqında Qanununa görə ayrı-ayrı saytlar deyil, ümumilikdə İnternet (*Global İnformasiya Şəbəkəsi*) kütləvi informasiya vasitəsi hesab olunur. Qanunun 3-cü maddəsinə əsasən, **kütləvi informasiya vasitələri** dedikdə dövrü mətbu nəşrlər, teleradio proqramları, informasiya agentlikləri, **İnternet**, kinoxronika proqramları və digər yayım formaları başa düşülür.⁵⁵ İnternetin kütləviliyi haqqında məsələ mübahisəsizdir, lakin onun etibarlı və qərəzsiz informasiya vasitəsi haqqındakı fikirlər birmənalı deyildir. Əgər biz Cinayət Məcəlləsinin 147 və 148-ci maddələrində nəzərdə tutulan “kütləvi çıxış” anlayışına bu prizmadan yanaşsaq, o zaman İnternetin KİV kateqoriyasına daxil edilməsini və hüquq normalarından kənar qalmamasını inkar edə bilmərik. Qeyd edək ki, digər konsepsiyalara - diffamasiya, şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuza münasibətdə də adi mətbuatla İnternetin heç bir fərqi yoxdur. Hər bir şəxs istənilən yerdən bu virtual aləmə daxil ola bilirsə, deməli, İnternet də kütləvi xarakter daşıyır və ona müvafiq hüquqi müdafiə imkanları şamil edilməlidir. Bu mənada İnternetdən istifadənin hüquqi problemləri istər beynəlxalq miqyasda, istərsə də milli səviyyədə hüquq elmi qarşısında konkret vəzifələri şərtləndirir.

Bu gün bir çox ölkələr İnternetin əsas media və kommunikasiya platforması kimi inkişafında maraqlıdır. Hökumətlər düşünürlər ki, belə bir infrastruktur bir tərəfdən müdafiə xarakterli tədbirlər tələb edir, digər tərəfdən isə, İnternetin məzmununun tənzimlənməyə ehtiyacı vardır.⁵⁶ Hazırda YouTube, Facebook və Twitter

⁵⁵ Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

⁵⁶ Freedom of Expression on the İnternet, www.osce.org/fom/80723

kimi sosial şəbəkələrdə milyonlarla istifadəçinin mövcudluğu artıq bu sistemə hüquqi və inzibati nəzarəti zəruri etmişdir. Dövlətlər xüsusilə, terrorçu təbliğatın olmasından,⁵⁷ irqi ayrı-seçkilik, nifrətli nitq, aşkar seksual məzmunlu, o cümlədən uşaq pornoqrafiyası,⁵⁸ dövlət sirlərinin, habelə hökumətlərə və biznes dairələrinə yönəlmiş tənqidi materialların bu şəbəkəyə daxil edilməsindən narahatdırlar.

Diqqət yetirsək görürük ki, İnternetdə yaranan hüquqi problemlər bilavasitə onun kütləvi informasiya vasitəsi kimi fəaliyyəti prosesində meydana gəlir. Bunlara aiddir: şəbəkədə şübhəli və yanlış məlumatların yayılması, şəxsi həyatın toxunulmazlığına və şəxsi xarakterli məlumatların müdafiəsi ilə bağlı insan hüquqları pozuntuları, seçki və intellektual mülkiyyət hüquqlarının pozulması. Bunlardan başqa, informasiya müharibəsi, xakerlərin şəbəkədə mübarizəsi, İnternet xidməti göstərən qurumlar arasındakı münasibətlər, provayderlərin (İnternet xidməti təşkilatları - İnternet service providers (ISPs).) fəaliyyəti, İnternetin Azərbaycan seqmentində milli ünvanların (domen adlarının) verilməsi sahəsində anlaşılmazlıqlar və s. beynəlxalq sistem daxili əlaqələrin bir forması olaraq müəyyən bir hüquqi tənzimləmə tələb edir.

Çünki, hazırda Azərbaycan İnternetində də kifayət qədər ciddi proseslər baş verir. Xaker mübarizəsində bir sıra milli İnternet resursları sıradan çıxarılır və nəticədə xeyli miqdarda İnternet istifadəçisinin informasiya əldə etməsi və ötürməsi məhdudlaşdırılır. Qlobal şəbəkələrdə artıq coğrafi ölkə anlayışı olmadığına görə informasiya təhlükəsizliyi, kompyuter cinayətkarlığı ilə bağlı

⁵⁷ Weimann, G., *Terror on the Internet: The New Arena, the New Challenges* Washington: US Institute of Peace, 2006

⁵⁸ Akdeniz, Y., *İnternet Child Pornography and the Law: National and International Responses*, Ashgate, 2008.

beynəlxalq qurumlarla əlaqələr yaradılması, müvafiq əməkdaşlıq sazişləri imzalanması beynəlxalq hüquqi tənzimləmənin predmeti olaraq çıxış edir. Ümumiyyətlə, qlobal informasiya şəbəkəsində fərdlər benefisiar olaraq iştirak etsə də, dövlət İnternetə öz rəsmi münasibətini ortaya qoymaqla, bu sahədə öz siyasətinin əsas istiqamətlərini həyata keçirir. Bu xüsusilə, ölkəmizin Ermənistanın hərbi təcavüzünün ardından informasiya təcavüzü ilə qarşılaşmaması səbəbindən zəruridir. İnternetlə, onun Azərbaycan seqmentinin inkişaf perspektivləri ilə, informasiya təhlükəsizliyi məsələləri ilə bağlı dövlət orqanlarının, ictimai təşkilatların, media qurumlarının, provayderlərin və digər əlaqəli strukturların, o cümlədən, fərdlərin hüquq və vəzifələrinin konseptual şəkildə əsaslandırılması vacibdir. Çünki, heç kimə sirr deyil ki, İnternet texnologiyaları informasiya müharibələrində qalib gəlmək üçün ən mükəmməl vasitə hesab olunur. Həmçinin, integrasiyanın, beynəlxalq aləmə çıxışın ən ucuz və ən sadə yolu İnternet texnologiyalarıdır.

İnternet hüququna fikrimizcə, daha çox müasir beynəlxalq hüququn yeni və müstəqil sahəsi olan beynəlxalq media hüququnun yarım sahəsi kimi yanaşmaq məqbul hesab edilə bilər. Hüquqi anlamda İnternetin özü kommunikasiya hüququnun obyektiv forması kimi çıxış edəcək. Kommunikasiya hüququnu ifadə azadlığının tərkib hissəsi kimi əsaslandırılan ilk beynəlxalq hüquqi sənəd ATƏT-in İnsan meyarları üzrə Konfransının 1991-ci il Moskva Müşavirəsinin Sənədidir. Həmin sənədin 26-cı bəndində qeyd olunur ki, "iştirakçı-dövlətlər kommunikasiya hüququ da daxil olmaqla, öz fikrini azad ifadə etmək hüququnu və KİV-in məlumat və ideyaları toplamaq, ötürmək və yaymaq hüququnu təsdiq

edirlər".⁵⁹ İnformasiya və ifadə azadlığına münasibətdə isə İnternetə kütləvi informasiya vasitəsi olaraq yanaşmaq qəbul olunmuşdur. Bu mənada İnternet hüququnun milli və beynəlxalq səviyyəli realizəsi və inkişafı üçün həm texnoloji, həm hüquqi, həm də media peşəkarlığı baxımından ixtisaslaşdırılmış kadrlara zərurət yaranır.

4.3. İnternetdə informasiya azadlığı və ona qoyulan məhdudiyyətlər .

İnternetdə informasiya azadlığı hüququnun tanınması, onun hər kəsə şamil olunması son dövrlərin müzakirə mövzularındandır. Bu gün artıq BMT-nin rəsmi mövqeyinə görə, İnternetə çatımlılıq və ya İnternetin əlverişliliyi (İnternet Access) insan hüquqlarının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilir. Bununla da, dünyanın müxtəlif regionlarında insanların qəsdən şəbəkəyə çıxış imkanlarının məhdudlaşdırılması insan hüquq pozuntuları hesab edilir. İfadə azadlığı ilə bağlı BMT-nin xüsusi məruzəsində qeyd olunmuşdur ki, əhalinin İnternetə çıxış imkanlarının təmin edilməsi hər bir dövlətin prioritet inkişaf istiqamətlərindən birini təşkil etməlidir.⁶⁰ Qeyd etmək lazımdır ki, 3 iyun 2011-ci il tarixindən sonra Suriyada hakimiyyət tərəfindən bütün ölkə üzrə İnternetə çıxış imkanlarının məhdudlaşdırılmasından sonra BMT-nin İnternetə çatım hüququ haqqında xüsusi qərarı da qəbul edilmişdir.

Ümumiyyətlə milli qanunvericiliyə görə, informasiya azadlığı dedikdə hər kəsin beynəlxalq və milli qanunlara

⁵⁹ Document of the Moscow meeting of the Conference on the Human dimension of the CSCE, <http://www.osce.org>

⁶⁰ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue, <http://www2.ohchr.org>

müvafiq olaraq birbaşa və ya nümayəndəsi vasitəsilə informasiya sahibinə müraciət etməklə, informasiyanın növünü və əldə etmə formasını seçməklə, heç bir maneə olmadan informasiyanın əldə olunması, ötürülməsi və yayılması üzrə sərbəstliyi başa düşülür.⁶¹

İnternetdə informasiya azadlığı probelmi bir sıra beynəlxalq qurumların, o cümlədən Avropa Şurasının da məşğul olduğu əsas məsələlərdəndir. AŞ Nazirlər Komitəsi tərəfindən 28 may 2003-cü ildə qəbul edilmiş İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında Bəyannamə İnternetdə fikri ifadə azadlığının və azad informasiya dövriyyəsi zərurətinin aktuallığını nəzərə alaraq bu sahə üçün spesifik prinsiplər müəyyən edir.⁶²

İnternet xalqların sosial, mədəni və siyasi həyatında iştirakı, sərbəst muzakirələrin aparılması üçün olduqca zəruri bir məkandır. Məhz bu səbəbdən onların bu virtual aləmdə informasiya hüququnun təminatına ehtiyac daha böyükdür. Bütün dünya üzrə İnternet istifadəçilərinin sayının son on ildə 5 milyarda çatacağı proqnozlaşdırılır. ATƏT-ə üzv olan ölkələrin vətəndaşlarının 60%-dən çoxu İnternet istifadəçiləri olmaqla, bu dövlətlərin yalnız 30%-i İnternetə çatım hüququnun əsas insan hüquqları və ya fundamental ifadə azadlığının tərkib hissəsi kimi nəzərdə tutulmasını bəyan edirlər. Eyni zamanda, bu quruma üzv dövlətlərin 12%-dən çoxunda İnternetə çatım hüququ milli təhlükəsizlik, sağlamlıq və ya fəvqəladə hallar zamanı dövlət maraqlarının müdafiəsi üçün qanunamüvafiq şəkildə məhdudlaşdırıla bilər.⁶³

⁶¹ "İnformasiya əldə etmək haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu, www.e-qanun.az

⁶² Declaration on freedom of communication on the Internet (Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers' Deputies), <https://wcd.coe.int>

⁶³ Freedom of Expression on the Internet, www.osce.org/fom/80723

Lakin, İnternetdə informasiya azadlığı əldə rəhbər tutularaq, bütün məlumatlar xaotik şəkildə ictimaiyyətə təqdim oluna bilməz və burada müəyyən bir tənzimlənmə, hətta bəzi məhdudiyətlər də tələb olunur. Bu hüquqi mühitin əsas xarakterik cəhəti İKT-nın müasir inkişafı ilə əlaqədar İnternetin digər KİV-lərə münasibətdə hansı həcmdə hüquqi məhdudiyətlərə məruz qalması məsələsidir. Bu həm nəzəri və həm də praktiki problemdir. Məsələn, diffamativ azadlıqlara münasibətdə televiziyanın üzərinə qəzetlərdən daha çox məsuliyyət düşür. Bu mənada İnternet daha modern və əhatəli olduğuna görə məhdudiyətlərin həcmi də onun qlobal KİV xarakterindən asılı olmaqla, yeni və köhnə hüquq normaları bir-birinə keyfiyyətli formada uzlaşdırılmalıdır. Bunun üçün xarici ölkələrin İnternet praktikasına müraciət etmək xüsusilə zəruridir. İlk öncə İnternetin vətəni olan ABŞ qanunvericiliyində təsbit olunmuş normalara diqqət yetirək. ABŞ Konstitusiyasına Birinci Düzəlişdə qeyd olunmuşur ki, Konqres söz və mətbuat azadlığını məhdudlaşdıran heç bir qanun qəbul edə bilməz.⁶⁴ Telekommunikasiya sənayesində baş verən köklü islahatları nəzərə alan ABŞ Konqresi 1996-cı ildə “Kommunikasiya vasitələrində əxlaq qaydalarının gözlənilməsi haqqında” Qanun qəbul etmiş, “ədəbsiz və ya açıq-aşkar təhqiramiz materialların” İnternete ötürülməsini və orada yayılmasını qadağan etmişdir. Qeyd edək ki, Amerika cəmiyyətində etirazlarla qarşılanmış sözügedən qanunun əleyhdarları hesab edirdilər ki, bu normalar ifadə azadlığı və hər kəsin sərbəst məlumat əldə etmək hüquqlarını pozur. Lakin, problem məhkəmə qaydasında mübahisələndirilərək, media qurumlarının və peşəkarlarının qələbəsi ilə başa

⁶⁴ The United States Constitution, www.usconstitution.net/const.html

çatmışdır. Federal Məhkəmə qərara almışdır ki, İnternetdə qəzetlər və ictimai toplantılardakı ifadələrə münasibətdə daha geniş ifadə azadlığı verilməlidir, habelə İnternetdə insanların yazışmalarının məzmununa hər hansı məhdudiyət cəhdi Birinci Düzəlişə mənfi təsir edəcək.

Əlbəttə, **İnternetdə informasiya azadlığı** heç də məhdudiyətsiz deyildir. Başqa sözlə, bu hüquq İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan “məhdudiyətlərə, şərtlərə və rəsmiyyətlərə” məruz qala bilər. AŞ-nın İnternetdə kommunikasiya azadlığı Bəyannaməsində qeyd olunmuş 3-cü Prinsipdə deyilir: “Dövlət hakimiyyət orqanları sərhədlərdən asılı olmayaraq, İnternetdə ictimaiyyətin informasiyaya və başqa kommunikasiyaya çatım hüququnu ümumi blok qoymaqla və ya süzgecdən (filtrdən) keçirməklə inkar etməməlidir. Bu, yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsi üçün, o cümlədən məktəb və ya kitabxana kimi yerlərdə süzgeçlər qurulmasına mane olmur. Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan təminatlara riyayət edilmək şərtilə, açıq-aşkar qeyd olunan məzmunu malik İnternet materialının şəbəkədən xaric olunması və ya alternativ olaraq materialın əldə edilməsinə, əgər onun qeyri-qanuniliyi ilə bağlı səlahiyyətli milli hakimiyyət orqanları müvəqqəti xarakterli və ya son qərar qəbul etmişsə, blok qoyulması barədə məcburi tədbirlər görülmə bilər”.⁶⁵

Xarici ölkələrin təcrübəsində elektron şəbəkədə ifadə azadlığının qeyd olunan qanuni məhdudlaşdırılması proksi-serverdən istifadə edilməklə həyata keçirilir.

⁶⁵ Declaration on freedom of communication on the Internet (Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers' Deputies), <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=37031>

Provayderin sərəncamında olan proksi-server istifadəçinin daxil olduğu hər hansı veb-saytın məlumatını öz informasiya bazasında saxlayır. Bu zaman proksi-server İnternet istifadəçisinin sayta çıxışına mane ola və qadağan edilmiş materiallara çıxış cəhdi barəsində hüquq mühafizə orqanlarını xəbərdar edə bilər. Dünya praktikasında proksi-serverin belə xidmətlərindən dini, siyasi, ölkənin əxlaqi dəyərlərinə uyğun gəlməyən və pornoqrafiya xarakterli məlumatların əks olduğu saytlara girişi qadağan etmək üçün istifadə olunur. Fikrimizcə, belə xarakterli bəzi məlumatlara hansı dərəcədə məhdudiyyətin qoyulması məsələsinin 10-cu maddənin 2-ci bəndinə uyğunluğu ilə bağlı mübahisə açmaq olar. İnternetdə ifadə azadlığı ilə bağlı Almaniyada təcrübəsində tətbiq olunmuş məhdudiyyətlər media peşəkarları üçün bir sıra analogi problemlər yaratmışdır. Belə ki, “Radikal” jurnalına Almaniya qadağa qoyulduqdan sonra bu elektron nəşr fəaliyyətini Niderlanda davam etdirdiyi üçün Alman hökuməti Niderlanda məxsus provayderin serverlərində yerləşən bütün səhifələrə girişə mane olmaqla, təkcə həmin jurnalın saytına deyil, minlərlə digər saytlara da çıxışı məhdudlaşdırmışdır. Qeyd olunan fakt İnternet jurnalistlərinin və digər istifadəçilərin ifadə azadlığını kobud surətdə pozduğundan həmin məhdudiyyətlər aradan qaldırılmışdır.

Ümumiyyətlə, Avropa və ABŞ-da belə bir hüquqi düşüncə hakimdir ki, hökumətlərin İnternetə dair məhdudlaşdırıcı normalar tətbiq etməsi bütövlükdə ifadə azadlığının pozuntusudur. Bu səbəbdən həqiqətən də, İnternet məkanında ifadə azadlığının məhdudlaşdırılması ilə bağlı Azərbaycanda heç bir normativ hüquqi akt mövcud deyildir və bu hal olduqca müsbət dəyərləndirilməlidir. Bir sıra xarici ölkələrin praktikasında

da hökumətin İnternetdə ifadə olunan yazıların məzmununa deyil, daha çox texniki və informasiya təhlükəsizliyi aspektlərinə diqqət ayırması məqbul hesab olunur. Əks təqdirdə bu, KİV olaraq İnternetin özünütənzimləməsi prosesinə, hər kəsin global informasiya şəbəkəsinə çatım hüququna və ümumilikdə fundamental insan hüquq və azadlıqlarına maneələr yarada bilər.

Eyni zamanda, “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə 12 iyun 2012-ci il tarixli Qanunu ilə “informasiyanın əldə edilməsinə o şərtlə icazə verilir ki, bu, Azərbaycan Respublikasının siyasi, iqtisadi, hərbi, maliyyə-kredit və valyuta siyasəti sahələrində maraqlarının qorunması, ictimai qaydanın, sağlamlığın və mənəviyyatın mühafizəsi, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının, kommersiya və digər iqtisadi maraqlarının qorunması, məhkəmənin nüfuzunun və qərəzsizliyinin təmin edilməsi məqsədlərinə zidd olmasın.”⁶⁶

İnternetdə informasiya azadlığının təminatı üzrə məhkəmə qərarları da mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Avropa Məhkəməsi vurğulayır ki, ictimai maraq kəsb edən məsələlər barədə məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsi medianın üzərinə düşür.⁶⁷ Həmçinin, buradan elə nəticə çıxarmaq olmaz ki, belə vəzifələr yalnız mətbuata şamil olunur. Çap mətbuatından başqa Məhkəmə bir sıra işlərdə təsdiq edib ki, məlumat və ideyalar həm də digər yayım vasitələrinə aid edilir. Məsələn, Groperra Radio AG və başqaları İsveçrəyə qarşı (1990) işində belə hüquqlar

⁶⁶ “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu. <http://e-qanun.gov.az>

⁶⁷ Thorgeir Thorgeirson v. Iceland Application No: 13778/88, <http://sim.law.uu.nl>

radio verilişlərinə, Otto-Preminger İnstitutu Avstriyaya qarşı (1994) işində filmlərə, Müller və başqaları İsveçrəyə qarşı (1988) işində isə rəsm əsərlərinə də aid edilir. Eyni zamanda, belə hüquqlar müasir dövrdə elektron informasiya sistemləri, xüsusilə İnternet üçün Xurşid Mustafa və Tarzibaçi İsveçə qarşı (2008) işdə də tanınır.

Beləliklə, isər milli qanunlar, istərsə də beynəlxalq normalar İnternetdə informasiya azadlığına təminat verməklə, eyni zamanda orada cəmiyyətin mənafeyi, şəxslərin hüquq və azadlıqları, habelə digər qanuni maraqlar naminə məhdudiyətlərin tətbiqini və müdaxilənin zəruriliyini nəzərdə tutur. Həmçinin, İnternetdə belə müdaxilə - birincisi, qanunla nəzərdə tutulmalı, yəni, “formallıq”, “şərt”, “məhdudiyət” və ya “sanksiya” qanunda dəqiq göstərməli, ikincisi, qanuni məqsəd daşmalı, yəni, müdaxilə ən azı, milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mədəniyyətin qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyinin təmin edilməsindən ibarət maraq və dəyərlərin hər hansı birinin müdafiəsinə yönəlməli və üçüncüsü, “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olmalıdır.

4.4. İnternetdə diffamasiya məsələləri

Diffamasiyaya dair beynəlxalq media hüququnda mövcud olan norma və prinsiplər eynilə İnternet hüququna da şamil ediləcək. Çünki, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, İnternet müasir KİV hesab edildiyindən kiberməkanda da diffamasiya ilə bağlı əsas müddəalar qüvvədə olacaq.

İnternetdə də böhtan, təhqir, şərəf və ləyaqət anlayışları “diffamasiya” (gözdənsalma) termini ilə əhatə olunur. Diffamasiyaya görə həbs, azadlıqdan məhrum etmə və s. kimi cinayət cəzaları istisna olunaraq, xüsusilə KİV-ə münasibətdə mülki məsuliyyət prinsipi tətbiq edilir. Eyni zamanda, virtual məkanda ifadə azadlığı ilə digər hüquqlar və maraqlar, o cümlədən şəxsi həyata hörmət hüququ arasında balansın gözlənilməsi zəruridir.

Azərbaycan milli qanunvericilik sistemində, eləcə də beynəlxalq hüquqda təsbit olunmuş diffamasiya, böhtan, təhqir, şərəf, ləyaqət və reputasiya anlayışları İnternetə münasibətdə hazırda daha çox aktualıq kəsb edir. Diffamasiya yeni anlayış olduğundan tədris prosesində və təcrübədə terminoloji baxımdan aydınlaşdırılmışdır.

Diffamasiya adı altında şəxsin şərəf və ləyaqətinə, işgüzar nüfuzuna xələl gətirən dəqiq olmayan informasiyaların qəsdən yayılması, habelə böhtan və təhqirlə bağlı məsələlər başa düşülür. Ümumi termin kimi diffamasiya şər (“slander”) və böhtan (“libel”) formalarında ifadə edilməklə bu anlayışdan beynəlxalq hüquqi sənədlərdə və bir sıra xarici ölkələrin qanunvericiliklərində istifadə olunmuşdur. Diffamasiya termini ilə bağlı Avropa Şurasının İnsan hüquqları üzrə direktorluğunun rəhbəri Jan Malinovski qeyd edir ki, bu anlayış digər şəxslərin nüfuzuna zərər vurulması və ya təhqir olunması ilə bağlı yazılı və şifahi fikirlərə şamil edilir.⁶⁸

Diffamasiya dörd əsas komponentdən ibarətdir. Daha doğrusu hər hansı bir fikrin diffamativ (gözdənsalıcı) xarakter daşması üçün onun aşağıdakı elementləri özündə birləşdirməsi zəruri hesab olunur. 1) fikir yalan

⁶⁸ Jan Malinowski, Steering Committee on the Media and New Communication Services: Working Paper on the Alignment of Defamation Laws with ECHR Case-law, <http://merlin.obs.coe.int>

olmalıdır, yəni o həqiqətə əsaslanmayan xarakter daşmalıdır, 2) fikir faktual mahiyyət daşmalıdır, yəni o mülahizə xarakterli olmamalıdır, 3) firkin ifadəsi nəticəsində real zərər vurulmalıdır, yəni o konkret maddi və mənəvi iztirablara səbəb olmalıdır, 4) vurulmuş zərər şəxsin reputasiyasına qarşı yönəlməlidir, yəni bu o deməkdir ki, həmin fikir başqa şəxslər tərəfindən oxunmalı, dinlənilməli və ya ona baxılmalıdır. Yayılma formasından asılı olaraq bəzi ölkələrin qanunvericiliklərində iki cür: şifahi (şaiyə, şər, dedi-qodu, qeybət) və yazılı (böhtan və təhqir) diffamasiya fərqləndirilir. Beynəlxalq Jurnalistlər Federasiyasının araşdırmalarında da diffamasiya iki növdə: böhtan (libel), yəni yazılı və digər formada ifadə olunan bəyanat, şər (slander) isə şifahi və ya jest formasında ifadə olunan fikirlər kimi qeyd olunmuşdur.⁶⁹ Əlbəttə, belə bölgü şərti xarakter daşıyır və işin konkret halından asılı olaraq əməl, məsələn böhtan həm yazılı, həm də şifahi formada özünü büruzə verə bilər. Məzmununa görə diffamasiyanın iki növü fərqləndirilir: cinayət və mülki diffamasiya. Beynəlxalq praktikada və xarici dövlətlərin qanunvericiliklərində də cinayət və mülki diffamasiya bölgüsündən istifadə olunur. Adətən, böhtan və təhqirə görə cinayət məsuliyyəti ilə əlaqədar olaraq cinayət diffamasiyası termini işlədilir. Mülki diffamasiya isə ifadə azadlığının müdafiəsi məqsədilə böhtan və təhqirə görə cinayət məsuliyyətini istisna edən və delikt məsuliyyəti (mülki məsuliyyət) nəzərdə tutan anlayışdır.⁷⁰

Qeyd etmək lazımdır ki, İnternetdə diffamasiya tələbləri artıq ölkəmizin milli qanunvericilik sistemində

⁶⁹ Decriminalising defamation: an IFJ campaign resource for defeating criminal defamation, <http://asiapacific.ifj.org>

⁷⁰ Məcidli S. Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi. Dərs vəsaiti. Bakı, "Elm və Təhsil"-2012. səh. 160

özünü göstərməkdədir. Belə ki, 14 may 2013-cü il tarixdə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Cinayət Məcəlləsinin 147 (böhtan) və 148-ci (təhqir) maddələrində bununla əlaqədar müvafiq dəyişikliklər etmişdir. Dəyişikliyə əsasən, CM-in 147.1-ci (böhtan) və 148-ci (təhqir) maddələrində “və ya kütləvi informasiya vasitəsində” sözləri, “kütləvi informasiya vasitəsində və ya kütləvi nümayiş etdirildiyi halda internet informasiya ehtiyatında” sözləri ilə əvəz edilib. Beləliklə, həmin maddələrdə nəzərdə tutulan cəzalar İnternet informasiya vasitələrində yayılan məlumatlara da tətbiq olunacaq. Qeyd edək ki, CM-in 147.1 maddəsinə görə, böhtan, yeni yalan olduğunu bilə-bilə hər hansı şəxsin şərəf və ləyaqətini ləkələyən və ya onu nüfuzdan salan məlumatları kütləvi çıxışlarda, kütləvi nümayiş etdirilən əsərdə və ya kütləvi informasiya vasitəsində yayma 100 manatdan 500 manatadək miqdarda cərimə ilə və ya 240 saatadək müddətə ictimai işlər və ya 1 ilədək müddətə islah işləri və ya 6 ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. 148-ci maddəyə görə isə, təhqir, yeni kütləvi çıxışlarda, kütləvi nümayiş etdirilən əsərdə və ya kütləvi informasiya vasitəsində şəxsiyyətin şərəf və ləyaqətini nalayiq formada qəsdən alçaltma 300 manatdan 1000 manatadək miqdarda cərimə və ya 240 saatadək müddətə ictimai işlər və ya 1 ilədək müddətə islah işləri və ya 6 ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.⁷¹

Qeyd edək ki, dünyanın heç bir ölkəsinin qanunvericiliyində diffamasiyaya birmənalı və tam tərifi verilmir. Qısaca olaraq vurğulayaq ki, diffamasiya termini daha çox böhtan və təhqir anlayışlarının sinonimi kimi istifadə edilir, diffamasiya qanunları isə insanlara məxsus

⁷¹ İnternetdə təhqirə yol verənlər cəzalandırılacaq. <http://www.teleqraf.com>

olan şərəf, ləyaqət kimi hisslər, reputasiya və ya işgüzar nüfuzun müdafiəsini özündə əks etdirir. Bu terminə yalnız beynəlxalq söz azadlığını müdafiə qurumu olan “Artıkl 19” (Maddə 19) təşkilatının araşdırmalarında xüsusi diqqət ayrılaraq bununla bağlı bəzi müddəalar formalaşdırılmışdır. Həmin konsepsiyadan çıxış edərək qeyd edə bilərik ki, diffamasiya ilə əlaqədar beynəlxalq və Avropa hüququnun ilkin tələbi ondan ibarətdir ki, böhtan və təhqir anlayışlarının məzmunundan cinayət xarakterli əməl tendensiyası tamamilə kənarlaşdırılmalı və bunlar sırf mülki hüquqi kontekstdə nəzərdən keçirilməlidir.⁷²

Xüsusilə Avropa qurumları hesab edirlər ki, bu, KİV-ə münasibətdə həm qanunvericilik qaydasında, həm də məhkəmə praktikasında daha ciddi tətbiq olunmalı və nəzərə alınmalıdır. Əslində beynəlxalq və milli qanunlardakı kolliziyanın ilkin yaranma səbəbi kimi də elə məhz bu dilemma çıxış edir. BMT, Avropa Şurası və ATƏT kimi beynəlxalq təşkilatların diffamasiya, təhqir, şərəf və ləyaqət məhfuurları ilə bağlı standartlar müəyyən edən və dövlətlərin daxili qanunvericiliyinə implementasiyasını şərtləndirən kifayət qədər sənədlər mövcuddur ki, həmin aktlarda bu problemlərə müfəssəl şəkildə aydınlıq gətirilmişdir. Bir faktı da xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, bir sıra Avropa ölkələrində diffamasiyaya görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən normalar hələ də qalmaqdadır.

AŞ Nazirlər Komitəsinin KİV-də siyasi müzakirələr azadlığı haqqında 12 fevral 2004-cü il tarixli Bəyannaməsində bu məsələ ilə bağlı “bəzi hüquqi sistemlərdə siyasi xadimlərin və vəzifəli şəxslərin KİV-də onlar barəsində məlumatın və fikirlərin yayılmasına qarşı imtiyazlara malik olmasının Konvensiyanın 10-cu

⁷² Defamation, <http://www.article19.org/pages/en/defamation.html>

maddəsi ilə təmin edilən fikir və məlumat azadlığı ilə bir araya sığmaması nəzərə alınaraq qeyd olunur: “Dövlət, hökumət, icra, qanunvericilik və məhkəmə hakimiyyətlərinin hər hansı bir təsisatı KİV-də tənqiddə məruz qala bilər. Bu təsisatların üstün statusuna görə onlar böhtan və təhqirdən cinayət hüququ vasitəsilə müdafiə olunmamalıdır. Eyni zamanda, həmin təsisatların bu cür mühafizəsi mövcud olduqda tənqid etmək azadlığını məhdudlaşdırmamaq məqsədilə ondan məhdud qaydada istifadə edilməlidir. Bununla yanaşı, həmin təsisatları təmsil edən şəxsi qismdə müdafiə hüququna malikdirlər.” (2-ci prinsip).⁷³

Hazırda Avropa dövlətlərinin əksəriyyətinin cinayət qanunvericiliyində böhtan və təhqirlə bağlı müdəalər qalmaqdadır və bu əmələ görə cinayət məsuliyyəti formal qaydada saxlanılır. Təbii ki, bu zaman edilən böhtan və təhqir hərəkətlərinin konkret hal üçün məqsədi və buna yönələn spesifik niyyət əsas götürülür. Bir qayda olaraq, “ictimai xarakterli böhtan və təhqir” cinayət əməli kimi təsvif edilmir. Şəxsiyyətin məhz fərdi keyfiyyətlərinə yönəlmiş diffamativ hərəkətlərə görə isə cinayət məsuliyyəti istisna oluna bilməz.

İkinci mühüm tələb diffamasiyaya görə qanunvericilik qaydasında müəyyən olunmuş cəzaların tam və ya qismən ləğv edilməsi və ya yüngüləşdirilməsidir. AŞ Nazirlər Komitəsinin yuxarıda qeyd etdiyimiz Bəyannaməsində bildirilir: “İddia tələblərinin və cərimələrin miqdarı, KİV tərəfindən təklif edilən və zərər çəkmiş şəxslər tərəfindən qəbul olunan hər hansı effektiv və münasib könüllü kompensasiya nəzərə alınmaqla digərlərinin hüquq və mənafeələrinin pozulmasına münasib

⁷³ KİV-də siyasi müzakirələr azadlığı haqqında 12 fevral 2004-cü il tarixli Bəyannamə, www.coe.az

olmalıdır. Azadlıqdan məhrumetmə cəzasının tam zəruri və ya vurulmuş zərərə münasib olması halları, xüsusilə digər əsas hüquqların KİV-də böhtan və ya təhqir ifadələri, məsələn nifrəti təbliğ edən ifadələr nəticəsində ciddi pozulması halları istisna edilməklə, bu cəza tədbiri KİV tərəfindən böhtan və ya təhqirə görə tətbiq edilməməlidir.” (8-ci prinsip).

AŞ Parlament Assambleyası da diffamasiyaya görə xüsusilə həbs cəzasının tətbiqini yolverilməz hesab edir. Ümumiyyətlə, Avropada diffamativ hərəkətlərə münasibətdə ifadə azadlığına və mediaya qarşı yönələn istənilən həbs və azadlıqdan məhrumetmə pislənilir. Dövlətlərə tövsiyə olunur ki, media peşəkarlarının hər hansı həbsi ifadə azadlığına yolverilməz zərbədir. AŞPA-nın 1814 (2007) sayılı qərarı ilə qəbul edilmiş “Diffamasiyanın dekriminalizasiyasına doğru” Tövsiyəsində qeyd olunmuşdur: “Diffamasiyaya görə təqib olunanların cinayət məsuliyyətindən müdafiəsi üçün onların öz açıqlamalarına haqq qazandıra bilməsini mümkün edən hüquqi vasitələr müəyyən edilməlidir”.⁷⁴

Eyni zamanda, bu məsələ ilə bağlı Avropa Məhkəməsinin presedentləri də öz sözünü deyib. Məhkəmə hesab edir ki, “cəza kimi həbsin seçilməsinə heç nə ilə bəraət qazandıрмаq mümkün deyil. Belə bir sanksiya özünün təbiəti etibarilə, jurnalist azadlığının həyata keçirilməsinə mənfi təsir edir.” Hətta, AŞPA diffamasiya işlərində vurulmuş ziyana və itkilərə görə jurnalistlərin üzərinə məhkəmələr tərəfindən yüksək məbləğdə cərimələrin qoyulmasını da pisləyir və hesab edir ki, proporsional olmayan əvəzin ödənilməsi halları

⁷⁴ Towards decriminalisation of defamation, Resolution 1577 (2007), www.assembly.coe.int

Konvensiyanın 10-cu maddəsinə zidd olmaqla, nəticədə ifadə azadlığının pozulmasına gətirib çıxaracaq.⁷⁵

Beləliklə, İnternetdə diffamasiyaya dair həm beynəlxalq hüquqda, həm də daxili qanunvericilikdə konkret müddəalar nəzərdə tutulmuş və bu göstərişlərin yeganə məqsədi kiberməkanda qanuni hüquq və maraqların müdafiə olunmasıdır.

4.5. İnternetdə informasiya təhlükəsizliyi və özünütənzimləmə.

Bu gün bütün dünyada elektron hökumətlər (e-hökumət) fəaliyyətdədir. Elektron vətəndaş, elektron jurnalistika, distant təhsil və s. irimiqyaslı elektron layihələr gerçəkləşir. Bu məqsədlə 2002 və 2005-ci il Avropa Fəaliyyət Planlarına ("eEurope 2002 Action Plan"⁷⁶, "eEurope 2005 Action Plan"⁷⁷) əsasən regionda e-hökumət layihələrinə start verilmiş, həmçinin, qeyd olunan prosesin Azərbaycanda da həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Buna görə də, hazırda İnternet hüququnun tənzimləmə sferasında informasiya təhlükəsizliyi və İnternetin özünütənzimləməsi əhəmiyyətli faktorlardan hesab olunur.

e-Europe Fəaliyyət Planında 3 prioritet nəzərdə tutulmuşdur: 1) Ucuz, sürətli və təhlükəsiz İnternet; 2) İnsanlarda cəlb olunan sərmayə və onların səriştəsi; 3) İnternetdən istifadənin təşviqi.⁷⁸

⁷⁵ Məcidli S. Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi. Dərs vəsaiti. Bakı, "Elm və Təhsil"-2012. səh. 226

⁷⁶ An Information Society For All Action Plan. 19-20 June 2000.

<http://ec.europa.eu>

⁷⁷ http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/2005/index_en.htm

⁷⁸ Elektron Avropa. <http://e-democracy.info.az/elektron-avropa/elektron-avropa-ndir.html>

Göründüyü kimi, həmin sənədə əsasən İnternetin təhlükəsizliyi problemi qlobal narahatlıq mövzusu olmaqla, bəzi elementləri özündə ehtiva edir. Başqa sözlə, təhlükəsiz İnternet - təhlükəsiz texnologiyalardan istifadənin təşviq olunması, açıq kodlu proqramların inkişafı və kibercinayətkarlıq sahəsində siyasətin koordinasiyasını əhatə edir. Eyni zamanda burada vacib bir məqama - hüquqlar toqquşmasına da diqqətin yetirilməsi vacibdir. Belə ki, İnternetin tənzimlənməsi sahəsində ən mübahisəli məqamlardan biri də məhz cəmiyyətin, dövlətin və şəxsiyyətin təhlükəsizliyi ilə insan hüquqları arasındakı tarazlığın qorunub saxlanması ilə bağlıdır. İnternetdə bu təhlükəsizliyin təmini üçün şəxsi həyatın sirlərinə dair hüquqlardan qismən imtina edilməsi tələb olunur. İnternetin təhlükəsizliyi və insan hüquqları arasındakı həmin balans daim bu və ya digər tərəfin xeyrinə dəyişir. Təhlükəsizlik məsələlərinə diqqəti artırıqda insan hüquqlarının müdafiəsi zəifləyir. İnsan hüquqlarının çərçivəsini genişləndirdikdə isə dövlətin, cəmiyyətin maraqları təhlükə altına düşür.⁷⁹

Avropa İttifaqının İnternetdən təhlükəsiz istifadənin təmin olunmasına dair Fəaliyyət Planında milli və iqtisadi təhlükəsizlik, yetkinlik yaşına çatmayanların və insan ləyaqətinin, işgüzar nüfuzun qorunması, habelə informasiyanın mühafizəsi, şəxsi həyatın müdafiəsi və əqli mülkiyyətlə bağlı təkliflər öz əksini tapmışdır. Həmin Planda İnternetdə yayılan məlumatın məzmununa xüsusi diqqətin zəruriliyini əsaslandıran hallar vurğulanır və təhlükəsiz İnternet üçün bütün ölkələrin birgə səyi tələb olunur.⁸⁰

⁷⁹ Mahmudov R.Ş. İnternetin tənzimlənməsinin aktual məsələləri.

<http://www.jpis.az/files/article>

⁸⁰ European Union Action Plan on Promoting Safer Use of the Internet, <http://europe.rights.apc.org/eu/saferuse.html>

Məzmunca **təhlükəsiz məlumat dedikdə**, aşağıdakılar nəzərdə tutulur: milli təhlükəsizlik sahəsində - partlayıcı maddələrin hazırlanmasına və uyuşdurucuların qanunsuz istehsalına, terror aktlarının həyata keçirilməsinə dair təlimatlar; yetkinlik yaşına çatmayanların qorunması sahəsində - zorakılıq səhnələri, pornoqrafiya, təhqiramiz alver formaları; insan ləyaqətinin qorunması sahəsində - başqa irqə nifrəti və ya irqi ayrışikliyi qadağan etmək; iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində - fırıldaqçılıq, kredit kartlarından quldurcasına istifadəyə dair təlimatlar; informasiyanın qorunması sahəsində - bədnıyyətli hakerlərin fəaliyyəti; şəxsi həyatın qorunması sahəsində - şəxsi məlumatın icazəsiz verilməsi, elektron izləmə; işgüzar nüfuzun (reputasiyanın) müdafiəsi sahəsində - mətbuatda böhtan, qanunsuz müqayisəli reklam; əqli (intellektual) mülkiyyət sahəsində - müəllif hüquqları qorunan əsərlərin, məsələn, komyuter proqramlarının, yaxud musiqi əsərlərinin icazəsiz yayılması.

İnternetdə hansı informasiyaların yerləşdirilməsi ilə bağlı məsələyə Azərbaycan Respublikasının İnformasiya əldə etmək haqqında 2005-ci il tarixli Qanununda daha dəqiqliklə aydınlıq gətirilmişdir. Qanunun 29-cu maddəsində qeyd olunan informasiyalar cəmiyyətə məhz İnternet vasitəsilə açıqlanmalıdır. Bunun üçün dövlət orqanları və bələdiyyələr özlərinin İnternet informasiya resurslarını yaratmalıdırlar və bu onların qanuni vəzifəsini təşkil edir. Yuxarıda sadalanan informasiyalar İnternetlə açıqlandığı üçün və orada daim bu informasiyalara çatım olduğundan toplumun da məlumat əldə etmə imkanları daha sərfəli və səmərəli olur.

Avropa Şurasının İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında 28 may 2003-cü il tarixli Bəyannaməsi, İnternetdə uşaqların ləyaqətinin, təhlükəsizliyinin və şəxsi

həyata hörmət hüququnun qorunması haqqında 20 fevral 2008-ci il tarixli Bəyannaməsi və başqa sənədlər qlobal şəbəkədə beynəlxalq hüquqi tənzimləməni həyata keçirən aktlardır. İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında Bəyannamənin 2-ci Prinsipinə əsasən “üzv dövlətlər İnternetdə yayılan materialların məzmununa dair özünütənzimləmə və ya birgə tənzimləməni həvəsləndirməlidirlər”.⁸¹

2008-ci il tarixli Bəyannamədə isə qeyd olunur ki, İnternet- kommunikasiya, informasiya, bilik, təhsil və əyləncə kimi uşaqların gündəlik fəaliyyətləri üçün mühüm vasitə olduğundan onların ləyaqəti, təhlükəsizliyi, şəxsi həyat sirlərinə və şərəfinə həm indi, həm də gələcəkdə, yeniyetmə vaxtlarında ziyan vura bilən şəraitin aradan qaldırılması zəruridir.⁸²

Əksər beynəlxalq qurumlar tərəfindən uşaq pornoqrafiyasının və rasist, eləcə də antisemit məzmunlu məlumatın yayılmasını bütün qanuni və etik vasitələrlə engəlləmək tövsiyə edilir. Qərəzli, ədəbsiz ifadələr işlənən, nifrət aşılayan digər materiallara gəlincə, məzmun süzgeçləri və məzmunun reyting dəyərləndirilməsi yolu ilə, sırf texniki vasitələrlə bunların qarşısını istifadəçilərin özü də ala bilər. Qeyd edək ki, Avropa Parlamenti İnternetdə özünütənzimləmənin zəruriliyini xüsusi vurğulayaraq, bu qurumun tövsiyəsi ilə Avropa Şurasına üzv dövlətlər İnternet-provayderlər və istifadəçilər üçün təmsilçi orqanlar, işlək davranış kodeksləri və insanları asan qoruyucu mexanizmlər barədə xəbərdar edən qaynar xətlər də daxil olmaqla,

⁸¹ Declaration on freedom of communication on the Internet (Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers' Deputies), <https://wcd.coe.int>

⁸² Declaration of the Committee of Ministers on protecting the dignity, security and privacy of children on the Internet, <https://wcd.coe.int>

özünütənzimləmə sistemi yaratmalı və onları inkişaf etdirməlidir. Bu mənada K.B.Borodin haqlı olaraq qeyd edir ki, qlobal şəbəkədə tənzimlənmənin eksterritorial prinsipinə görə, yeni informasiya məkanı olaraq İnternet real mövcud dünyanın hüdudlarından kənarında olmadığı üçün dövlətlərarası səviyyədə qanunla müəyyən olunmuş qaydada “vəhşi” İnterneti müasir İnternet-cəmiyyətinə dəyişmək lazımdır.⁸³

Ümumavropa İnternet İşçi Qrupu tərəfindən özünütənzimləmə üzrə zəruri addımlar sayılacaq tədbirlər planı hazırlanmış və bu tədbirlər sırasına aşağıdakılar daxildir: 1) Şəbəkəyə qoşulanların zəruri özünütənzimləmə sistemlərini hazırlayıb, tətbiq etməyə həvəsləndirilməsi; 2) Müxtəlif texniki problemləri həllini nümayiş etdirmək və tətbiqini dəstəkləməklə özünütənzimləmə layihələrinin maliyyələşdirilməsinə şərait yaradılması; 3) İctimai birlikləri də cəlb etməklə atəna və pedaqoqların xəbərdar edilib məlumatlandırılması; 4) Təcrübə və yeni texnologiyalarla mübadilə sahəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi; 5) İstər Avropa ərazisində, istərsə şəbəkənin maraqlı iştirakçıları arasında tədbirlərin əlaqələndirilməsi; 6) Avropada işlənilib-hazırlanan yanaşmalarla digər ölkələrdəki yanaşmaların uzlaşdırılması.

Eyni zamanda, AŞ qanunazidd məzmunlu İnternet materialları ilə saytların yaradıldığı yerlərdə hüquq mühafizə orqanlarının məşğul olmasını zəruri bilir, lakin həm də, İnternet şəbəkəsinin özünütənzimləmə sisteminə ayrıca önəm verməklə, həmçinin davranış kodekslərinin, elektron xidmətlərin, qaynar xətlərin yaradılmasını da

⁸³ Бородин К.Б. Проблемы правового регулирования отношений в сети Интернет. «Современные проблемы юридической науки». Часть I. Материалы VII Международной научно-практической конференции молодых исследователей. Челябинск, 2011 г. с.217

məqsədemüvafiq hesab edir. Eyni zamanda, bu tədbirlər mövcud qanunvericiliyə uyğun olmalı, İnternet istifadəçilərinin dəstəyinə söykənməlidir.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə davamlı və dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafın, habelə şəffaflığın təmin olunması, dövlət idarəçiliyinin müasir prinsiplər əsasında həyata keçirilməsi məqsədilə İKT-dən istifadə edilməsi dövlət siyasətinin prioritetlərindən birini təşkil edir. Xüsusilə, ölkə Prezidentinin 23 may 2011-ci il tarixli “Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” Fərmanına⁸⁴ əsasən, dövlət qurumlarının vətəndaşlara elektron xidmətlər göstərilməsi üçün rəsmi İnternet informasiya ehtiyatlarında xüsusi elektron xidmət bölməsinin yaradılması, müvafiq sənədlər barədə informasiya əldə edilməsi üçün dövlət orqanları tərəfindən aparılan elektron informasiya ehtiyatlarından (məlumat bazaları, məlumat-axtarış sistemləri, reyestrlər və digər informasiya resursları) istifadə edilməsi, qaynar xətlərin yaradılması, habelə aparılan əməliyyatların və fərdi məlumatların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə zəruri texniki təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi, tapşırılmış və bu vəzifələr tez bir zamanda həyata keçirilmişdir.

Bundan əlavə, İnternet istifadəçilərinin hüquqlarının daha səmərəli təmin olunması məqsədilə dövlət başçısının 27 dekabr 2011-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq

⁸⁴ Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 23 may 2011. <http://president.az>

sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı”na⁸⁵ müvafiq olaraq, müasir informasiya cəmiyyətinə xas modern və çevik idarəetmənin təmin edilməsi, dövlət orqanlarının fəaliyyətində şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya şərait yaradan halların aradan qaldırılması üçün əhaliyə elektron xidmətlərin göstərilməsi, elektron hökumət portalının tam istifadəyə verilməsi, habelə vətəndaşların müraciət etmək imkanlarının artırılması məqsədilə regional elektron müraciət terminallarının yaradılmasının zəruriliyi qeyd olunur. Dövlət orqanlarına rüsum və haqların POS-terminallar vasitəsilə ödənişinin və digər elektron xidmətlərin tətbiqi ölkəmizdə mühüm yenilik olmaqla şəffaflığın təmin edilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Bu məqsədlərin reallaşması üçün dövlət qurumlarında universal elektron xidmət köşkləri quraşdırılmış və həmin köşklər vasitəsilə vətəndaşlar bir çox xidmətlərlə yanaşı elektron qaydada dövlət rüsumlarının ödənilməsi imkanı da əldə etmiş, nazirlik və dövlət komitələrinin İnternet saytında elektron xidmət bölməsi və digər bu tipli xidmət növləri yaradılmışdır. Eyni zamanda, vətəndaşların məhkəmələrə müraciət imkanlarının daha da asanlaşdırılması və hüquqi xidmətin yaxşılaşdırılması məqsədilə məhkəmə sisteminin vahid İnternet portalı yaradılaraq istifadəyə verilmişdir.⁸⁶ Qeyd etmək lazımdır ki, bu innovativ xarakterli fundamental sənəd respublikamızda hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində həyata keçirilən genişmiqyaslı islahatları şərtləndirən sosial zərurətdən irəli gələrək, insan hüquqları ilə bağlı

⁸⁵ Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı, 27.12.2011. <http://www.azertag.com>

⁸⁶ Ədliyyə orqanlarında elektron xidmətlərin tətbiqi dairəsi genişlənilir. www.justice.gov.az

ölkəmizin perspektiv inkişafına, modernləşməyə, müasir cəmiyyətlərə xas olan mülki, demokratik, özünüidarə təşəbbüslərinin realizə imkanlarının genişləndirilməsinə, habelə veb-məkan istifadəçilərinin haqlarının təmin olunması üzrə yeni iqtisadi və sosial çağırışlara yönələn milli strategiyadır.

İnternetin özünütənzimləmə məsələsinə gəldikdə isə hazırda dünyada və Azərbaycanda İnternetin sürətli inkişafı, informasiya cəmiyyətinin formalaşması, elektron ticarətin genişlənməsi, veb-texnologiyalar, KİV-in elektron versiyalarının və şəbəkə jurnalistikasının meydana gəlməsi bu sferada da özünütənzimləmə mexanizmlərinin - İnternet Şuralarının yaradılmasını zərurətə çevirmişdir.

4.6. İnternet istifadəçilərinin və e-jurnalistin hüquq və vəzifələri.

İnternet istifadəçilərinin virtual məkanda fəallığı, o cümlədən e-jurnalistikanın inkişafı ilə əlaqədar şəbəkədə ümumi davranış qaydaları və informasiya ilə işləmək qabiliyyəti xüsusi hüquqi biliklər tələb edir. Yeni növ kommunikasiya xüsusi sahənin - İnternet jurnalistikasının da meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Ona görə də, beynəlxalq media hüququ üçün yeni termin olan İnternet jurnalistikasının mahiyyətinə, bütövlükdə İnternet istifadəçilərinin, xüsusilə e-jurnalistin hüquq və vəzifələrinə diqqət yetirilməsini zəruri hesab edirik.

İnternetin inkişafı ilə əlaqədar bu məkanda məsuliyyətin formalaşması zəruri hesab edilməklə, elektron şəbəkədə təxribatların törədilməsi, kiminsə əleyhinə "qara piar" kampaniyası aparılması gözlənilən sayılır. Məsələn, bir müddət öncə WikiLeaks saytının yaydığı məlumatlar dünyada böyük rezonans yaratmış, hətta dövlətlərarası münasibətlərə əhəmiyyətli dərəcədə

mənfi təsiri ilə xarakterizə olunmuş və İnternet jurnalistikası ilə bağlı beynəlxalq hüquqi tənzimləmənin zəruriliyini bir daha əyani şəkildə göstərmişdir. Bəzi xarici ölkələrdə bu sahədə qanunlar qəbul edilməsinə, müəyyən təcrübənin formalaşmasına baxmayaraq, burada çox vacib məqamları qeyd etmək lazımdır. Elektron şəbəkədə məsuliyyət və hüquqi öhdəlik məsələsi tam müəyyənləşməyib. Bu tək Azərbaycanda deyil, dünyada mövcud olan və həlli gözlənilən problemlərdəndir.⁸⁷

Müasir ədəbiyyatlarda İnternet jurnalistikasının aşağıdakı xüsusiyyətləri qeyd olunmuşur: multimedialılıq (informasiyanın yalnız mətn formasında deyil, audio, video, animasiya və s. ötürülməsi), interaktivlik (dialoq imkanları), effektivlik, fərdə yönəlik, arxivləşmə imkanı, anilik, geniş miqyaslı, elastik, qarşılıqlı əlaqəli, qənaətcil və sərhədsizlik. Elektron informasiyanın ani olaraq çoxsaylı surətini çıxartmaq, yaymaq, satmaq mümkündür. Deməli, veb-sayta qoşulan hər kəsə potensial pozucu kimi baxmaq olar. Bu baxımdan jurnalistlər daha tələbkar və diqqətli olmağa məhkumdurlar. Ona görə də, İnternetdən yararlanan e-jurnalistin qarşısında müəyyən vəzifələrin yaranması labüddür.

İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, e-jurnalist İnternetdə hər hansı informasiyanı yox, özünün şəxsən izlədiyi, topladığı və yoxladığı məlumatı yaymalıdır. Belə ki, Avropa Məhkəməsinin təcrübəsində “informasiyanın yoxlanması” fakt və qiymətləndirici mülahizə olmasından asılı olaraq, mütləq müddəə hesab olunmur. E-jurnalist İnternetdən tapdığı və ya aldığı informasiyanı əğlabatan ölçülərdə yoxlamağa borcludur. Avropa hüququna görə, “əğlabatan ölçü” dedikdə həm zəruri, həm də mümkün meyarlar nəzərdə tutulur. Lakin, e-jurnalist bilməyərəkdən

⁸⁷ İnternet jurnalistikası və ictimai məsuliyyət anlayışı. <http://www.fact-info.az>

məlumatı yayıbsa və ya onda belə bir informasiyanın həqiqiliynə həddən artıq inam mövcud olubsa, bu zaman o, məsuliyyətdən azad olunacaqdır.

Digər tərəfdən, e-jurnalist şəbəkə auditoriyasının geniş əhatə dairəsini nəzərə alaraq, hüquqi və etik öhdəlikləri ciddi sürətdə gözləməlidir. Məsuliyyət ənənəvi media üçün həmişə önəmli məsələ olmaqla, İnternet jurnalistikası və digər elektron şəbəkə istifadəçiləri üçün tez-tez başağrısına çevrilir. Azərbaycan cəmiyyətində bu məsələlərin araşdırılması və problemlərin həllinə kömək məqsədilə maarifləndirici layihələrin həyata keçirilməsinə ehtiyac böyükdür.⁸⁸

E-jurnalist bloq və saytların yazı və məqalələrinə müraciət edən zaman müəllif hüquqlarına riyayət etməlidir. Müəlliflərin icazəsi olmadan və ya istinad edilmədən materialı köçürmək qadağandır. Əgər məlumatı sayta yerləşirmək istəyirsinizsə, istədiyiniz məlumatdan bir neçə cümlə yerləşdirib həmin yazının əsas mənbəyinə keçidin verilməsi zəruridir. Nəhayət, e-jurnalistika üçün İnternetdən mahnı, musiqi, “mp3”ləri yükləməklə saytlarda yerləşdirmək də hüquqaziddir. Ona görə də belə olan halda elektron mətbuat bağlanma təhlükəsi ilə üz-üzə qalacaq. Qeyd edilən məsələ ilə bağlı daha müfəssəl şəkildə növbəti paragrafda bəhs olunacaqdır.

Global şəbəkədə çalışan hər kəs, xüsusilə jurnalist müxtəlif informasiya mənbələrindən istifadə edir. Həmçinin, hazırda bu mənbələrin ən asan növü İnternet hesab olduğundan, veb-məkanda hüquqların qorunmasını çətinləşdirən bir sıra texniki xüsusiyyətlər də mövcuddur.

⁸⁸ http://www.fact-info.az/ts_general/azl/aktual_az/musahibe/musahibe-145.htm

*İnternet – azad dövlətdir və burda hər kəs nəyə inanmaq lazım olduğunun axtarışındadır.
(Aleksandr Karqin-Utkin)*

V FƏSİL

E-DÖVLƏT, AÇIQ HÖKUMƏT VƏ ELEKTRON XİDMƏTLƏRİN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

5.1. E-Dövlət, e-Hökumət: məqsədi, fəaliyyət istiqamətləri

5.2. Elektron xidmətlər: anlayışı, mahiyyəti

5.3. Açıq Hökumət -yeni elektron idarəetmə modeli

5.4. Elektron imza və elektron sənəd dövriyyəsi

5.5. Elektron ticarət hüququ

5.1. E-Dövlət, e-Hökumət: məqsədi, fəaliyyət istiqamətləri

Müasir dünyada dövlət öz klassik mahiyyətini itirməyə başlayıb. E-dövlətlər aktivləşir, e-vətəndaşlar, e-hökumətlər yeni idarəetmə metodlarına daha çox meyillidirlər.

E-dövlət formaslaşdıqca paralel olaraq onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan e-hüquq da inkişaf edir və hər ikisi ictimai münasibətlərin tənzimləyicisi qismində aktiv rol oynamağa başlayırlar. Bu səbəbdən də akademik R. Əliquliyev qeyd edir ki, cəmiyyətin idarə olunması proseslərini optimallaşdırmaq məqsədi ilə dövlət idarəetmə orqanlarında və təşkilatlarında, yerli özünüidarəetmə orqanlarında İKT-nin geniş tətbiqi və

inkışaf etdirilməsi informasiya cəmiyyətinin formalaşmasında mühüm mərhələ olan e-dövlətin qurulmasına şərait yaradır. “Təhsil prosesində və elmi fəaliyyətdə elektron kitabxanalar və distant təhsil formaları istifadə edilir. Səhiyyədə İKT-nin inkışafı telesəhiyyəni formalaşdırır. İnternetin inkışafı xüsusi “virtual mədəniyyətin” meydana çıxmasına şərait yaradır. İKT-nin iqtisadi münasibətlərdə geniş istifadəsi nəticəsində “şəbəkə” iqtisadiyyatı formalaşır, “elektron pullar”, “elektron ticarət” meydana çıxır. Yeni şəraitdə hüquqi münasibətlərin tənzimlənməsi üçün “informasiya hüququ” formalaşır. İnformasiya cəmiyyətinə keçid üçün əlverişli şəraitin yaradılmasında dövlət aparıcı rol oynayır və bu keçid prosesində dövlətin özü də e-dövlətə çevrilir”.⁸⁹

Hazırda Azərbaycanda elektron dövlətə keçid prosesi başlanmış, bununla əlaqədar xüsusi normativ hüquqi baza formalaşdırılır. Ölkə Prezidentinin 2010-cu il 11 avqust tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkışafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramında (Elektron Azərbaycan) nəzərdə tutulan müddəalar uğurla həyata keçirilmişdir. Dövlət Proqramının məqsədi Milli Strategiyadan irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi, respublikada informasiya cəmiyyətinə keçidin təmin edilməsi, İKT-nin inkışafını və geniş tətbiqini təmin etmək yolu ilə informasiya və biliklərə əsaslanan, rəqabətə davamlı iqtisadiyyatın qurulması və inkışaf etdirilməsi üçün zəmin formalaşdırılması, dövlət idarəetmə mexanizmlərinin səmərəliliyinin artırılması və qərarların qəbulu prosesində vətəndaşların və sosial institutların

⁸⁹ Əliquliyev.R. İmamverdiyev Y. E-Dövlətin informasiya təhlükəsizliyi: aktual tədqiqat istiqamətləri, <http://jpis.az>

iştirakı imkanlarının genişləndirilməsi, cəmiyyətin informasiya məhsulu və xidmətlərinə olan tələbatının dolğun ödənilməsidir.⁹⁰

Proqram dörd əsas istiqaməti əhatə etmiş və bu sahələrdə konkret göstəricilər əldə edilmişdir: 1) Milli telekommunikasiya və poçt infrastrukturunun və xidmətlərinin inkişafı; 2) Dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarında İKT-nin tətbiqi və elektron xidmətlərin inkişaf etdirilməsi; 3) İnformasiya cəmiyyətinə keçid üçün şəraitin yaradılması; 4) Rəqabət qabiliyyətli və ixracyönümlü İKT potensialının gücləndirilməsi.

Beləliklə, e-dövlətin yeni termin olmasını nəzərə alaraq ona elmi cəhətdən yeni yanaşmanın ortaya qoyulmasına ehtiyac yaranır. Hazırda e-dövlətin anlayışına ədəbiyyatlarda rast gəlinmir. Lakin yuxarıda qeyd olunanlara əsaslanaraq e-dövlətə aşağıdakı anlayışı verə bilərik.

E-dövlət kiber ərazisi, e-vətəndaşları olan, öz göstərişlərini və xidmətlərini onlara şamil edən sosial-siyasi təşkilatdır. Bu qurum özünün bütün məqsədlərini və funksiyalarını e-hökumət vasitəsilə həyata keçirir.

E-dövlətlər bütövlükdə şəbəkə vasitəsilə öz vətəndaşlarının sürətlə yönəldiyi və tənzimləndiyi milli sərhədləri olmayan "İnternet hakimiyyəti"ndən qorunmaq zərurətindən yaranmışdır. Çünki, bu gün İnternet, milli sərhədlərdən asılı olmadan, özünün - kibermədəniyyəti, ərazisi, əhalisi ilə birlikdə virtual dövlətə çevrilir.⁹¹ Məhz bu səbəbdən də artıq qloballaşan dünyada dövlətlər öz

⁹⁰ Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010 — 2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan). Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu. 31 avqust 2010-cu il, № 8 (158)

⁹¹ Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации, Учебное пособие, СПб., Изд-во Михайлова В. А., 2002 , s.43

hökumətləri vasitəsilə yeni idarəetmə metodları və İKT vasitəsilə hakimiyyətlərinin bütün əhalisinə və ərazisinə şamil olunmasında maraqlıdırlar.

Yaşadığımız müasir dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) sürətli inkişafı və çevik tətbiqi nəticəsində cəmiyyətin bütün sahələrində, o cümlədən dövlət idarəçiliyi, hökumətin fəaliyyəti üzrə İKT-nin təsiri ilə əhəmiyyətli dəyişikliklər baş verir, idarəetmənin mahiyyətində, prinsiplərində yeni çalarlar meydana çıxır. İKT-nin imkanlarına və tətbiqinə əsaslanan “E-hökumət” konsepsiyası çərçivəsində ölkənin ənənəvi idarəçilik metodları dəyişərək mahiyyətce dövlət idarəçiliyi sisteminin təşkili və inkişafının yeni metodları, dövlətə rəhbərliyin yeni üsulları təşəkkül tapır.⁹²

Müasir mərhələdə E-hökumət Azərbaycanın davamlı və dayanıqlı inkişafı siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri kimi sosial-iqtisadi sistemin bütün sahələrinə və insanların gündəlik fəaliyyətinə sürətlə nüfuz edərək, ictimai-iqtisadi münasibətlərin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

“E-hökumət” layihəsi “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiyaya (2003-2012-ci illər)” əsasən işlənib hazırlanmışdır və “Elektron Azərbaycan” Dövlət Proqramı çərçivəsində həyata keçirilir. Qeyd olunan layihə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) geniş tətbiqi ilə dövlət orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin və operativliyinin yüksəldilməsini, əhali, biznes qurumları, həmçinin öz

⁹² Hacıyev N.C. Azərbaycanda e-hökumət quruculuğunun mövcud durumu, inkişaf potensialı və istiqamətləri. İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №1(5), 2012, s.69

aralarında əlaqələrin asanlaşdırılması və sərbəstləşdirilməsinə yönəldilmiş fəaliyyəti nəzərdə tutur, vətəndaş-məmur münasibətlərinin yeni müstəvidə qurulmasına, şəffaflığın təmin olunmasına və informasiya tələbatının dolğun ödənilməsinə şərait yaradır. Layihənin məqsədi dövlət orqanlarında müasir İKT-dən istifadəni genişləndirməklə idarəetmə metod və mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi, dövlət orqanlarının fəaliyyətində səmərəliliyin artırılması, şəffaflığın təmin edilməsi, habelə ictimai qərarların qəbul edilməsində vətəndaşların iştirakına şərait yaradılması və hökumət orqanları ilə əlaqələrin daha sadə və münasib olan elektron üsullarla həyata keçirilməsidir.⁹³

E-hökumətin və onun istifadəçilərinin fəaliyyətini tənzimləyən ölkədaxili normativ-hüquqi bazanın formalaşdırılması, dövlət idarəciliyində müasir texnologiyaların tətbiqinin genişləndirilməsi, bu sahədə infrastrukturun əsas komponentlərinin yaradılması, “bir pəncərə” prinsipi əsasında e-xidmətlərin tətbiqi və inkişaf etdirilməsi, dövlət qulluqçularının, İKT üzrə mütəxəssislərin hazırlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi və s. e-hökumətin hədəf götürdüyü əsas fəaliyyət istiqamətlərindəndir.

AŞ-nın Nazirlər Komitəsinin İnternet idarəçilik prinsipləri Bəyannaməsində dövlətlərin məsuliyyəti ilə bağlı deyilir: “Dövlətlər İnternetlə bağlı ümumi siyasət məsələlərinə münasibətdə hüquq və vəzifələrə malikdirlər. Beynəlxalq hüququn subyektləri kimi öz suverenliklərini həyata keçirərkən dövlətlər öz ərazi yurisdiksiyalarından kənarında fiziki və hüquqi şəxslərə

⁹³ Elektron hökumət, <http://www.mincom.gov.az>

birbaşa və ya dolayısı ilə zərər yetirən hərəkətlərdən çəkinməlidirlər”.⁹⁴

E-hökumət infrastrukturunun əsas komponentləri aşağıdakılardır: 1) Dövlət orqanlarının vahid şəbəkə infrastrukturu; 2) E-hökumət portalı; 3) E-hökumət şlüzü; 4) İnformasiya resursları və sistemlərinin dövlət reyestri; 5) E-imza üzrə milli infrastruktur; 6) E-sənəd dövriyyəsi üzrə milli infrastruktur; 7) E-hökumət verilənlər mərkəzi (data-center).

Beləliklə, e-dövlətin yaranması müasir qloballaşma epoxasının təzahürü olub, informasiya cəmiyyətinin sosial sifarişi kimi çıxış etməkdədir. Artıq onlayn dövlət xidmətləri və idarəetməsi əhali üzərində ənənəvi hakimiyyət idarəetmə metodlarının mövcudluğunu sual altında qoymaqla, yeni elektron hakimiyyət formalaşdırmış, e-hökumət və e-vətəndaş münasibətlərini tənzimləyən yeni e-hüquq normaları qüvvəyə minmişdir.

5.2. Elektron xidmətlər: anlayışı, mahiyyəti

İnformasiya cəmiyyətinin və açıq hökumətin ən mühüm məqsədlərindən biri insanlara şəffaf və operativ xidmətlərin göstərilməsidir. Bu səbəbdən də, müasir dünyada dövlətlər artıq öz vətəndaşlarına müxtəlif elektron xidmətlər təklif edir və bu istiqamətdə normativ hüquqi bazanı təkmilləşdirirlər.

Elektron xidmət (e-xidmət) dedikdə İnternet və digər elektron informasiya resurslarının köməyiylə dövlət orqanları və digər ictimai qurumlar, habelə özəl sektor tərəfindən müxtəlif xidmət növləri üzrə əhalinin mənafeyi naminə həyata keçirilən fəaliyyət başa düşülür. Buraya

⁹⁴ Declaration by the Committee of Ministers on Internet governance principles, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1835773>

elektron müraciət etmə, qəbula yazılma, onlayn-axtarış, bank xidmətləri, pul köçürmələri, rüsum ödəmələri, hesabatların alınması və verilməsi, məlumatın əldə olunması, ötürülməsi və yayılması, habelə digər məsələlər üzrə göstərilən xidmətlər aiddir.

Azərbaycanın davamlı və dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi, dövlət idarəçiliyinin müasir prinsiplər əsasında həyata keçirilməsi məqsədi ilə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə olunması dövlət siyasətinin prioritetlərindən birinə çevrilmiş və bu sahədə mühüm tədbirlər görülmüşdür. “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)”, eləcə də, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı ilə bağlı qəbul edilən digər normativ hüquqi aktlar əsasında dövlət orqanlarının əhaliyə beynəlxalq standartlara uyğun elektron xidmətlər göstərməsi sahəsində hüquqi baza formalaşmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bununla bağlı Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında 23 may 2011-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanında aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.⁹⁵

1) səlahiyyətlərinə uyğun olaraq elektron xidmətlər göstərilməsi üçün rəsmi internet informasiya ehtiyatlarında xüsusi elektron xidmət bölməsinin yaradılması;

⁹⁵ Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 23 may 2011. <http://president.az/articles/2251/print>

2) elektron xidmət bölməsində aidiyyəti üzrə göstərilən xidmətin adının, bu xidmətin göstərilməsi üçün tələb olunan sənədlərin dəqiq siyahısının, müvafiq sənədlərin (ərizə, blank və digər) elektron formasının yerləşdirilməsi, şəxslərin bu bölmədən maneəsiz, sərbəst istifadəsinin təmin edilməsi;

3) elektron xidmət bölməsinə müraciət edən şəxslər tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada doldurulmuş ərizə və tələb olunan sənədlərin skan edilmiş surətlərinin elektron formada qəbul edilməsinin, bu barədə göndərən şəxsə təsdiqetmə bildirişinin göndərilməsinin və həmin sənədlərə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və müddətdə baxılmasının təmin edilməsi;

4) müvafiq sənədlər barədə informasiya əldə edilməsi üçün dövlət orqanları tərəfindən aparılan elektron informasiya ehtiyatlarından (məlumat bazaları, məlumat-axtarış sistemləri, reyestrlər və digər informasiya resursları) istifadə edilməsi, bu mümkün olmadığı hallarda şəxslərdən həmin sənədlərin əslinin tələb edilməsi;

5) göstərilən xidmətlərə görə nəzərdə tutulan rüsumların və digər ödənişlərin real vaxt rejimində elektron formada ödənilməsinin təmin edilməsi və elektron xidmət bölməsi vasitəsilə aparılan əməliyyatların və fərdi məlumatların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə zəruri texniki təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi.

Bundan başqa, elektron xidmətlər müasir açıq hökumətlərin mühüm əhəmiyyətli fəaliyyət metodlarından biri hesab olunur və dövlətlərin üzərinə beynəlxalq öhdəlik olaraq qoyulur. Belə ki, AŞ Nazirlər Komitəsinin 28 may 2003-cü il tarixli İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında Bəyannamədə (5-ci Prinsip) qeyd olunur ki, "xidmət sahələrinin İnternetlə təmin olunması istifadə edilən ötürmə vasitəsinin yeganə əsasları üzrə xüsusi

icazə sisteminin predmeti olmamalıdır. Üzv dövlətlər istifadəçilərin və sosial qrupların müxtəlif ehtiyaclarını təmin edən İnternet vasitəsilə plüralist xidmət təklifini inkişaf etdirmək üçün tədbirlər görməlidir”.

Beləliklə qeyd olunmalıdır ki, əhaliyə elektron xidmətlərin göstərilməsi ilk növbədə modern və çevik idarəetmənin təmin edilməsi, insanların rahatlığının və rifahının təmin olunması, habelə dövlət orqanlarının fəaliyyətində şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya şərait yaradan halların aradan qaldırılması üçün zəruridir.

5.3. Açıq Hökumət - yeni elektron idarəetmə modeli

Demokratiyanın, şəffaflığın, korrupsiyaya qarşı mübarizə mədəniyyətinin və hüquqi dövlətin formalaşdırılmasının ən ideal üsulu informasiya cəmiyyətinin tərkib hissəsi olan İnternet vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Burada ən mühüm rol hökumətin üzərinə düşür. Vətəndaş cəmiyyətinin mühüm bir forması İnternet istifadəçilərinə məxsus vahid şəbəkənin varlığıdır. Şəbəkədə isə hər kəsin hüquq və azadlıqlarının təminatı məhz dövlətin ali məqsədinin tərkib hissəsi olaraq qalır. Onların tək-cə maddi aləmdə deyil, eyni zamanda virtual məkanda da haqlarını ilk növbədə məhz dövlət özünün müəyyən etdiyi norma və prinsiplər əsasında mühafizə edir. Bu səbəbdən də son dövrlər müasir dünyada Açıq Hökumət konsepsiyaları irəli sürülmüşdür. Açıq Hökumətin ən mühüm funksiyası məhz dövlət idarəetməsində şəffaflığın artırılması, korrupsiyaya qarşı mübarizənin daha səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi və bununla da insan hüquq və azadlıqlarının təminatına nail olunmasıdır. Bu mənada Açıq Hökumət ölkəmizdə yeni elektron idarəetmə modeli kimi inkişaf etməkdədir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 5 sentyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planında ⁹⁶ elektron xidmətlərin təşkilinin zəruriliyi təsdiq edilmiş, bu xidmətlərin “bir pəncərə” prinsipi əsasında təşkilinin təmin edilməsi məqsədi ilə www.e-gov.az vahid elektron hökumət portalı yaradılmışdır. Ölkəmizdə 2008-ci ildən etibarən sahibkarlıq subyektlərinin qeydiyyatı “bir pəncərə” prinsipinə uyğun həyata keçirilir. Bunun nəticəsində kommersiya hüquqi şəxslərin qeydiyyat (biznesə başlama) prosedurlarının sayı 13-dən 3-dək, müddəti isə 53 gündən 3 günədək, təqdim edilməli olan sənədlərin sayı 5 dəfədən çox azaldılmışdır. Biznesə başlama sahəsində islahatlara görə Azərbaycan Respublikası Dünya Bankının “Doing Business-2009” hesabatında ən islahatçı dövlət kimi göstərilmişdir. 2011-ci il iyunun 1-dən etibarən fiziki şəxslərin, 2012-ci ilin fevral ayından etibarən hüquqi şəxslərin elektron qaydada qeydiyyatına başlanılmışdır. Həmçinin 2008-ci ildən dövlət sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında, 2009-cu ildən miqrasiya proseslərinin idarə olunmasında, 2011-ci ildən idxal edilən nəqliyyat vasitələrinin rəsmiləşdirilməsində “bir pəncərə” prinsipi tətbiq edilir.

Milli Fəaliyyət Planına əsasən eyni zamanda, dövlət orqanları tərəfindən əhaliyə bütün xidmətlərin vahid məkandan, daha keyfiyyətli və rahat həyata keçirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar

⁹⁶ Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı, <http://president.az>

üzrə Dövlət Agentliyi təsis edilmiş və bu qurumun nəzəndə “ASAN” xidmət mərkəzləri fəaliyyət göstərir.

Planda şəffaflığın artırılması və açıq hökumətin təşviqi sahəsində aşağıdakı tədbirlərin görülməsi ilə bağlı konkret müddəalar nəzərdə tutulur:

1. İnformasiya əldə edilməsinin asanlaşdırılması - dövlət qurumlarında informasiya azadlığı üzrə məsul şəxslərin müəyyən edilməsi, informasiya azadlığı ilə bağlı daxili icraat qaydalarının qəbul edilməsi və bu barədə ictimaiyyətin məlumatlandırılması, informasiya azadlığının təmin edilməsi məqsədi ilə məsul dövlət qulluqçuları üçün ətraflı treninqlərin keçirilməsi, “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinin icrasına nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsmanın) Aparatının strukturunun təkmilləşdirilməsi, aidiyyəti əməkdaşların ixtisaslaşmış treninqlərə cəlb edilməsi;

2. Dövlət orqanlarının öz fəaliyyəti barədə ictimaiyyətə müntəzəm məlumat verməsi - dövlət orqanlarının öz fəaliyyəti barədə məlumatları mütəmadi, yenilənmiş əsaslarla internet səhifələrində yerləşdirməsi, illik məruzələr tərtib etməsi və internet səhifələrində açıqlaması, mətbuat konfransları və ictimaiyyətlə birbaşa ünsiyyət formasında tədbirlər keçirməsi, dövlət orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktlarının anlaşılan sadə dildə yazılmış versiyasının, bələdçi qaydaların tərtib edilməsi və bu məlumatların vətəndaşlar arasında təşviq edilməsi, dövlət proqramlarının əhatə etdiyi sahələr üzrə internet portallarının yaradılması, dövlət orqanlarının internet səhifələrinin müasir standartlara uyğun olaraq vahid nümunəvi formasının və minimum şərtlərinin müəyyən edilməsi, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qarşısındakı illik hesabatlarında açıq hökumətin təşviqi və korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirilmiş tədbirlər haqqında məlumat verməsi;

3. Normativ hüquqi aktların vahid elektron bazasının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi- rəsmi hüquqi istinad mənbəyi olan Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinin elektron variantının mütəmadi yenilənməsi və elektron bazanın daim işlək vəziyyətdə saxlanılması

4. Dövlət orqanlarının fəaliyyətində ictimaiyyətin iştirakının genişləndirilməsi - dövlət orqanları tərəfindən ictimai əhəmiyyət kəsb edən qanun layihələrinin hazırlanması prosesinə vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin cəlb edilməsi, ictimai dinləmələrin keçirilməsi, əhaliyə xidmət göstərən dövlət orqanları tərəfindən vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə əməkdaşlığın təkmilləşdirilməsi üçün müvafiq şuraların və ya əməkdaşlıq şəbəkələrinin yaradılması, ictimai maraq kəsb edən qərarların qəbul edilməsi prosesində ictimaiyyətin iştirakını genişləndirmək vasitəsi kimi internet səhifələrindən istifadə edilməsi (vətəndaşların təklif və rəylərinin qəbul edilməsi, müzakirələrin təşkil edilməsi, interaktiv sual-cavab bölmələrinin yaradılması və s.), dövlət orqanları tərəfindən “Açıq qapı” vətəndaş forumlarının keçirilməsi;

5. Elektron xidmətlərin təkmilləşdirilməsi - elektron xidmətlər göstərilməsi üzrə qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi və ictimaiyyətə açıqlanması, dövlət orqanlarının öz səlahiyyətlərinə uyğun olaraq həyata keçirdikləri elektron xidmətlər barədə ildə bir dəfədən az olmayaraq ictimai təqdimatlar keçirməsi, dövlət orqanları arasında elektron informasiya dövriyyəsinin təmin edilməsi məqsədi ilə vahid sistemin yaradılması,

rüsumların, vergilərin, inzibati cərimələrin, kommunal xərclərin və digər inzibati ödənişlərin elektron qaydada ödənilməsinin təkmilləşdirilməsi, regionlarda əhalinin elektron xidmətlərdən istifadə imkanlarının artırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi;

6. Maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanların fəaliyyətində şəffaflığın artırılması- dövlət maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanların səlahiyyətlərinin dəqiqləşdirilməsi və maliyyə nəzarəti üzrə daha təkmil hüquqi baza təmin etmək üçün maliyyə nəzarəti haqqında qanun layihəsinin hazırlanması, maliyyə nəzarəti orqanlarının hesabatlılığının artırılması və həmin orqanlar tərəfindən maliyyə nəzarətinin nəticələri barədə təhlillərin və statistik məlumatların ictimaiyyətə təqdim edilməsi, maliyyə nəzarətində informasiya texnologiyalarının tətbiqi və elektron nəzarət ("e-nəzarət") sisteminin yaradılması, maliyyə nəzarəti orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyətinin təmin edilməsi, onlar arasında vahid elektron informasiya bazasının yaradılması, informasiya mübadiləsinin təşkili və s.;

7. Vergi nəzarəti və yoxlamaları prosesində şəffaflığın artırılması - vergi ödəyicilərinin zəruri məlumatla təmin edilməsi və vergi ödəyiciləri ilə təbliğat işinin təkmilləşdirilməsi, vergi orqanlarının fəaliyyətinin Beynəlxalq Valyuta Fondunun Vergi Şəffaflığı üzrə yaxşı praktika haqqında kodeksinə uyğunlaşdırılması sahəsində tədbirlər görülməsi, vergilərin və digər icbari ödənişlərin elektron qaydada ödənilməsinin təkmilləşdirilməsi üçün müvafiq tədbirlər görülməsi.

Göründüyü kimi, sənəd əksər dövlət orqanlarının ictimaiyyətin iştirakının genişləndirilməsi, elektron xidmətlərin təkmilləşdirilməsi, öz fəaliyyəti barədə ictimaiyyətə müntəzəm məlumat verməsi və Açıq Hökumətin təşviqi ilə bağlı digər mühüm əhəmiyyətli

məsələləri ehtiva etməklə, bütövlükdə dövlət idarəetməsində modern prinsiplərin tətbiqini şərtləndirir.

5.4. Elektron imza və elektron sənəd dövriyyəsi

Müasir informasiya cəmiyyətinin, elektron hökumətin ən mühüm hüquqi elementlərindən birini elektron imza və elektron sənəd dövriyyəsi təşkil edir. Bu iki anlayış bir-biri ilə üzvi surətdə bağlı və biri digərinin məntiqi nəticəsidir. Elektron imza şəxsin kiberməkandakı fəaliyyətində, xüsusilə elektron sənəd dövriyyəsində rəsmi təsdiq və elektron məlumatın tamlığı üçün zəruri olan amillərdəndir.

Azərbaycan Respublikasında elektron imza və elektron sənədin istifadəsinin, onların tətbiqinin təşkilatı, hüquqi əsaslarını, əlaqədar subyektlərin hüquqlarını müəyyən edən və bununla bağlı yaranan münasibətləri tənzimləyən 9 mart 2004-cü il tarixli Qanun qüvvədədir

Həmin Qanunun 1.1.4-cü maddəsinə görə, **elektron imza (electronic signature)** - digər verilənlərə əlavə edilən və ya onlarla məntiqi əlaqəli olan, imza sahibini identikləşdirməyə imkan verən verilənlərdir.⁹⁷ Göründüyü kimi, bu elektron imkanın əsas hüquqi yükü şəxsin kiber fəaliyyəti prosesində onu identikləşdirməyə (eyniləşdirilməsinə) xidmət edilməsindən ibarətdir.

Elektron imza məlumatı öhdəliklə əlaqələndirmək və ya məlumatın həqiqiliyini müəyyən etmək məqsədi ilə iştirakçı tərəfindən yerinə yetirilmiş və ya qəbul edilmiş, elektron vasitələrlə realizə olunmuş istənilən simvol və ya prosesdir. Elektron imzanın əsas funksiyası, adi imza kimi, müəllifin identifikasiyasıdır. Kağız sənəd

⁹⁷ Elektron imza və elektron sənəd haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

dövriyyəsində olduğu kimi, elektron imzanın varlığı hələ sənədin həqiqiliyinə dəlalət etmir. Elektron imzalar ailəsinə rəqəm imzası texnologiyası, müəyyən biometrik verilənlər əsasında identifikasiyanı aparmağa imkan verən texnologiyalar (barmaq izləri, səsin tembri, göz toru damarlarının yerləşmə şəkli, əl imzası zamanı xətlərin xronometrajı və başqa biometrik amillər), həmçinin əsasında müxtəlif smart-kartların və digər aparat açarlarının istifadəsi dayanan texnologiyalar aid edilir. Sadalanan bütün texnologiyalar (smart-kartlar istina olmaqla) - şəxsiyyəti identifikasiya etmə texnologiyalarıdır.⁹⁸

Türkiyəli alimlər Z. Avşar və G. Öngörenin fikrincə, hər hansı məlumat bazasında olan və ya həmin bazaya əlavə edilən mesajla məntiqi əlaqənin qurulmasına imkan verən, fərdin kimliyini tanıdan və mesajın mahiyyətinin təsdiqləndiyini göstərən elektron formatda olan imza elektron imza adlanır. Elektron ticarətin inkişafı və istifadəçilər tərəfindən mənimsənilməsinin əsas şərti tərəflər arasında qarşılıqlı güvən və etibarın əldə edilməsidir. Tərəflər arasında istifadə edilən məlumatın məxfiliyi, tərəflərin kimliklərinin doğruluğu, yaradılacaq texniki və hüquqi zəminlə möhkəmlənməlidir. Elektron imza ilə bağlı Almaniya, Sinqapur və ABŞ-la Türkiyə arasında 2004-cü ildən etibarən hüquqi zəminin yaradılması üçün əməkdaşlıq edilir. Elektron imza hazırda müxtəlif formalarda tətbiq olunur. Əksər hallarda istifadəçinin barmaq və ya əl izlərinin götürülməsi, göz bəbəyinin formasının müəyyən olunması zamanı rəqəmsal imzalar və s. vasitələrdən istifadə edilir.⁹⁹

⁹⁸ Elektron imza, <http://kayzen.az/blog/elektron-biznes/461/elektron-imza.html>

⁹⁹ Bilişim Hukuku. Prof. Dr. B. Zakir Avşar, Prof. Dr. Gürsel Öngören. İstanbul, 2010. s.181

Elektron imza və elektron sənəd haqqında Qanunun 1.1.15-ci maddəsinə əsasən elektron sənəd - informasiya sistemində istifadə üçün elektron formada təqdim edilən və elektron imza ilə təsdiq olunmuş sənəddir. Elektron sənəd dövriyyəsi isə qanunda informasiya sistemində elektron sənədin nizamlanmış hərəkəti ilə bağlı informasiya prosesləri kimi təsbit olunmuşdur.

Elektron sənəd vasitəsilə rəsmi və qeyri-rəsmi yazışmalar, hüquqi məsuliyyət və öhdəliklər doğuran sənəd və informasiya mübadiləsi aparıla bilər.¹⁰⁰

Ən mürəkkəb sənəd dövriyyəsi sistemi belə sənədlərin idarə olunmasında bir alətdir. E-sənədlər də kağız sənədlərin idarə olunması prinsipləri ilə idarə olunur. Fərq isə ancaq maddi daşıyıcısı və hüquqi əsasın tənzimlənmə formasındadır. Belə ki, kağız sənədin maddi daşıyıcısı ancaq kağız olduğu halda, elektron qurğu və vasitələrdə yaradılmış elektron sənədlər elektron cədvəllər, mətnlər, audio və video fayllar, təsvirlər və s. kimi müxtəlif formatlarda təqdim oluna bilər. Hüquqi əsasını isə elektron imza təşkil edir.¹⁰¹

Elektron imzadan və elektron sənəd dövriyyəsindən danışarkən elektron rəqəmsal imza (ing.*digital signature*) termininə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Dar mənada elektron rəqəmsal imza (ERI) əllə çəkilən imzanın elektron ekvivalenti kimi anlaşılır.

Geniş mənana elektron rəqəmsal imza iki anlamda istifadə olunur: 1) Elektron imza növü olaraq - məlumatın müəllifinin identifikasiyası və autentikliyi, məlumatın müəllifliyindən imtinanın qeyri-mümkünlüyünə zəmanət

¹⁰⁰ Elektron imza və elektron sənəd haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

¹⁰¹ İmamverdiyev Y.N. Etibarlı və təhlükəsiz elektron hökumət yaradılmasının bəzi məsələləri // "Kibernetika və informatika problemləri" 2-ci beynəlxalq konfransı, Bakı, 24-26 oktyabr, 2006, cild.2, c. 80-82.

kimi; 2) Fiziki şəxsin əllə yazılmış imzasının analoqu olaraq - ERİ açarından istifadə etməklə elektron verilənlərin kriptografik dəyişmə nəticəsində simvollar ardıcılığı kimi təsvir edilir və istifadəçinin informasiyanın tamlığını və dəyişməzliyini təyin etməyə şərait yaradır.

Ümumilikdə bizə məlumdur ki, istənilən sənəd yalnız onda müəllifin imzası (və ya möhürü) olduqda hüquqi qüvvə kəsb edir və konkret funksiyaları yerinə yetirir:

- 1) Sənədin müəllifini müəyyən edir (avtorizasiya funksiyası).
- 2) Sənəddəki məzmun və şərtlər barədə razılığı ifadə edir.
- 3) Göndərənə başqa sənədi deyil, məhz göndərdiyi sənədi imzaladığını təsdiq edir.
- 4) Sənədə dəyişiklik və təhrifləri istisna edir.

E-dövlətdə sənəd dövriyyəsi sisteminin miqyası daha genişdir. Burada nazirliklərin, idarə və təşkilatların, özəl sektorun korporativ informasiya fəzalarında çox böyük sayda və həcmdə sənədlər dövr edir və emal olunur. Sənədlərin axını həm mənbələrinə görə, həm də təqdim olunma formasına görə müxtəlifdir. Korporativ mühitdən fərqli olaraq, e-dövlət açıq və şəffaf bir mühitdir, burada istifadəçilərin sayı qeyri-məhduddur, onlar üçün xidmətlər, dövlət sənədlərinə giriş məkan və zamandan asılı olmayaraq interaktiv rejimdə aparılır. Belə bir mühitdə daha səmərəli və intellektual elektron sənəd dövriyyəsinin yaradılması əsas məsələlərdəndir.¹⁰²

Beləliklə, elektron rəqəmsal imza informasiya göndərənə əsilliyinin müəyyən olunmasına və məlumatın tamlığının qorunmasına xidmət edir. Yəni burada sənədin

¹⁰² Hacırahimova M.Ş. Elektron dövlət mühitində sənəd dövriyyəsi sistemlərinin aktual problemləri və həll yolları. İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №2, 2010. s. 24.

həqiqiliyi əsas şərtlərdən biri kimi çıxış edir. Elektron sənədin həqiqiliyi dedikdə, elektron imzanın həqiqiliyinin yoxlanılması yolu ilə elektron sənədin tamlığının (zəruri rekvizitlərə malik olması) və bütövlüyünün (ötürülmə zamanı texniki xətalara və təhriflərin olmaması) təsdiq edilməsi başa düşülür.

Elektron formada və ya sertifikatlı olmayan, sertifikatlaşdırılmamış imza vasitələri ilə yaradıldığına görə elektron imza etibarsız sayıla bilməz. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, sertifikatlaşdırılmış imza vasitələri ilə yaradılmış və qüvvədə olan təkmil sertifikatlı gücləndirilmiş imza əl imzası ilə bərabər hüquqi qüvvəyə malikdir. Eyni zamanda, sənədin notariat qaydasında təsdiqi və (və ya) dövlət qeydiyyatı tələb olunduğu hallar istisna olmaqla, elektron sənəd kağız daşıyıcıda olan sənədə bərabər tutulur və onunla eyni hüquqi qüvvəyə malikdir.

Qeyd edək ki, “Elektron imza və elektron sənəd haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 26 may tarixli, 65 nömrəli Fərmanına müvafiq olaraq, Nazirlər Kabineti tərəfindən Dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən elektron imzadan istifadə, habelə Elektron imzanın yoxlanılması və bu sahə üzrə digər Qaydalar müəyyən olunmuşdur.

5.5. Elektron ticarət hüququ

Müasir dövrdə İnternetin gələcək inkişafı baxımından ən çox diqqəti cəlb edən istifadə sahələrindən biri elektron ticarətdir. Bütün dünyada elektron ticarət dövryyəsi hal-hazırda milyardlarla dollar həcmində ölçülür. Elektron ticarətin fəaliyyəti üçün hüquqi boşluqlar bu sahənin sürətlə inkişafının qarşısını almaqdadır.

Dövlətlər arasında elektron ticarət zamanı ortaya çıxan vergi və gömrük sahəsində hüquqi ziddiyyətləri aradan qaldırmaq üçün Aİ və ABŞ tərəfindən bir sıra qanun layihələri hazırlanmış, beynəlxalq hüquqda mühüm norma və tövsiyələr qəbul edilmişdir. Artıq Azərbaycanda da bu sahədə münasibətlərin hüquqi çərçivəsi müəyyən olunmuşdur. Belə ki, ölkəmizdə elektron ticarətin təşkili və həyata keçirilməsinin hüquqi əsasları, onun iştirakçılarının hüquq və vəzifələri, habelə elektron ticarət haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət 10 may 2005-ci il tarixli “Elektron ticarət haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə tənzimlənir.¹⁰³

Qanuna görə **elektron ticarət dedikdə** informasiya sistemlərindən istifadə edilməklə malların alqı-satqısı, xidmətlərin göstərilməsi və işlərin görülməsi üzrə həyata keçirilən fəaliyyət başa düşülür.

Professor Z. Avşarın fikrincə, elektron ticarət fərd və qurumların sərbəst şəkildə İnternet vasitəsilə və ya məhdud şəbəkə çərçivəsində yazı, səs və ya görüntülü şəkildə məlumatların verilməsi, qəbulu və mühafizə edilməsi ilə meydana çıxan ticari əlaqələrin əhatə olunmasıdır.¹⁰⁴

Türkiyəli alim Bülent Sözerin fikrincə isə, elektron ticarət İnternet üzərindən və kompyuterin dəstəyi və İKT-dən istifadə ilə mal satışı, xidmətlərin təklif edilməsi, mal və xidmətlərin tanıtılması və bunların ticarət məqsədilə bazara çıxarılması, satışı və satış qarşılığında ödənişlərin həyata keçirilməsidir.¹⁰⁵ Hazırda elektron ticarət vasitəsilə ən çox satılan mallar “rəqəmsal

¹⁰³ “Elektron ticarət haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu, <http://e-qanun.gov.az>

¹⁰⁴ Bilişim Hukuku. Prof. Dr. B. Zakir Avşar, Prof. Dr. Gürsel Öngören. İstanbul, 2010. s.180

¹⁰⁵ Bülent Sözer, Elektronik Sözleşmeler, İstanbul, 2002, s.21

mallar”dır. Bu sistem daha asan işləyir. Belə ki, alıcı istədiyi rəqəmsal mal üçün kredit kartı ilə ödəyir, satışı isə həmin məhsulun yüklənməsi üçün alıcıya icazə verir.

“Elektron ticarət haqqında” Qanuna görə, elektron ticarətin iştirakçıları – elektron ticarətin həyata keçirilməsi zamanı satıcı (təchizatçı), alıcı (sifarişçi) və elektron sənəd dövriyyəsi vasitəçisi kimi çıxış edən hüquqi və fiziki şəxslərdir.

Elektron ticarət zamanı əsas problemlərdən biri də ticarətin həyata keçirildiyi anda müştərinin hüquqlarının qorunması məsələsidir. Satıcının başqa ölkədə yaşaması müştərinin onun haqqında etibarlı məlumatlara sahib olmasının qarşısını alır. Müştəri satıcının ölkəsində istehlakçıların hüquqlarının qorunma mexanizmini bilsə də, dil problemləri, beynəlxalq danışıq tariflərinin bahalılığı nəticəsində hüquqlarının təmin olunmasında çətinliklə qarşılaşacaqdır. Bu kimi problemlərin aradan qaldırılma mexanizmlərinin hazırlanması elektron ticarətin taleyini müəyyən edəcəkdir. Məsələ ilə bağlı artıq xarici ölkələrdə bir çox qanun layihələri hazırlanmış və hazırlanmaqdadır.

Elektron məkanda sərbəst şəbəkələr vasitəsilə həyata keçirilən ticarətin 2 forması var. Bunlar; SSL (Secure Socket Layer) və SET (Secure Electronic Transactions) metodlarıdır. SSL metodunda satıcı yaradacağı veb səhifəsində satdığı mal və xidmətlə yanaşı həmin mal və xidmətlərin alınması üçün sifariş forması da yerləşdirir. Alıcı bu formanı doldurur və kredit kartının nömrəsini daxil etməklə sifarişi həyata keçirir. Bundan sonra satıcı alıcıya kredit kartı verən bankdan həmin pulu çıxarır. SET metodunda 3 tərəf olur. Bu tərəflər; müştəri, iş yeri və maliyyə qurumudur. Burada müştəri elektron alış-veriş zamanı kredit kartı əvəzinə maliyyə qurumu tərəfindən aldığı sertifikatdan istifadə edir. Ticari fəaliyyət müştəri tərəfindən təsdiq edildiyi təqdirdə sertifikatla ödəmə həyata keçirilir.

“Elektron ticarət haqqında” Qanun maliyyə bazarı, o cümlədən sığorta və qiymətli kağızlar bazarı istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikasında bütün digər sahələrdə həyata keçirilən elektron ticarətə şamil olunur.

Qanunun 4.1-ci maddəsinə əsasən elektron ticarətin hüquqi tənzimlənməsi aşağıdakı prinsiplərə əsaslanır: iştirakçıların hüquq bərabərliyi; iştirakçıların iradə sərbəstliyi; iştirakçıların əmlak müstəqilliyi; mülkiyyətin toxunulmazlığı; müqavilə azadlığı; sahibkarlıq fəaliyyətinin maneəsiz həyata keçirilməsi; azad və ədalətli rəqabət; malların, xidmətlərin və maliyyə vəsaitlərinin sərbəst hərəkəti; hüquqların məhkəmədə müdafiəsinə təminat verilməsi.

Etibarlı elektron ticarət mühitinin yaradılması üçün Avropa Komissiyası bu məsələdə Avropa Maliyyə İnstitutu və üzv ölkələrlə elektron pulun tədaviyə buraxılmasını təklif edir.

Elektron ticarət ölkələr arasında fiziki sərhədləri aradan qaldırdığına görə sonsuz ticari imkanlar yaradır. Eyni zamanda sərhədlərin götürülməsi bəzi problemlərin yaranmasına da səbəb olur. Ticari fəaliyyətin birdən çox ölkə vətəndaşları arasında gerçəkləşdiyi üçün burada hansı ölkənin qanununun işləyəcəyini müəyyən etmək ciddi problem yaradır.

Elektron ticarətin həyata keçirilməsinə xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunmur. Xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət sahələrində elektron ticarət aparıldıqda, satıcı (təchizatçı) qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydada həmin fəaliyyətə xüsusi razılıq (lisenziya) almalıdır. Hüquqi və fiziki şəxslər elektron ticarət sahəsində hüquq və vəzifələrini qanunvericiliyə və bağlıdıqları müqavilələrə əsasən əldə edir və həyata keçirirlər.

Elektron ticarət zamanı ən çox mübahisə doğuran məsələlərdən biri elektron imzadır. Biz bu barədə yuxarıdakı paraqrafda bəhs etmişdik. BMT Baş Məclisinin

1996-cı ildə Nyu-Yorkda keçirilən toplantısında elektron ticarətlə bağlı model qanun və bununla bağlı rəhbər müddəələrin qəbul edilməsindən sonra “rəqəmsal imza və təsdiq qurumları” ilə bağlı digər ölkələrin mövcud təcrübələrindən istifadə etməklə qanun layihəsi hazırlanmışdır. Bu qanun layihəsi ölkəmiz tərəfindən müvafiq sahədə hüquqi tənzimləmə üçün zəmin yaratmış, Elektron imza haqqında 9 mart 2004-cü il tarixli Qanunu hazırlanmışdır.

Elektron ticarətlə bağlı maraqlı hüquqi məsələlərdən biri də İnternet məkanında məsafəli müqavilələrdən istifadə ilə bağlıdır. Aİ ölkələrində İnternetlə həyata keçirilən bütün ticari əməliyyatlar məsafəli müqavilələr (distance contract) vasitəsilə tənzimlənir. Aİ 20 may 1997-ci il tarixdə “**Məsafəli müqavilələrlə istehlakçıların qorunması**” adlı direktiv qəbul etmişdir. Bu direktivə görə, satışı və ya xidməti təklif edənin tərəflər arasında müqavilə imzalanmadan öncə müəyyən məsələlərdə istehlakçıya məlumat verməsi və bu məlumatları yazılı şəkildə də göndərməsi məcburidir. **Məsafəli müqavilələr** yazılı, telefon və elektron və ya digər İKT vasitələrindən istifadə edilməklə istehlakçı ilə birbaşa təmas olmadan malın satılması və ya xidmətin təqdim edilməsini müəyyənləşdirən müqavilələrdir.

Beləliklə, hazırda müasir İKT-lərin və beynəlxalq ticarət münasibətlərinin dinamik inkişafı informasiya sistemlərindən istifadə edilməklə malların alqı-satqısı, xidmətlərin göstərilməsi və işlərin görülməsini zəruri etmiş, elektron ticarət hüququnu İnternet hüququnun müstəqil elementi kimi formalaşdırmışdır.

*Hər bir insan öz xoşbəxtliyinin proqramisti, başqasının isə xakeridir.
(Stas Yankovski)*

VI FƏSİL

KİBERCİNAYƏTLƏR

6.1. Kibercinayətlər: anlayışı və növləri

6.2. Kibercinayətçılığa qarşı beynəlxalq mübarizə

6.1. Kibercinayətlər: anlayışı və növləri

İnternet istifadəçilərinin hüquqazidd davranışları bəzən cinayət tərkibi yaradan əməllərin törədilməsinə səbəb olur. Buna görə də, müasir beynəlxalq hüquqda mövcud sosial-iqtisadi inkişaf, elmi-texniki tərəqqi və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə yeniliklərdən asılı olaraq beynəlxalq xarakterli cinayətlərin də diapazonu dəyişir və genişlənir. Bu mənada hazırda veb-məkan üçün aktual olan cinayət tərkiblərindən biri kibercinayətçılıqdır (kompyuter cinayətçılığı). Bu əməllər müasir dövrdə rəqəmsal texnologiyaların, kompyuter və İnternet şəbəkələrinin, bankomatların, ödəniş kartlarının və s. cinayətçilərlə istifadəsi ilə əlaqədar cinayət xarakteri kəsb etmişdir. İctimai qayda əleyhinə yönələn bu cinayətlər həm milli, həm də beynəlxalq hüquqi tənzimləmənin predmetini təşkil edir. Müasir beynəlxalq hüquqda isə bu məsələlər İnternet

hüququ və beynəlxalq cinayət hüququ kontekstində nəzərdən keçirilməlidir.

İctimai həyatın çağdaş qlobal inkişaf şəraiti informasiya texnologiyaları, telekommunikasiyalar, yaxud bütövlükdə kiber-məkan olmadan təsəvvür edilə bilməz. Planetimizin əhalisi ictimai münasibətlərin, demək olar ki, bütün sahələrində istifadə edilən informasiya texnikasından bu və ya digər dərəcədə asılıdır. İnkişaf etmiş dövlətlər informasiya texnologiyalarından fəal istifadə etməklə məlumat mübadiləsini sürətləndirir və insan resurslarına qənaət edirlər. Fəal məlumat mübadiləsi prosesləri cəmiyyətin şəffaflığına təsir göstərir, dövlət idarəçiliyini daha səmərəli edir, vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasına xidmət edir. İctimai həyatda “elektron demokratiya” adlandırılan demokratiyanın yeni forması meydana gəlir. Bu proses qarşısızalmazdır və o, dövlət hakimiyyətinə bu prosesi necə idarə etmək, ədalətin, insan hüquqlarının və sosial bərabərliyin təmin olunması, dövlət hakimiyyətinə inam və digər demokratik dəyərləri qorumaqla elektron aləmi necə tarazlaşdırmaq kimi konkret sxemlər təqdim edir. Alimlərin fikrincə, 2019-cu ildə orta şəxsi kompyuterlər insan beyninin imkanlarını ötüb keçəcək, 2029-cu ildə isə elektron intellekt insanın əqli qabiliyyətindən 1000 dəfə artıq olacaq. Əlli milyonluq auditoriyanı əhatə etmək üçün radioya 38, televiziya isə 13 il lazım olmuşdur. Lakin cəmi 4 il ərzində İnternetdən də elə bu qədər insan istifadə etmişdir. 1993-cü ildə qlobal şəbəkədə yalnız 50 səhifə olduğu halda, bu gün onların sayı milyardı keçir. 1998-ci ildə İnternetə cəmi 143 milyon insan qoşulmuşdusa, 5 il sonra İnternet istifadəçilərinin sayı 1,3 milyarda çatmışdır. Bütün bunlar informasiya texnologiyalarının dinamik inkişafını və təbii

ki, bu texnologiyaların ictimai münasibətlərə təsirini göstərir.¹⁰⁶

Professor Y.S.Romaşev qeyd edir ki, XX əsrin 80-90-cı illərinə qədər kompüter texnologiyasının istifadəsi ilə bağlı cinayətlərin payı çox da böyük olmamışdır. Lakin zəhmətsiz qazanc məqsədilə və əyləncə naminə kompüter şəbəkələrindən qanunsuz istifadə, uşaq pornoqrafiyasının yayılması, kompüter və informasiya sistemlərinin dağıdılması təhlükəsi, habelə kompüter şəbəkəsindən dələduzluq məqsədilə istifadə olunması kompüter cinayətlərinin adi formalarından hesab olunur.¹⁰⁷

Bu cinayətlərin bir sıra əlamətlərinə görə beynəlxalq və milli hüquq prizmasından aşağıdakı növləri fərqləndirilir: kompüter məlumatlarının və sisteminin konfidensiallığı, bütövlüyü və əlverişliliyi əleyhinə cinayətlər, kompüterlə əlaqəli cinayətlər, məzmununu kompüter informasiyası təşkil edən hüquq pozuntuları, uşaq pornoqrafiyası ilə əlaqəli materiallarla bağlı hüquqazidd əməllər, müəlliflik və əlaqəli hüquqların pozulması ilə bağlı cinayətlər.

Beləliklə, **kiber cinayətlər dedikdə** İnternet şəbəkəsindən qanunsuz istifadə nəticəsində kompüter və informasiya sistemlərinin dağıdılması və virtual məkanda qəsdən törədilən digər cəzalandırılmalı, hüquqazidd ictimai təhlükəli əməllər başa düşülür.

¹⁰⁶ İnformasiya müharibələri və kiber-cinayətçilik. <http://www.ihr-az.org/index.php?lang=2&ind=publ&id=24>, 07.10.2011

¹⁰⁷ Ромашев Ю.С. Международное правоохранительное право. М.2010. с.253

6.2. Kibercinayətlikə qarşı beynəlxalq mübarizə

Son dövrlərin informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı beynəlxalq hüquqi əlaqələrin müxtəlif sahələrində, o cümlədən kibercinayətlər üzrə beynəlxalq əməkdaşlığı zərurətə çevirmişdir. Yuxarıda qeyd olunan problemləri nəzərə alaraq, kompyuter cinayətlikə ilə mübarizə sahəsində dövlətlər öz səylərini birləşdirməyə və bu məsələlərlə bağlı hüquqi müstəvidə BMT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, ATƏT, MDB və beynəlxalq qurumlar çərçivəsində addımlar atmağa başladılar.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu sahədə münasibətləri tənzimləyən ən mühüm sənədlər Avropa Şurası çərçivəsində qəbul edilmişdir. Qurumun **23 noyabr 2001-ci il tarixli Kibercinayətlikə haqqında Konvensiyası** kiber-məkanda baş verən cinayətlər və onlarla mübarizə məsələlərinə həsr olunmuşdur. Bu Konvensiyada beynəlxalq təcrübədə analoqu olmayan bir sıra cinayətlər – kompyuter məlumatlarının və sisteminin konfidensiallığı, bütövlüyü və əlverişliliyi əleyhinə cinayətlər, kompyuterlə əlaqəli cinayətlər, habelə, məzmununu kompyuter informasiyası təşkil edən hüquq pozuntuları, uşaq pornoqrafiyası ilə əlaqəli materiallarla bağlı hüquqazidd əməllər, müəlliflik və əlaqəli hüquqların pozulması ilə bağlı cinayətlər təsbit olunmuşdur.

Bundan başqa, Konvensiya **kibercinayətlikə mübarizədə əməkdaşlığın prinsiplərini** də müəyyən edir. Bunlara aiddir: bir-biri ilə geniş əməkdaşlıq prinsipi, ekstradisiya prinsipi, qarşılıqlı yardımın ümumi prinsipləri, müvafiq beynəlxalq sazişlərin istisna etdiyi hallarda yardım haqqında sorğuların yönləndirilməsi və yerinə yetirilməsi prinsipi, konfidensiallıq və məhdud istifadə

prinsipi, müvəqqəti tədbirlərin görülməsi üzrə yardım prinsipi, istintaq xidmətlərinin fəaliyyətlərinə yardım prinsipi.

MDB çərçivəsində bu cinayətlə mübarizə məsələləri 2001-ci il tarixli Kompyuter informasiyası sferasında cinayətlərlə mübarizədə MDB iştirakçı-dövlətlərin əməkdaşlığı haqqında Müqavilə ilə tənzimlənir. Bu sənədə əsasən kompyuter informasiyası sahəsində cinayətlərin xəbər verilməsi, qarşısının alınması, istintaqı və s. istiqamətlərdə birgə tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

*İnsanlar yumşaq qanunlara nadir hallarda tabe olur, sərt qanunlar isə nadir hallarda icra olunur.
(Benjamin Franklin)*

VII FƏSİL

İNTERNET HÜQUQUNDA MƏSULİYYƏT

- 7.1. *Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində kibercinayətlərə görə məsuliyyət*
- 7.2. *İnternet hüquqlarının pozulmasına görə inzibati məsuliyyət*

7.1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində kibercinayətlərə görə məsuliyyət

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində kibercinayətkarlıqla mübarizə və bu hüquqazidd əməllərə görə məsuliyyət məsələlərinə diqqət yetirilir, milli qanunlara beynəlxalq konvensiyaların tələblərindən irəli gələn əlavə və dəyişikliklər edilir. Bununla əlaqədar 30 sentyabr 2009-cu il tarixli “Kibercinayətkarlıq haqqında” Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu¹⁰⁸ qəbul edilmiş, müvafiq bəyanatlar və qeyd-şərtlərlə bu sənəd təsdiq olunmuşdur.

Eyni zamanda, kompyuter informasiyası sahəsində cinayətlər Cinayət Məcəlləsində ayrıca fəsilə (otuzuncu fəsil) qruplaşdırılmaqla, 29 iyun 2012-ci ildə qəbul edilmiş

¹⁰⁸ “Kibercinayətkarlıq haqqında” Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, № 874-IIIQ, <http://www.meclis.gov.az>

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında Qanunla¹⁰⁹ Məcəllənin həmin fəslə daha da təkmilləşdirilmiş, “Kibercinayətlər” adlandırılmış, buraya kibercinayətkarlıqla mübarizəni şərtləndirən yeni müddəalar əlavə olunmuşdur.

Qeyd edək ki, Məcəllənin müvafiq fəslinin “Kibercinayətlər” adlandırılması müasir beynəlxalq hüquq normaları ilə tam uyğunluq təşkil edir və yeni müddəalar ölkəmiz tərəfindən ratifikasiya edilmiş AŞ-nın 23 noyabr 2001-ci il tarixli Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyasından implementasiya olunmuşdur.

Məcəllənin 271-ci maddəsinə görə, kompyuter sisteminə və ya onun hər hansı bir hissəsinə daxil olmaq hüququ olmadan həmin sistemə və ya onun hər hansı bir hissəsinə mühafizə tədbirlərini pozmaqla, yaxud burada saxlanılan kompyuter məlumatlarını ələ keçirmək və ya başqa şəxsi niyyətlə qəsdən daxil olma cinayət sayılır və cəzalandırılır.

272-ci maddədə kompyuter məlumatlarını qanunsuz ələ keçirmə cinayət hesab edilir: Kompyuter sisteminə, kompyuter sistemindən və ya bu sistem daxilində ötürülən ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulmayan kompyuter məlumatlarının, o cümlədən bu cür kompyuter məlumatlarının daşıyıcısı olan kompyuter sistemlərinin elektromaqnit şüalanmasının, buna hüququ olmayan şəxs tərəfindən texniki vasitələrdən istifadə etməklə qəsdən ələ keçirilməsi iki ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə min manatdan iki min manatadək miqdarda

¹⁰⁹ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 29 iyun 2012-ci il, № 408-IVQD.

cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Qanuna əsasən qeyd olunan cinayətlər üzrə, habelə kibercinayətlərin törədilməsi üçün hazırlanmış vasitələrin dövriyyəsi (273-1-ci maddə), kompyuter məlumatlarının saxtalaşdırılması (273-2-ci maddə) cinayətləri ilə bağlı yeni yanaşmalar ortaya qoyulmuş, cəzalar sərtləşdirilmişdir.

Bundan əlavə, qanunla Məcəlləyə yeni - 171-1-ci maddə əlavə olunmuşdur. “Uşaq pornoqrafiyasının dövriyyəsi” adlandırılan bu müddədə “uşaq pornoqrafiyası” anlayışına aydınlıq gətirilir. “Uşaq pornoqrafiyası” dedikdə, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin və ya yetkinlik yaşına çatmayan təsəvvürünü yaradan şəxsin aşkar seksual xarakterli hərəkətlərdə real və ya simulyasiya edilmiş iştirakını əks etdirən, yaxud seksual məqsədlərlə yetkinlik yaşına çatmayanların cinsi orqanlarını əks etdirən istənilən əşyalar və ya materiallar, o cümlədən aşkar seksual hərəkətlərdə iştirak edən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi əks etdirən realistik təsvirlər başa düşülür.

Cinayət Məcəlləsinin 171-1.1-ci maddəsinə görə uşaq pornoqrafiyasını yayma, reklam etmə, satma, başqasına vermə, göndərmə, təklif etmə, əldə edilməsinə şərait yaratma, yaxud yaymaq və ya reklam etmək məqsədilə hazırlama, əldə etmə və ya saxlama səkkiz min manatdan on min manatadək miqdarda cərimə və ya beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır. Ağırlaşdırıcı hallarda isə bu əmələ görə azadlıqdan məhrum etmə cəzası maksimum 8 il müəyyən olunmuşdur.

Göründüyü kimi, informasiya əsrinin tələbləri baxımından qanunvericiliyə edilmiş bu dəyişikliklər mütərəqqi xarakter daşımaqla, ictimai qaydanın

qorunmasına, İnternet cinayətkarlığının azaldılmasına, dövlətin, cəmiyyətin və ya ayrı-ayrı şəxslərin qanunla qorunan maraqlarına zərər vurulmasının qarşısının alınmasına xidmət edir.

Beləliklə, İnternetdə kibercinayətkarlıq ən geniş yayılmış beynəlxalq xarakterli qeyri-hüquqi əməllərdən hesab edildiyindən, bu cinayətlərin xarakteri və diapazonu sosial-iqtisadi inkişafdan və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə yeniliklərdən asılı olaraq dəyişir və genişlənir. Eyni zamanda, bu cinayətlərlə mübarizə müasir beynəlxalq hüquqda daha aktual əhəmiyyət kəsb edir. Müasir dövrdə “elektron hökumət”, “elektron imza”, “elektron ticarət” strategiyalarının inkişafını nəzərə alaraq, telekommunikasiyaların, rəqəmsal texnologiyaların, kompyuter və İnternet şəbəkələrinin, bankomatların, ödəniş kartlarının və s. cinayətkar məqsədlərlə istifadəsinin mümkünlüyü baxımından bu cinayətlər həm milli hüquqi, həm də beynəlxalq hüquqi tənzimləmənin predmetini təşkil edir.

7.2. İnternet hüquqlarının pozulmasına görə inzibati məsuliyyət

İKT-lərin inkişafı qanunvericiliyin bütün sahələrinin təkmilləşdirilməsini şərtləndirir, milli və beynəlxalq normalarda yeni hüquq pozuntusu tərkiblərinin təsbit olunmasını ehtifa edir. Ona görə də, elektron informasiyaların yayılması ilə əlaqədar inzibati xətlər digər hüquq pozuntularından, xüsusilə yaranan məsuliyyət baxımından cinayətlərdən tamamilə fərqlənir. Bu fərq başlıca olaraq ondan ibarətdir ki, cinayət inzibati xətəyə nisbətən daha böyük ictimai təhlükəyə malikdir.

Şəxsin inzibati məsuliyyətə cəlb edilməsi zərurəti ondan yaranır ki, həmin hüququ pozan şəxs tərəfindən törədilmiş əməl dövlətə və cəmiyyətə ziyan vurmaqla, müəyyən ictimai münasibətlərə qəsd etmiş olur.

İnzibati hüquqpozmalardan qarşısının alınmasına və onlarla mübarizəyə dair münasibətləri nizamlayan sistemləşdirilmiş qanunvericilik aktı Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsidir. Həmin Qanunun 16-cı fəslə İnformasiyadan istifadə edilməsi, onun yayılması və mühafizəsi qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara həsr edilmişdir.

Qanuna əsasən bilavasitə informasiya ehtiyatlarından düzgün istifadə edilməsi ilə bağlı fiziki və hüquqi şəxslər, habelə vəzifəli şəxslər üçün konkret məsuliyyətin həddləri müəyyən olunaraq, müvafiq cərimə cəzası müəyyən edilmişdir. Bu kateqoriya inzibati hüquq pozuntularına aiddir: informasiya ehtiyatlarından istifadə qaydalarının pozulması (maddə 181), ətraf mühitə dair informasiyanın verilməsinin qanuna zidd məhdudlaşdırılması (maddə 181-1), məxfiləşdirilmiş məlumatların məxfiliyinin açılması haqqında sorğuya mahiyyəti üzrə baxmaqdan boyun qaçırılması (maddə 181-2), informasiya əldə etmək haqqında qanunvericiliyin pozulması (maddə 181-3) Fərdi məlumatlar haqqında qanunvericiliyin pozulması gizli qaydada informasiya alınması üçün nəzərdə tutulmuş texniki vasitələri satış məqsədi olmadan qanunsuz əldə etmə (maddə 181-4).¹¹⁰

Digər tərəfdən, informasiyanın mühafizəsi qaydalarının pozulması və informasiya sistemlərinin sertifikatlaşdırılmaması da qanuna görə inzibati məsuliyyətə səbəb olur.

¹¹⁰ Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi, <http://e-qanun.gov.az>

Bundan əlavə, Məcəllənin 183-1-ci maddəsi sertifikatlaşdırılmamış elektron imza və elektron sənəd dövriyyəsi vasitələrindən istifadə edilməsinə görə fiziki şəxslər üçün iyirmi manatdan iyirmi beş manatadək miqdarda, vəzifəli şəxslərə əlli beş manatdan yetmiş manatadək miqdarda, hüquqi şəxslərə isə iki yüz manatdan iki yüz əlli manatadək miqdarda cərimə nəzərdə tutur. Eyni zamanda, elektron sənədlərin saxlanması, ötürülməsində, qəbulunda vasitəçinin informasiya sistemindən etibarlı istifadəni təmin edən texnika və texnologiyalara, bilikli, təcrübəli və səriştəli işçi heyətə, xidmət göstərilmiş elektron sənədlərin vaxtını və mənbəyini təyin etməyə imkan verən şəraitə, həmin elektron sənədlərin vaxtı və mənbəyi haqqında informasiyanın saxlanması üçün etibarlı sistemə malik olmamasına görə də, inzibati məsuliyyət müəyyən edilərək inzibati tənbeh tədbirləri nəzərdə tutulmuşdur.

Göründüyü kimi, şəbəkə istifadəçilərinə inzibati məsuliyyətin subyektləri kimi Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi ilə nəinki, informasiya ehtiyatlarından düzgün istifadə olunmaması ilə bağlı, eyni zamanda qanunvericiliyə edilmiş son dəyişikliklərə əsasən elektron imza və elektron sənədlərdən qaydalara uyğun istifadə edilməməsinə görə də inzibati tənbeh tədbirləri tətbiq olunacaq. Bu həm fiziki və hüquqi şəxslərə, həm də vəzifəli şəxslərə aiddir.

*Etika insanlar arasında mövcud olan münasibətlər və bu münasibətlərdən irəli gələn öhdəliklər haqqında elmdir.
(Pol Anri Holbax)*

VIII FƏSİL

İNTERNETDƏ ETİK MƏSƏLƏLƏR

- 8.1. İnternet etikası: problemlər və perspektivlər*
- 8.2. Sosial şəbəkələrdə fəaliyyətin etik məsələləri*

8.1. İnternet etikası: problemlər və perspektivlər

İnternet insanların qarşılıqlı ünsiyyət saxladığı qlobal informasiya və kommunikasiya şəbəkəsi olduğu üçün, pozitiv hüquq normalarından başqa orada cəmiyyətin digər tənzimləyici qaydaları - etik və əxlaqi normalar da fəaliyyətdə olacaq. Əslində burada bir məqamı xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, istənilən ictimai münasibət meydana gələn zaman onun tənzimlənmə missiyasını ilk növbədə sosial toplumun özünün müəyyən etdiyi qaydalar həyata keçirir. Daha sonra bu münasibətlərə dövlət rəsmi olaraq müdaxilə etməyə başlayır və ya rəsmi status verir.

İnternetdə xüsusi etiket normaları formalaşmış ki, bunlar da bu və digər qruplar tərəfindən qəbul edilən və şəbəkədə davranışın xüsusiyyətlərini müəyyən edən qaydalardır. Bəzən ədəbiyyatlarda bunlar **setiket və ya**

netiket adlandırılır.¹¹¹ Bu qaydalar ümumi xarakter daşısa da, məcburi qüvvə kəsb etmir və onların yerinə yetirilməsinə nəzarət dövlətin və hüququn təsiri xaricindədir.

İnternet etikasının özüməxsus prinsipləri və fəaliyyət sferası mövcuddur.

İnternet etikasının prinsipləri aşağıdakılardır:

- 1) Şəxsi həyat sirrinin qorunması (**privacy**) – şəxsi həyatın muxtariyyəti və azadlığı.
- 2) Dəqiqlik (**accuracy**) – informasiyanın işlənilib hazırlanması və sistemin istismarı zamanı instruksiyaların yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar normalara dəqiq riayət edilməsi, öz öhdəliklərinə münasibətdə vicdanlı olmaq və sosial məsuliyyət hiss etmək.
- 3) Xüsusi mülkiyyətin toxunulmazlığı (**property**) – bu prinsipin mahiyyəti informasiyaya sahiblik hüquqlarına və müəlliflik haqlarına riayət edilməsini şərtləndirir.
- 4) Çatımlılıq və ya əlyetərlilik (**accessibility**) – hər kəsin istənilən zamanda və istənilən məkanda informasiya əldə etməsi imkanına malik olması və ona çatımlılığı.

İnternet etikasının fəaliyyət sferalarına, yəni onun tətbiq sahələrinə isə aiddir:

- Elektron poçt vasitəsilə ünsiyyət.
- Çatda ünsiyyət.
- Telekonfranslarda ünsiyyət.
- Şəbəkə etiket qaydaları.

Qeyd olunmalıdır ki, bu sferaların hər birində onun iştirakçı auditoriyasına müvafiq olaraq, özünəməxsus

¹¹¹ Право и этика в Интернете. Автор: Мальчук Светлана Викторовна.
<http://rpp.nashaucheba.ru/docs/index-32288.html>

qaydalar mövcuddur. Məsələn, elektron poçt vasitəsilə yazışmalar həyata keçirən zaman müəyyən qaydaların gözlənilməsi məqsədəuyğundur: qısa izah vermək, savadlı yazmaq, nəzakətli olmaq, cavabı ləngitməmək, “Mövzu” bölməsini doldurmaq (yəni həmin hissəni boş saxlamaqla elektron poçtu göndərmək qeyri-etik əlamət sayılır), emosional məktublarda smaylik işarələrindən istifadə etmək və s.

Smayliklər şəbəkə istifadəçilərinin tez-tez müraciət etdikləri ideoqramlar (hər hansı bir anlayışı ifadə edən şərti işarə) və ya emosiyaların virtual təsvirləridir. İnternetdə ən çox istifadə olunan ideoqramlar aşağıdakılardır:

- :-) Zarafat
- ;-) kinayəli zarafat
- :(qəmginlik, qəmgin gülüş
- :-@ qışqırıq
- :-D var gücü ilə qışqırmaq
- (8-o dəhşət

Vurğulanmalıdır ki, şəbəkədə ünsiyyət və qarşılıqlı əlaqələrin səmərə verməsi üçün yuxarıda göstərilən qaydaların gözlənilməsi və ideoqramlara riayət edilməsi etik baxımdan xüsusilə əhəmiyyətlidir.

Beləliklə, **İnternet etikası dedikdə** bu və digər şəbəkə qrupları tərəfindən qəbul edilən və kiber məkanda davranışın xüsusiyyətlərini müəyyən edən etiket qaydaları başa düşülür.

8.2. Sosial şəbəkələrdə fəaliyyətin etik məsələləri

Son illər İnternet və web texnologiyaları sahəsində yaranan yeniliklərdən biri də sosial şəbəkələrlə bağlıdır. Hal-hazırda sosial şəbəkələr çox kütləviləşib və geniş tədqiqat obyektinə çevrilib. Sosial şəbəkələrdən istifadə sahələri sürətlə genişlənərək artıq biznes, təbabət, təhsil və s. sferaları əhatə edir.¹¹²

Sosial şəbəkələrin müasir insan həyatında rolu və faydaları inkaredilməzdir. Bu gün dünyanın istənilən nöqtəsinin ən qaynar xəbərlərini izləmək, canlı əlaqə saxlamaq, hər hansı bir yazını və fikiri başqalarına çatdırmaq və s. onun bizə yetirdiyi faydalardandır. Lakin şəbəkədən düzgün istifadə edilməməsi, orada mövcud olan etik və əxlaq qaydalarına riayət olunmaması nəticəsində problemlər də az deyildir. Hətta bu etik problemlər dövlətdaxili və beynəlxalq məhkəmə çəkişmələrinə qədər böyüyə bilmişdir.

Mütəxəsislər hesab edirlər ki, son illərdə İnternetin inkişafında əsas hadisə sosial şəbəkə saytlarının (Facebook, Twitter, LiveJournal, MySpace, Classmates və s.) populyarlığının sürətlə artmasıdır. Sosial şəbəkə saytlarının populyarlığı axtarış sistemlərindən, portallardan, e-poçt və proqram təminatı saytlarından iki dəfə sürətlə artır və onlar saytların reyting cədvəllərində böyük üstünlüklə birinci yeri tuturlar.¹¹³

Öncə sosial şəbəkələrin elmi anlayışına və tarixinə diqqət yetirilməsini zəruri hesab edirik.

¹¹² Əliyev T.S. Tədqiqatçıların sosial şəbəkələri əsasında elmi personalın idarə olunması problemləri, İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №2(4), 2011, s.10

¹¹³ İmamverdiyev Y.N. Sosial şəbəkələrin analizi: anlayışlar, modellər və tədqiqat problemləri. İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №2, 2010, s.9

Kembridj Universitetinin alimləri S. Vasserman və K. Fausta görə **sosial şəbəkə** – sosial obyektlər çoxluğundan və onlar arasındakı sosial əlaqələrdən (münasibətlərdən) ibarət sosial strukturdur.¹¹⁴ Sosial obyektlər qismində əlbəttə, cəmiyyətdə mövcud olan ayrı-ayrı insanlar, sosial qruplar, şirkətlər, ictimai birliklər, icmalar, təşkilatlar, partiyalar, dövlətlər və s. çıxış edir ki, bunlar da həmin münasibətlərin subyektləri və ya aktorları adlandırılır.

A.Əhmədovaya görə sosial şəbəkələr qlobal, regional, yerli və s. üzrə təsnifləşdirir. “Təyinatından asılı olaraq müxtəlif səviyyəli sosial şəbəkələr mövcuddur və istifadəçilərin maraqlarından asılı olaraq fərqləndirilir. Bununla əlaqədar qeyd etmək olar ki, sosial şəbəkələrin analizi hal-hazırda iqtisadiyyatda, idarəetmədə, tibbdə, kriminalistika və s. sahələrdə istifadə olunur”.¹¹⁵

Dünyada sosial şəbəkələrin tarixi İnternetin tarixinə nisbətən daha gəncdir. Belə ki, ilk sosial şəbəkə saytı olan *www.classmates.com* 1995-ci ildə meydana gəlmişdir. Bu sosial şəbəkənin veb-saytı Classmates Online Inc. şirkətinin sahibi R. Konrad tərəfindən yaradılmışdır. Veb-sayt qeydiyyatdan keçən istifadəçilərə öz dostları və tanışlarını tapmağa və onlarla əlaqə saxlamağa imkan verirdi. Bu şəbəkələrin sosial təyinatı zaman keçdikcə daha da təkmilləşməklə, müəyyən sosial qrupların dar müzakirələr platformasından çıxaraq, hazırda daha qlobal maraqlara və siyasi məqsədlərə doğru irəliləməkdədir. Çünki, artıq yeni kommunikasiya mühitinə çevrilən sosial şəbəkələrin cəmiyyətə təsir

¹¹⁴ Wasserman S., Faust K. Social Network Analysis: Methods and Applications. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. P.4

¹¹⁵ Əhmədova A.S. “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində insan hüquqlarının reallaşma imkanları. Bakı: “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2009 s.16

imkanları olduqca yüksək hesab olunur. Hətta bütün dünyada bu mühit siyasi baxımdan seçki texnologiyalarının tətbiq olunduğu geniş seçici auditoriyası, iqtisadi prizmadan isə əsas reklam bazarı kimi uğur qazanmaqdadır. Məsələn, ABŞ-da son prezident seçkiləri zamanı prezidentliyə namizədlər sosial şəbəkə texnologiyasından geniş istifadə etmişdilər. Hazırkı ABŞ prezidenti Barak Obamanın seçki kampaniyası çərçivəsində yaradılmış www.my.barackobama.com sosial şəbəkəsi (MyBo kimi də məşhurdur) daha uğurlu olmuşdu. Bu şəbəkənin yaradılmasına Facebook-un yaradıcılarından biri cəlb edilmişdi. MyBo şəbəkəsi həm seçki kampaniyası üçün ianələrin toplanmasında, həm də seçki təbliğatında, seçicilərin səfərbər edilməsində mühüm rol oynamışdı. Hazırda amerikan politoloqları və sosioloqları B.Obamanın sosial şəbəkə fenomenini, ABŞ siyasi həyat tərzinə təsirini geniş müzakirə edirlər.

Sosial şəbəkələr insanlararası münasibətlərdə unikal informasiya-kommunikasiya mühiti olduğuna görə hazırda burada hüquq normalarından daha çox özünəməxsus sosial davranış qaydaları üstünlük təşkil edir. Daha doğrusu, dövlətlər bu şəbəkəyə total müdaxilə etmədən proseslərə fərdlər və sosial qruplarla bərabərhüquqlü şəxslər və ya subyektlər kimi qatılırlar.

Sosial şəbəkələrin özünəxas yazılmamış etik davranış prinsipləri mövcuddur ki, oraya qatılan hər kəs bu qaydalara könüllü surətdə əməl etmək məcburiyyətində qalır. Burada ictimai qınaq əsas tənzedici rolunda çıxış edir. Prof. R. Əliquliyevin qeyd etdiyi kimi, sosial şəbəkə servisləri istifadəçilərin davranışını da ciddi şəkildə dəyişmək gücündədir. Bu servislərin kontent, xidmətlər, əlyətərlilik, əhatə etdiyi auditoriya və ərazi baxımından inkişafı cəmiyyətə təsirin

yeni üsul və vasitələrinin meydana çıxmasına səbəb olur. Onlar insanların, təşkilatların və dövlətin qarşılıqlı əlaqəsi üçün yeni imkanlar yaradır.¹¹⁶

İnternet fiziki hadisə kimi müstəqil inkişaf edir, yeni özü-özünü tənzimləyir. Ona görə də burada etik məsələlərin meydana gəlməsi təbiidir. Eyni zamanda, bu məkanda mövcud olan etik qaydalar adi etik normalardan fərqlənəcək. Daha doğrusu, şəbəkə etikası öz inkişafı baxımından adi ictimai etikanı qismən qabaqlayır.¹¹⁷

Sosial şəbəkələr qeyd etdiyimiz kimi, özünün unikal keyfiyyətlərinə görə digər kiber məkan istifadəçilərindən fərqləndiyinə görə şəbəkələrdə çalışan şəxslər üçün aşağıdakı etik qaydaların mövcudluğu qəbul edilmişdir:

- 1) Dərk edin ki, siz insanla ünsiyyətdəsiniz.
- 2) Real həyatda mövcud olan davranış standartlarının tərəfdarı olun.
- 3) Dərk edin ki, siz kiberməkandasınız.
- 4) Digər şəxslərin vaxtına və imkanlarına hörmət edin.
- 5) İmicinizi qoruyun.
- 6) Başqalarına edə biləcəyiniz yardımı edin.
- 7) Konfliktlərə imkan yaratmayın.
- 8) Şəxsi yazışmalar hüququna hörmətlə yanaşın.
- 9) Öz imkanlarınızdan sui-istifadə etməyin.
- 10) Başqalarının səhvlərini bağışlamağı bacarın.

Bundan başqa, sosial şəbəkələrdən istifadə edərkən müəyyən prinsipləri əldə rəhbər tutmaq lazımdır:¹¹⁸

¹¹⁶ Алгулиев Р.М., Юсифов Ф.Ф. Социальные сети как инструмент повышения эффективности механизмов государственного управления / Телекоммуникации, 2009, № 9, с.25-30.

¹¹⁷ Сетевая этика (Этика и Интернет) Донецк, 2000. <http://www.referats.net/pages/referats/rkr/page30950.html>

¹¹⁸ Общение в социальных сетях, <http://www.etika.ru/articles/3/71/>

- Sosial şəbəkədə öz profilində başqasının şəklini onun icazəsi olmadan yerləşdirmək olmaz. Əgər o bunları kiməsə göstərməyi lazım bilərsə, yəqin ki, onu şəbəkəyə özü yerləşdirərdi.
- Heç bir halda öz dostlarınızın sizə açıq, lakin başqaları üçün qapalı olan profilindən informasiya və şəkilləri digər şəxslərə ünvanlamayın. Çünki, dostlarınız bu materialların kimin görə bilməsi məsələsini özləri həll etmək hüququna malikdir.
- Digərlərinin şəxsi məlumatlarına əsasən qeydiyyatdan keçməyin. Əgər inkoqnito (adın bildirilməməsi) saxlamaq istəyirsinizsə, şərti adlardan istifadə edin. Ən yaxşı halda fotoqrafiya yerini boş saxlayın, başqa şəkillərdən, xüsusilə bu real insanlara məxsusdursa, istifadə etməyin. Şəklin yüklənməsi zəruri olan hallarda isə məşhur şəxslərin fotolarından istifadə edin.
- Öz profilinizdə ali təhsil və ya iş yeriniz haqqında qeyri-dəqiq məlumatlar göstərməyin. Çünki, tanışlarınız və kolleqalarınız şəbəkədə barənizdə axtarış verən zaman narahatlıq hiss edəcəklər.
- Digər şəxslərə həddindən artıq uzun ictimai məlumat ünvanlamayın, eyni zamanda ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulmayan informasiyaları oraya qoymayın. Bu halda ən yaxşısı şəxsi yazışmalar funksiyasından istifadə edin.
- Sizi öz dostluğuna qəbul etməyən şəxslərə sakit münasibət bəsləyin. Dostluq təklifinin iki dəfə rədd edilməsi əmin olmağa kifayət edir ki, istifadəçi öz şəxsi informasiyasının Sizin üçün açıq olmasını istəmir.
- Şərti adlardan istifadə edərkən xüsusi olaraq öz dostlarınıza qəsdən yalan məlumat ünvanlamayın.

Şerti adlar yalnız şəxsi məlumatların müdafiəsi nöqtəyi-nəzərindən yolveriləndir, lakin heç bir vəchlə həmsöhbətin aldadılması üçün nəzərdə tutulmamışdır.

Beləliklə, sosial şəbəkələrin nəinki müasir insan həyatında, eləcə də ictimai-siyasi həyatda rolu və faydalarını nəzərə alaraq, bu məkan unikal informasiya-kommunikasiya mühiti hesab olunur və burada hüquq normalarından daha çox özünəməxsus sosial davranış qaydaları və prinsipləri üstünlük təşkil edir.

İnternet hamının azad olduğu məkandır, ona görə də burda heç kim azad ola bilmir. Çünki, hamı eyni zamanda azad ola bilməz, yalnız ruhu, fikri və təxəyyülü azad olanlar azaddır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Müasir dövrdə İnternetin bəşəriyyət üçün zəruri tələbata çevrilməsini nəzərə alaraq, dövlətin daha səmərəli İnternet siyasətinin həyata keçirilməsi, İKT üzrə norma və prinsiplərin tətbiqi, əhaliyə elektron xidmətlərin göstərilməsi, elektron ticarət, kibercinayətkarlığa qarşı effektiv mübarizə və s. hüquqi araşdırmalarımızın nəticələrinə əsaslanaraq aşağıdakı tövsiyə və təklifləri məqsədəuyğun hesab edirik.

Bütün dünyada, o cümlədən Azərbaycanda sürətlə inkişaf edən İnternet mediası vətəndaş cəmiyyətinin fəal tərkib elementi kimi insanların informasiyaya olan ehtiyaclarının ödənilməsində, ölkəmiz haqqında həqiqətlərin, xüsusilə Ermənistanın respublikamızın ərazi bütövlüyünə, suverenliyinə və siyasi müstəqilliyinə hərbi təcavüzünün, xalqımıza qarşı törədilmiş soyqırımlarının dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında mühüm rol oynayır. Ona görə də, bu sahədə hüquqi tənzimləmənin əhəmiyyəti danılmazdır.

İlk dəfə rəsmi məqsədlər üçün yaradılmasına baxmayaraq, bu ünsiyyət sistemi hazırda bütün dünyada insan hüquqlarının, xüsusilə informasiya azadlığının ən səmərəli təmin olunma vasitəsi kimi çıxış etməklə, qarşıya daha sivil və faydalı niyyət qoymuşdur. Bu sistemdən mənfi məqsədlər üçün də sui-istifadə hallarının mövcudluğunu nəzərə alaraq, bu gün İnternetin hüquqi tənzimləməyə daha çox ehtiyacın olduğu mübahisəsizdir.

İnternetin geniş münasibətlər dairəsini və bu sahədə etik prinsiplərin (adi hüquq normalarının) mövcudluğunu nəzərə alaraq, bu tədris kursunun "İnternet hüququ və etikası" adlandırılmasını məqsədamüvafiq hesab edirik. İnternet hüququ və etikası müasir hüquq elmləri, xüsusilə beynəlxalq ümumi və xüsusi hüquqla sıx qarşılıqlı əlaqədə olub, qlobal

informasiya şəbəkəsində əsasən informasiyanın yayılması, əldə olunması və ötürülməsi, habelə intellektual mülkiyyət və şəxsi məlumatlarla bağlı insan hüquqlarının müdafiəsi məsələlərini tənzimləyir.

İnformasiya cəmiyyəti formalaşdıqca insanlar arasında ünsiyyət, informasiyanın axtarışı, emalı və ötürülməsi, fikirlərini ifadə etmək azadlığı, şəxsi həyat hüququ və s. insan haqları üzrə yeni yanaşmaları zəruri etmişdir. Bundan başqa, hazırda İnternet-media hüququnun ayrıca təhlili və araşdırılması, bu sahədə məsuliyyətin həddlərinin dəqiq müəyyən olunması və etik prinsiplərin dürüst tətbiqi xüsusilə aktualıq kəsb edir.

E-dövlətin yaranması müasir qloballaşma epoxasının təzahürü və informasiya cəmiyyətinin sosial sifarişi kimi ənənəvi hakimiyyət idarəetmə metodlarının mövcudluğunu sual altında qoymaqla, yeni elektron hakimiyyətin formalaşdırılmasını, e-hökumət və e-vətəndaş münasibətlərini tənzimləyən yeni hüquq normalarının qüvvəyə minməsinə şərtləndirmişdir.

İnternet şəbəkəsindən qanunsuz istifadə nəticəsində kompyuter və informasiya sistemlərinin dağıdılması və virtual məkanda qəsdən törədilən digər cəzalandırılmalı hüquqazidd ictimai təhlükəli əməllərin mövcudluğu hazırda kibercinayətlərə qarşı mübarizəni və xüsusilə İnternet hüququnda bu əməllərə görə cinayət və inzibati məsuliyyət məsələlərini gündəmdə saxlayır.

İnternetdə və sosial şəbəkələrdə davranışın xüsusiyyətlərini müəyyən edən xüsusi etiket qaydaları mövcuddur ki, bunların da hüquq normaları ilə birgə araşdırılması və öyrənilməsi zəruridir.

РЕЗЮМЕ

Книга исследует правовые и этические проблемы многогранных отношений, которые существуют в киберпространстве, права человека в Интернете, в том числе получение и передачу информации, нормы и принципы защиты частной жизни и прав детей, а также регулирования электронных услуг.

В книге были исследованы действующие правовые нормы, касающиеся интернета, в том числе международное и национальное законодательство, со ссылкой на судебную практику особое место уделено их правильной реализации. В учебном пособии также уделяется особое внимание вопросам электронного правительства и открытого правительства, электронной цифровой подписи и электронного документооборота, праву электронной коммерции, этических проблем деятельности в Интернете, в том числе социальных сетях, информационной безопасности и саморегуляции, а также международной борьбе с киберпреступностью.

Книга предназначена для студентов вузов, юристов, работников средств массовой информации и тех, кто заинтересован в данной области в целом.

SUMMARY

The book explores legal and ethical problems of the multifaceted relationships that exist in cyberspace, human rights in Internet, including receipt and transmission of information, rules and principles of the protection of privacy and rights of children, as well as the regulation of electronic services provision.

The book researches applicable laws relating to the Internet, including international and national legislation, the special place is given to their proper implementation with reference to case law. The manual also pays special attention to e-government and open government issues, electronic signature and electronic document management, e-commerce law, ethical issues of the Internet, including social networks, information security and self-regulation, as well as the international fight against cybercrime.

The book is intended for university students, lawyers, media professionals and those interested in the field as a whole.

BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏR

İnsan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasından çıxarış:

Maddə 10

Fikri ifadə etmək azadlığı

1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər.

Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktdan çıxarış:

Maddə 19

1. Hər bir insan maneəsiz olaraq öz fikirlərində qalmaq hüququna malikdir.

2. Hər bir insan öz fikrini sərbəst ifadə etmək hüququna malikdir; bu hüquqa hər cür informasiyalara və ideyalara dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq şifahi və ya yazılı şəkildə, mətbuat və ya bədii ifadə formaları vasitəsilə və yaxud öz seçiminə uyğun olaraq digər üsullarla axtarmaq, almaq və yaymaq hüququ daxildir.

3. Hazırkı maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan hüquqlardan istifadə insanın üzərinə xüsusi öhdəliklər və xüsusi məsuliyyət qoyur. Buna görə də o, bəzi məhdudiyyətlərlə bağlıdır; lakin aşağıdakı məqsədlər üçün qoyula bilən həmin məhdudiyyətlər qanunla müəyyən edilməli və zəruri olmalıdır:

a) başqa şəxslərin hüquqlarına və nüfuzlarına hörmət edilməsi üçün;

b) dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai asayişin, əhəlinin sağlamlığının və mənəviyyatının qorunması üçün.

**İnsan hüquqları haqqında Ümumi
Bəyannamədən çıxarış:**

Maddə 19

Hər bir şəxs əqidə və onu sərbəst ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir; bu hüquqa maneəsiz olaraq əqidəyə malik olmaq və informasiya və ideyaları dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq istənilən vasitələrlə axtarmaq, əldə etmək və yaymaq azadlığı daxildir.

**İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında Bəyannamə
(28 may 2003-cü ildə AŞ Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul
edilib)**

Avropa Şurasının üzv dövlətləri,

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi ilə müdafiə olunan fikri ifadə və informasiya azadlığı hüququnun təmin olunması üzrə üzv dövlətlərin öhdəliyini xatırladaraq,

İnternetdə fikri ifadə azadlığının və azad informasiya dövriyyəsi zərurətinin yenidən təsdiq olunmasını nəzərə alaraq,

Eyni zamanda, İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinə müvafiq olaraq, fikri ifadə və informasiya azadlığı ilə digər qanuni hüquqlar və maraqlar arasında tarazlığın qorunub saxlanması zərurəti barədə xəbərdar edərək,

Bununla əlaqədar Kompüter cinayətləri haqqında Konvensiyanı və kibernetik məzmunun düzənlənməsinə dair Rec (2001) 8 sayılı Tövsiyyəni xatırladaraq,

Bundan başqa, KİV siyasətinə dair 5-ci Avropa Nazirlər Konfransının (Tesaloniki 11-12 dekabr 1997) 1 sayılı Qətnaməsini xatırladaraq,

Demokratik prinsiplərin əksinə olaraq, siyasi səbəblərə və ya digər motivlərə görə, İnternetdə kommunikasiyalara ictimai çatımın məhdudlaşdırılması cəhdlərindən narahat olaraq,

İnternetdə kommunikasiyalara əvvəllər edilən qətiyyətli dövlət nəzarətinin, sərhədlərindən asılı olmayaraq, istisna hallar üçün qalması zərurətinə inanaraq,

Bundan başqa, İnternetə fərdi çatım üçün baryerlərin aradan qaldırılması zərurətini və beləliklə də, Yeni kommunikasiya və informasiyaya dair universal xidmətlər haqqında R (99) 14 sayılı Tövsiyəyə uyğun olaraq, ictimai çatım məsələlərini tənzimləmək üçün artıq görülmüş tədbirlərin tamamlanmasını nəzərə alaraq,

İnternet xidmətlərinin azadlığının müxtəlif milli və xarici mənbələrdən plüralist məzmunu çatım üçün istifadəçilərin hüquqlarının müdafiəsinə yardımçı olacağına inanaraq,

Həmçinin, sadəcə ötürücü kimi çıxış etdiklərinə və ya üçüncü şəxslər tərəfindən verilən materialın məzmununa çatımı və ya ona sahibliyi vicdanla təmin etdiklərinə görə provayder xidmətlərinin üzərinə qoyulan öhdəliklərin məhdudlaşdırılması zərurətinə inanaraq,

Bununla əlaqədar, Avropa Parlamentinin 2000/31/EC Direktivini və Daxili Bazarda informasiya cəmiyyəti xidmətlərinin, o cümlədən elektron ticarətin bəzi hüquqi aspektləri barədə (Elektron ticarət barədə Direktiv) 8 iyun 2000-ci il tarixli Müşavirəni xatırladaraq,

İnternetdə kommunikasiya azadlığının insan ləyaqətinə, insan hüquqlarına və başqalarının, o cümlədən yetkinlik yaşına çatmayanların fundamental azadlıqlarına ziyan yetirməməsinə vurğulayaraq,

İnternet istifadəçilərinin şəxsiyyətinin üzə çıxarılmaması üçün onların iradələrinə hörmətlə yanaşılma balansını və cinayət hərəkətlərinə görə hüquq mühafizə orqanları tərəfindən izlənilmə zərurətini nəzərə alaraq,

İnternetdə qanunsuz məzmunu malik olan materiallarla rastlaşdıqda provayder xidmətlərinin hüquq mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq cəhdlərini alqışlayaraq,

Belə məzmunlu materiallar əleyhinə mübarizədə hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlığın əhəmiyyətini vurğulayaraq,

İnternetdə kommunikasiyalar sahəsində onlar aşağıdakı prinsiplərlə riayət etməyə can atdıqlarını bəyan edirlər:

Prinsip 1: İnternet materiallarının məzmunu (kontent) qaydaları

Üzv dövlətlər İnternet materiallarının məzmununu, əgər belə məzmunun başqa formada təqdim olunması mümkün deyildirsə, mədudiyətlərə məruz qoymamalıdırlar.

Prinsip 2: Özünü tənzimləmə və ya birgə tənzimləmə

Üzv dövlətlər İnternetdə yayılan materialların məzmununa dair özünütənzimləmə və ya birgə tənzimləməni həvəsləndirməlidirlər.

Prinsip 3: Dövlət nəzarətinin olmaması

Dövlət hakimiyyət orqanları sərhədlərdən asılı olmayaraq, İnternetdə ictimaiyyətin informasiyaya və başqa kommunikasiyaya çatım hüququnu ümumi blok qoymaqla və ya süzgəcdən (filtrdən) keçirməklə inkar etməməlidir. Bu, yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsi üçün, o cümlədən məktəb və ya kitabxana kimi yerlərdə süzgəclər (filtrlər) qurulmasına mane olmur.

İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan təminatlara riayət edilmək şərtilə, açıq-aşkar qeyd olunan məzmunu malik olan İnternet materialının şəbəkədən xaric olunması və ya alternativ olaraq, materialın əldə olunmasına, əgər onun qeyri-qanuniliyi ilə bağlı səlahiyyətli milli hakimiyyət orqanları müvəqqəti xarakterli və ya son qərar qəbul etmişsə, blok qoyulması barədə məcburi tədbirlər görülməlidir.

Prinsip 4: İnformasiya cəmiyyətində fərdlərin iştirakına maneələrin aradan qaldırılması

Üzv dövlətlər müvafiq qiymətlərlə və ədalətli əsasda heç bir ayrışeçkilik olmadan hamının İnternet kommunikasiyasına çatımına və İnternet xidmətlərindən istifadə etməsinə yardım göstərməli və həvəsləndirməlidir. Bundan başqa, ictimaiyyətin İnternetlə bağlı aktiv iştirakı, məsələn fərdi veb-saytların yaradılması və idarəedilməsi hər hansı bir lisenziyalaşdırma və ya oxşar effektə malik olan digər tələblərin predmeti olmamalıdır.

Prinsip 5: Xidmət sahələrinin İnternetlə təmin olunma azadlığı

Xidmət sahələrinin İnternetlə təmin olunması istifadə edilən ötürmə vasitəsinin yeganə əsasları üzrə xüsusi icazə sisteminin predmeti olmamalıdır.

Üzv dövlətlər istifadəçilərin və sosial qrupların müxtəlif ehtiyaclarını təmin edən İnternet vasitəsilə plüralist xidmət təklifini inkişaf etdirmək üçün tədbirlər görməlidir. Proвайder xidmətləri onlara milli və beynəlxalq telekommunikasiya şəbəkələrinə ədalətli formada çıxışı təmin edən tənzimedicilik strukturunda fəaliyyət göstərmək imkanı yaratmalıdır.

Prinsip 6: Proвайder xidmətlərinin İnternet materiallarının məzmunu ilə bağlı məhdud məsuliyyəti

Üzv dövlətlər İnternet materiallarının məzmununa nəzarət etmək üçün istifadəçilərə İnternetə çıxış, ötürmə, saxlama imkanı yaradan, faktları və ya qeyri-qanuni fəaliyyət hallarını fəal surətdə aşkara çıxaran provayder xidmətlərinin üzərinə ümumi öhdəçilik qoymamalıdır.

Üzv dövlətlər provayder xidmətlərinin milli qanunverciliklə informasiyanın ötürülməsi və ya İnternetə çıxış funksiyalarını məhdudlaşdırarkən onların İnternet materiallarının məzmununa müdaxilə etməyəcəklərinə təminat verməlidirlər.

Provayder xidmətlərinin funksiyalarının geniş olduğu və başqalarına məxsus olan kontentlərin qorunub saxlanması zamanı, əgər onlar informasiyaya çatımı və ya xidmətləri məhv etmək və ya bunlara zərər yetirmək üçün sürətli hərəkət etmərlərsə, üzv dövlətlər qanunun tələblərinə uyğun olaraq, onların qeyri-qanuni təbiəti və ya ziyan barədə iddia olduğu halda və ya bu barədə faktlar mövcud olduqda, fəaliyyətin və ya informasiyanın qeyri-qanuniliyinin aşkar edildiyi zaman onları birgə məsuliyyətə cəlb edə bilərlər.

Əvvəlki bənddə qeyd olunduğu kimi, provayder xidmətlərinin məsuliyyəti milli qanunla müəyyən olunan zaman ilk növbədə məhdud hesab olunmayan informasiyanı əldə edən şəxsin ifadə azadlığına, eləcə də istifadəçilərin yazışma azadlığına hörmətlə yanaşılmalıdır.

Bütün hallarda məsuliyyətin yuxarıda göstərilən həddi provayder xidmətlərinin mümkün qanun pozuntusunu aradan qaldırmaq və ya maneələr yaratmaq tələb olunan zaman qərar vermə imkanlarına təsir etməməlidir.

Prinsip 6: Anonimlik

Onlayn müşahidəyə qarşı müdafiəyə təminat vermək, eləcə də məlumat və ideyaların sərbəst şəkildə ifadə edilmə keyfiyyətini artırmaq üçün üzv dövlətlər İnternet istifadəçilərinin şəxsiyyətlərini açıqlamamaqla onların iradələrinə hörmət etməlidirlər. Bu, milli qanunverciliyə, Avropa İnsan hüquqları və Əsas azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Konvensiyasına, eləcə də məhkəmə və polis haqqında digər beynəlxalq konvensiyalara uyğun olaraq, üzv dövlətlərin cinayət təqibi zamanı birgə tədbirlər həyata keçirməsinə mane olmamalıdır.

**Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiya
Budapeşt, 23 noyabr 2001-ci il**

Preambula

Avropa Şurasının üzv dövlətləri və bu Konvensiyayı imzalayan digər dövlətlər

Avropa Şurasının məqsədinin onun üzvləri arasında birliyə nail olmaqdan ibarət olduğunu nəzərə alaraq;

bu Konvensiyayı imzalayan digər dövlətlərlə əməkdaşlığı möhkəmləndirməyin əhəmiyyətini etiraf edərək;

digər tədbirlərlə yanaşı, müvafiq qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi və beynəlxalq əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi vasitəsilə cəmiyyəti kibercinayətkarlıqdan qorumağa yönəlmiş cinayət hüququ sahəsində ümumi siyasətin prioritet qaydada aparılması zərurətindən əminliyi qeyd edərək;

rəqəmsal texnologiyaların həyatımıza daxil olması, kompüter şəbəkələrinin birləşməsinə və qloballaşmasının səbəb olduğu əhəmiyyətli dəyişiklikləri dərk edərək;

kompüter şəbəkələrinin, elektron məlumatların cinayətlərin törədilməsi üçün istifadə edilməsi və bu növ cinayətlərin baş verməsinə dair sübutların bu şəbəkələrdə saxlanması və ya şəbəkələr vasitəsilə ötürülməsi təhlükəsindən narahat olaraq;

kibercinayətkarlığa qarşı mübarizədə dövlətlərlə özəl sektor arasında əməkdaşlığın zəruriliyini və informasiya texnologiyalarından istifadə və onların inkişaf etdirilməsi sahəsində qanuni mənafelərin müdafiə edilməsi zərurətini anlayaraq;

kibercinayətkarlığa qarşı səmərəli mübarizə aparmaq üçün cinayət hüququ sahəsində geniş, operativ və normal beynəlxalq əməkdaşlığın tələb olunduğunu nəzərə alaraq;

Hazırkı Konvensiyanın müvafiq əməlləri cinayət kimi qeyd etmək, bu cür cinayət əməllərinə qarşı mübarizə aparmaq üçün zəruri səlahiyyətlər vermək, onların həm ölkədaxili, həm də beynəlxalq səviyyədə tədqiqatı, istintaqı və təqib olunmasına şərait yaratmaq, sürətli və etibarlı beynəlxalq əməkdaşlığı təmin etmək yolu ilə kompüter sistem və şəbəkələrinin, o cümlədən kompüter verilənlərin məxfiliyi, bütövlüyü və yararlılığına qarşı yönəlmiş əməllərin, həmçinin bu sistem, şəbəkə və verilənlərdən qeyri-qanuni istifadənin qarşısını almaq zəruriliyindən əmin olaraq;

Hüquqi qayda-qanunun saxlanması maraqları ilə 1950-ci il tarixli «İnsan hüquq və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa

Şurasının Konvensiyasında, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1966-cı il tarixli «Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında» Beynəlxalq Paktında, o cümlədən hər kəsin fikir və mülahizələrinin maneəsiz ifadə etmək hüququnu və, dövlət sərhədlərindən və şəxsi həyata müdaxilə ilə bağlı hüquqdan asılı olmayaraq, hər növ məlumat və ideya axtarmaq, əldə etmək və yaymaq azadlığını təsdiq edən insan hüquqları haqqında beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş əsas insan hüquqlarına hörmət edilməsi arasında lazımı balansın təmin edilməsi zərurətini xatırlayaraq;

Eyni zamanda, məsələn Avropa Şurasının 1981-ci il tarixli Fiziki şəxslərin şəxsi verilənlərin avtomatlaşdırılmış işlənməsi zamanı mühafizəsi haqqında Konvensiyası kimi beynəlxalq sənədlərdə nəzərdə tutulmuş şəxsi verilənlərin mühafizəsi hüququnu xatırlayaraq;

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1989-cu il tarixli Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyasını və Beynəlxalq Əmək Təşkilatı tərəfindən qəbul edilmiş 1999-cu il tarixli Uşaq əməyinin ən pis formaları haqqında Konvensiyanın müddəalarını nəzərə alaraq;

Avropa Şurasının penitensiar sahədə əməkdaşlıq haqqında qüvvədə olan konvensiyalarına, o cümlədən Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərlə digər dövlətlər arasında bağlanmış analoji konvensiyaları nəzərə alaraq və bu Konvensiyanın həmin konvensiyaları kompüter şəbəkələri və kompüter verilənləri ilə bağlı cinayətlərin istintaqı və prosessual hərəkətlərin səmərəliliyini artırmaq, o cümlədən cinayətin elektron formada törədilməsi haqqında sübutların toplanmasını təmin etmək məqsədilə tamamladığını qeyd edərək;

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, ATƏT, Avropa İttifaqı və «səkkizlik qrupu» tərəfindən qəbul edilmiş tədbirlər də daxil olmaqla, son zamanlar kibercinayətkarlığa qarşı mübarizədə beynəlxalq anlaşma və əməkdaşlığı daha da inkişaf etdirən nailiyyətləri alqışlayaraq;

Nazirlər Komitəsinin «Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında» Avropa Konvensiyasının telekommunikasiya məlumatlarının tutulması haqqında məhkəmə tapşırıqlarına aid olan hissəsinin praktiki tətbiqinə dair R(85)10 nömrəli; müəllif hüquqları və əlaqəli hüquqlar sahəsində piraçılığa qarşı mübarizə haqqında R(88)2 nömrəli; polis tərəfindən şəxsi verilənlərdən istifadə qaydası haqqında R(87)15 nömrəli; telekommunikasiya xidmətləri, xüsusilə telefon xidmətləri sahəsində şəxsi verilənlərin qorunması haqqında R(95)4 nömrəli; habelə bəzi kompüter cinayətlərinin anlayışlarının

müəyyənləşdirilməsi üçün milli qanunvericilik orqanları üçün rəhbər prinsipləri təmin edən kompüter sahəsində cinayətlərə dair R(89)9 nömrəli və cinayət-prosessual hüququnun informasiya texnologiyaları ilə bağlı olan problemləri üzrə R(95)13 nömrəli Tövsiyələrini xatırlayaraq;

Avropa ədliyyə nazirlərinin 21-ci konfransında (Praqa, 10 və 11 iyun 1997-ci il) qəbul edilmiş və Cinayət Problemləri üzrə Avropa Komitəsi (CPAK) tərəfindən ölkələrin daxili cinayət qanunvericiliyinin müddəalarını bir-birinə uyğunlaşdırmaq, həmçinin kompüter sahəsində cinayətlərin araşdırılmasında səmərəli vasitələrin istifadə olunmasına imkan yaratmaq məqsədilə həyata keçirdiyi kibercinayətkarlıq sahəsində işlərini dəstəkləməyin Nazirlər Komitəsinə tövsiyə edildiyi 1 №-li qərarını; o cümlədən Avropa ədliyyə nazirlərinin 23-cü konfransında (London, 8 və 9 iyun 2000-ci il) qəbul edilmiş və danışıqlarda iştirak edən Tərəflərin mümkün qədər böyük sayda dövlətlərin Konvensiyanın iştirakçısı olmasına imkan yaradan qərarların qəbul edilməsi və hələtmə üsullarının tapılması məqsədilə səylərini əsirgəməməyə çağıran, həmçinin kibercinayətkarlığa qarşı mübarizənin özünəməxsus tələblərini lazımi qaydada nəzərə alan sürətli və səmərəli beynəlxalq əməkdaşlıq sistemində olan ehtiyacı etiraf edən 3 №-li qərarını nəzərə alaraq;

O cümlədən Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərin dövlət və hökumət başçılarından ikinci sammitində (Strasburq, 10 və 11 oktyabr 1997-ci il) qəbul edilmiş Avropa Şurasının standartları və dəyərləri əsasında yeni informasiya texnologiyalarının inkişafını dəstəkləyən ümumi tədbirlərin müəyyən edilməsi üzrə tədbirlər planını nəzərə alaraq;

aşağıdakılar barədə razılığa gəldilər:

Fəsil I - Terminlərdən istifadə

Maddə 1 – Anlayışlar

Hazırkı Konvensiyanın məqsədlərinə nail olmaq üçün:

«kompüter sistemi» - müvafiq proqramlara uyğun olaraq verilənlərin avtomatik işlənməsini həyata keçirən hər hansı qurğunu və ya qarşılıqlı qoşulmuş və ya əlaqəli qurğular qrupunu nəzərdə tutur;

«kompüter verilənləri» - faktların, məlumatların və ya anlayışların kompüter sistemində, o cümlədən kompüter sistemində hər hansı funksiyanın həyata keçirilməsini təmin edən proqram vasitəsilə emal üçün yararlı olan istənilən təqdim formasını nəzərdə tutur;

c) «Xidmət provayderi»:

i) xidmətlərinin istifadəçilərini kompüter sistemi vasitəsi ilə məlumat mübadiləsi imkanı ilə təmin edən istənilən dövlət və ya özəl qurum; və

ii) bu cür rabitə xidməti və ya onun istifadəçilərinin adından kompüter verilənlərinin işlənməsi və ya saxlanılmasını həyata keçirən istənilən digər qurum nəzərdə tutur:

d) «trafik verilənləri»- kompüter sistemi vasitəsilə ötürülən və müvafiq rabitə zəncirinin tərkib hissəsi olan kompüter sistemlərində yaradılan informasiya ilə əlaqəli olan və informasiyanın mənbəyi, təyinatı, marşrutu, vaxtı, tarixi, həcmi, davamlılığı və ya əsas xidmətin növünü göstərən kompüter verilənlərini nəzərdə tutur.

Bölmə II - Milli səviyyədə həyata keçirilən tədbirlər

Fəsil 1 - Maddi cinayət hüququ

Altəsil 1 - Kompüter verilənləri və sistemlərinin məxfiliyi, tamlığı və istifadə imkanlarına qarşı cinayətlər

Maddə 2 - Qanunsuz daxil olma

Hər bir Tərəf kompüter sisteminə və ya onun hər hansı hissəsinə belə hüquq olmadan qəsdən daxil olmanın daxili qanunvericilikdə cinayət əməli kimi təsvif edilməsi üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür. Hər bir Tərəf bu əməllərin, təhlükəsizlik tələblərini pozmaqla, kompüterdə mövcud olan verilənlərin ələ keçirmək niyyəti və ya digər bəd niyyətlə, yaxud başqa kompüter sistemləri ilə bağlı olan kompüter sistemlərinə münasibətdə törədildiyi halda cinayət əməli hesab olunmasını tələb edə bilər.

Maddə 3 - Qanunsuz ələ keçirmə

Hər bir Tərəf texniki vasitələrdən istifadə etməklə kompüter sistemindən, kompüter sisteminə və yaxud kompüter sistemi vasitəsilə ötürülən və ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulmamış verilənlərin, həmçinin bu cür verilənləri daşıyan kompüter sistemlərindən elektromaqnit şüalanmanın belə hüquq olmadan qəsdən ələ keçirilməsinin daxili qanunvericilikdə cinayət əməli kimi təsvif olunması üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirlər görür. Hər bir Tərəf bu əməllərin, yalnız bəd niyyətlə, yaxud başqa kompüter sistemləri ilə bağlı olan kompüter sistemlərinə qarşı törədildiyi halda cinayət əməli hesab olunmasını tələb edə bilər.

Maddə 4 - Verilənlərə müdaxilə

1. Hər bir Tərəf daxili qanunvericiliyində kompüter verilənlərinin belə hüquq olmadan qəsdən zədələnməsi, silinməsi, korlanması, dəyişdirilməsi və ya təcrid edilməsi əməllərinin cinayət əməli kimi

tövsif olunması üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

2. Hər bir Tərəf 1-ci bənddə qeyd olunmuş əməlləri yalnız əhəmiyyətli zərər vurduqda cinayət əməli kimi tövsif etmək hüququnu özündə saxlayır.

Maddə 5 - Sistemlərə müdaxilə

Hər bir Tərəf daxili qanunvericiliyində kompüter verilənlərinin daxil edilməsi, ötürülməsi, zədələnməsi, silinməsi, korlanması, dəyişdirilməsi və ya təcrid edilməsi üsulu ilə kompüter sistemlərinin fəaliyyətinə belə hüquq olmadan qəsdən ciddi maneə törədilməsi əməlini cinayət əməli kimi tövsif olunması üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

Maddə 6 - Qurğulardan qanunsuz istifadə

1. Hər bir Tərəf aşağıdakı əməllərin qəsdən və belə hüquq olmadan törədilməsi hallarında onların daxili qanunvericiliyində cinayət əməli kimi tövsif olunması üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür:

a) aşağıdakıların istehsal, satış, istifadə üçün əldə olunması, idxalı, topdan satışı və ya digər formalarda istifadəyə təqdim olunması:

i) 2-5-ci maddələrdə qeyd olunmuş cinayətlərdən əsasən hər hansı birinin törədilməsi məqsədi üçün hazırlanmış və ya uyğunlaşdırılmış qurğular, o cümlədən kompüter proqramları;

ii) 2-5-ci maddələrdə qeyd olunmuş cinayətlərdən hər hansı birinin törədilməsində istifadə etmək üçün kompüter sisteminə və ya onun hər hansı bir hissəsinə daxil olmaq imkanını yaradan kompüter parolları, giriş kodları və ya digər analogi verilənlər:

b) maddənin «a» bəndinin «i» və ya «ii» yarımbəndlərində qeyd olunmuş vasitələrə 2-5-ci maddələrdə nəzərdə tutulmuş cinayətlərdən hər hansı birini törətmək üçün istifadə etmək niyyəti ilə onlara sahib olmaq. Hər bir Tərəf qanunla cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün şəxsin bir neçə bu cür vasitəyə sahib olmasını tələb edə bilər.

2. Bu maddənin 1-ci bəndində qeyd olunmuş vasitələrin istehsalı, satışı, istifadə üçün əldə olunması, idxalı, topdan satışı və ya digər formalarda istifadəyə təqdim olunması, yaxud da onlara sahiblik Konvensiyanın 2-5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsi məqsədini daşımırsa, məsələn kompüter sistemini müvafiq icazə ilə yoxlamaq və ya mühafizə etmək məqsədini

daşıyorsa, bu bənd bu cür əməllərə görə cinayət məsuliyyətini müəyyənləşdirmək üçün təfsir edilə bilməz.

3. Tərəf bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən müddəaları tətbiq etməmək hüququnu bir şərtlə özündə saxlayır ki, adı çəkilən qeyd-şərt bu maddənin «a» bəndinin «ii» yanmbəndində göstərilən əşyaların satışı, topdan satışı, yaxud digər formada istifadəsinə aid edilməsin.

Yarımfəsil 2 - Kompüter vasitələrindən istifadə ilə bağlı cinayətlər

Maddə 7 - Kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə saxtalaşdırma

Hər bir Tərəf daxili qanunvericiliyində birbaşa oxuna bilməsi və ya anlaşılan olmasından asılı olmayaraq kompüter verilənlərini hüquqi məqsədlərlə autentik verilənlər kimi hesab edilməsi və ya istifadə edilməsi üçün onlara belə hüquq olmadan verilənlərin autentiqliyinin pozulmasına səbəb olan qəsdən daxil etmə, dəyişdirmə, silmə və ya təcrid etmə əməllərini cinayət əməli kimi təsvif etmək üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

Maddə 8 - Kompüter texnologiyalarından istifadə etməklə dələduzluq

Hər bir Tərəf daxili qanunvericiliyində özü və ya digər şəxs üçün mənfəət əldə etmək məqsədilə dələduzluq və ya bəd niyyətlə kompüter verilənlərinin hər hansı daxil edilməsi, dəyişdirilməsi, silinməsi və ya təcrid edilməsi; kompüter sisteminin fəaliyyətinə hər hansı müdaxilə edilməsi üsulu ilə başqa bir şəxsi qəsdən və belə hüquq olmadan əmlakdan məhrum etmə əməlini cinayət əməli kimi təsvif olunması üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

Yarımfəsil 3 - Məlumatların məzmunu ilə bağlı cinayətlər

Maddə 9 - Uşaq pornoqrafiyası ilə bağlı cinayətlər

1. Hər bir Tərəf aşağıdakı əməllərin qəsdən və hüquqazidd olaraq törədilməsi hallarında onların daxili qanunvericiliyində cinayət əməli kimi təsvif olunması üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür:

- kompüter sistemi vasitəsilə yaymaq məqsədilə uşaq pornoqrafiyasının istehsalı;
- kompüter sistemi vasitəsilə uşaq pornoqrafiyasının təklif edilməsi və ya istifadə üçün təqdim edilməsi;
- kompüter sistemi vasitəsilə uşaq pornoqrafiyasının yayılması və ya ötürülməsi;

- özü, yaxud digər şəxs üçün kompüter sistemi vasitəsilə uşaq pornoqrafiyasının əldə edilməsi;
- e) kompüter sistemində və ya kompüter verilənlərinin daşıyıcılarında uşaq pornoqrafiyasına malik olma.

2. Bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən məqsədlər baxımından «uşaq pornoqrafiyası» anlayışına aşağıdakıları təsvir edən pornoqrafiya materialları daxildir:

a) yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin açıq seksual xarakterli hərəkətlərdə iştirakı;

b) yetkinlik yaşına çatmaması güman edilən şəxsin açıq seksual xarakterli hərəkətlərdə iştirakı;

c) açıq seksual hərəkətlərdə iştirak edən yetkinlik yaşına çatmamış şəxsin həqiqi təsvirləri.

3. Bu maddənin 2-ci bəndinin məqsədləri üçün «yetkinlik yaşına çatmamışlar» anlayışı 18 yaşına çatmamış istənilən şəxsi nəzərdə tutur. Lakin, hər bir Tərəf 16 yaşdan az olmamaq şərti ilə daha aşağı yaş hədlərini müəyyən edə bilər.

4. Hər bir Tərəf bu maddənin 1-ci bəndinin «d» və «e» yarımbəndlərinin, o cümlədən 2-ci bəndin «b» və «c» yarımbəndlərinin müddəalarını tam və ya qismən tətbiq etməmək hüququnu özündə saxlayır.

Yarımfəsil 4 - Müəllif hüquqlarının və əlaqəli hüquqların pozulması ilə bağlı cinayətlər

Maddə 10 - Müəllif hüquqlarının və əlaqəli hüquqların pozulması ilə bağlı cinayətlər

1. Hər bir Tərəf «Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında» Bern Konvensiyasına dəyişiklikləri əhatə edən 24 iyul 1971-ci il tarixli Paris Aktına, «Əqli mülkiyyət hüquqlarının ticarət aspektləri haqqında» Sazişə və Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının «Müəllif hüququ haqqında» Sazişinə uyğun üzərinə götürdüyü Öhdəliklərinə müvafiq olaraq həmin Tərəfin qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş müəllif hüquqlarının pozulması əməlinin kommersiya miqyasında və kompüter sistemi vasitəsilə, istənilən mənəvi hüquqlar istisna olmaqla, qəsdən törədilməsi hallarının daxili qanunvericiliyində cinayət əməli kimi tövsif olunması üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

2. Hər bir Tərəf «Sənətkar-ifaçıların, fonogram və veriliş təşkilatçılarının mənafelərinin qorunması haqqında» Beynəlxalq Konvensiyaya (Roma Konvensiyası), «Əqli mülkiyyət hüquqlarının ticarət aspektləri haqqında» Sazişə və Ümumdünya Əqli Mülkiyyət

Təşkilatının «İfa və fonoqramlar haqqında» Sazişinə uyğun olaraq üzərinə götürdüyü öhdəliklərinə müvafiq olaraq həmin Tərəfin qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş əlaqəli hüquqlarının pozulması əməlinin kommersiya miqyasında və kompüter sistemi vasitəsilə, istənilən mənəvi hüquqlar istisna olmaqla, qəsdən törədilməsi hallarının daxili qanunvericiliyində cinayət əməli kimi tövsif olunması üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

3. Hər bir Tərəf o hallarda bu maddənin 1 və 2-ci bəndlərinin müddəalarına uyğun olaraq təqsirli şəxslərin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməməsi hüququnu özündə saxlaya bilər ki, məsuliyyətə cəlb etmə üzrə digər səmərəli müdafiə vasitələrinə malik olsun və bu, həmin Tərəfin üzərinə götürdüyü, bu maddənin 1 və 2-ci bəndlərində qeyd olunan beynəlxalq sənədlərdə nəzərdə tutulmuş öhdəliklərinin qismən ləğv olunması ilə nəticələnməsin.

Yarımfəsil 5 - Məsuliyyətin əlavə növləri və sanksiyalar

Maddə 11 - Cinayət etməyə cəhd, cinayətin törədilməsində iştirakçılıq və ya cinayətə təhrikçilik

1. Hər bir Tərəf bu Konvensiyanın 2-10-cu maddələrində nəzərdə tutulan cinayətin törədilməsində iştirakçılığın, yaxud cinayətə təhrikçiliyin daxili qanunvericilikdə cinayət əməli kimi tövsif olunması üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

2. Hər bir Tərəf bu Konvensiyanın 3-5-ci, 7-ci, 8-ci maddələrində və 9.1-ci maddəsinin «a». və «c» bəndlərində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsinə qəsdən edilən cəhdin daxili qanunvericilikdə cinayət əməli kimi tövsif olunması üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

3. Hər bir Tərəf bu maddənin 2-ci bəndinin müddəalarını tam və ya qismən tətbiq etməmək hüququnu özündə saxlayır.

Maddə 12 - Hüquqi şəxsin məsuliyyəti

1. Hər bir Tərəf müstəqil olaraq və ya hüquqi şəxsin müvafiq orqanının əməkdaşı kimi fəaliyyət göstərən və aşağıda qeyd olunmuş əsaslarla bu orqanda aparıcı mövqə tutan hər hansı fiziki şəxs tərəfindən hüquqi şəxsin xeyrinə bu Konvensiyada nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsinə görə belə hüquqi şəxsin məsuliyyətə cəlb olunmasını təmin etmək üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür:

a) bu hüquqi şəxsi təmsil etmək səlahiyyəti əsasında;

b) bu hüquqi şəxsin adından qərar qəbul etmək hüququ əsasında;

c) bu hüquqi şəxsin daxilində nəzarəti həyata keçirmək hüququ əsasında.

2. Bu maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş hallara əlavə olaraq, hər bir Tərəf 1-ci bənddə qeyd olunan fiziki şəxs tərəfindən lazımi rəhbərliyin və ya nəzarətin həyata keçirilməməsinin nəticəsində həmin şəxsin tabeçiliyində olan fiziki şəxs tərəfindən hüquqi şəxsin xeyrinə bu Konvensiyada nəzərdə tutulmuş cinayətin törədilməsi hallarında həmin hüquqi şəxsin məsuliyyətə cəlb olunmasını təmin etmək üçün zəruri tədbirlər görür.

3. Müvafiq Tərəfin qəbul etdiyi hüquq prinsiplərindən asılı olaraq, hüquqi şəxs cinayət, mülki, yaxud inzibati məsuliyyət daşıya bilər.

4. Bu növ məsuliyyət hər hansı yüngülləşmə ilə nəticələnmir və cinayət törətmiş fiziki şəxsləri cinayət məsuliyyətindən azad etmir.

Maddə 13 - Sanksiya və tədbirlər

1. Hər bir Tərəf 2-11-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsinə görə azadlıqdan məhrumetmə cəzası da daxil olmaqla təsirli, mütənasib və inandırıcı cəza tədbirlərinin tətbiq edilməsini təmin etmək üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

2. Hər bir Tərəf 12-ci maddənin müddəalarına uyğun olaraq məsuliyyətə cəlb olunmuş hüquqi şəxslərə maliyyə sanksiyaları da daxil olmaqla cinayət və ya qeyri-cinayət xarakterli təsirli, mütənasib və inandırıcı cəza tədbirlərinin tətbiq olunmasını təmin edir.

Fəsil 2 - Prosessual hüquq normaları

Yarımfəsil 1 - Ümumi müddəalar

Maddə 14 - Prosessual normaların tətbiq etmə dairəsi

1. Hər bir Tərəf konkret cinayət təqibinin və ya icraatın aparılması məqsədilə bu fəsilə nəzərdə tutulmuş səlahiyyətlərin və prosedurların müəyyənləşdirilməsi üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

2. 21-ci maddə ilə başqa xüsusi müddəa nəzərdə tutulmayıbsa, hər bir Tərəf bu maddənin 1-ci bəndində qeyd olunan səlahiyyətləri və prosedurları aşağıdakılara münasibətdə tətbiq edir:

a) hazırkı Konvensiyanın 2-11-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş cinayətlərə;

b) hər hansı kompüter sistemi vasitəsi ilə törədilən digər cinayətlərə;

c) cinayətlə bağlı sübutlarının elektron formada toplanmasına.

3.

a) Hər bir Tərəf 20-ci maddədə qeyd olunan tədbirləri yalnız öz qeyd-şərtində göstərilmiş cinayətlər və ya cinayət növləri üzrə tətbiq etmək hüququnu o şərtlə özündə saxlayır ki, belə cinayətlərin və ya cinayət növlərinin dairəsi 21-ci maddədə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin tətbiq edildiyi cinayətlərin dairəsindən daha məhdud olmasın. Hər bir Tərəf 20-ci maddədə qeyd edilən tədbirlərin mümkün qədər geniş tətbiq edilməsi məqsədilə belə qeyd-şərtin tətbiq etmə dairəsinin məhdudlaşdırılmasını nəzərdən keçirir.

b) Hər hansı Tərəf hazırkı Konvensiyanın qəbul edildiyi zaman qüvvədə olan qanunvericiliyindəki məhdudiyətlərə görə xidmət provayderinin

i) istifadəçilərin qapalı qrupu üçün istifadə edilən və

ii) ictimai rabitə şəbəkələrindən istifadə etməyən və digər ictimai və ya özəl şəbəkələrə qoşulmayan kompüter sistemi vasitəsilə ötürülən məlumatlara 20 və 21-ci maddələrdə göstərilən tədbirləri tətbiq etmək imkanına malik olmazsa, belə Tərəf məlumatların bu cür ötürülməsinə həmin tədbirləri tətbiq etməmək hüququnu özündə saxlaya bilər. Hər bir Tərəf 20-ci və 21-ci maddələrdə qeyd edilən tədbirlərin mümkün qədər geniş tətbiq edilməsi məqsədilə belə hüququn məhdudlaşdırılmasını nəzərdən keçirir.

Maddə 15 - Şərtlər və zəmanətlər

1. Hər bir Tərəf bu bölmə ilə nəzərdə tutulmuş səlahiyyət və prosedurların müəyyənləşdirilməsi, icrası və tətbiqinin həmin dövlətin hüquq və azadlıqların, o cümlədən bu Tərəfin Avropa Şurasının 1950-ci il tarixli «İnsan hüquq və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında» Konvensiyası, BMT-nin 1966-cı il tarixli «Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında» Paktı, həmçinin insan hüquqları haqqında digər beynəlxalq müqavilələr üzrə öhdəliklərindən irəli gələn digər hüquqların müdafiəsini təmin edən və mütənasiblik prinsipini nəzərdə tutan daxili qanunvericiliyinə uyğun olaraq nəzərdə tutulmuş şərtlərə və təminatlara müvafiq şəkildə həyata keçirilməsini təmin edir.

2. Səlahiyyət və prosedurların xarakteri nəzərə alınaraq, bu şərtlərə və zəmanətlərə, digərlərlə yanaşı, məhkəmə nəzarəti və digər müstəqil nəzarət, tətbiq etmənin hüquqi əsasları, bu səlahiyyət və prosedurların tətbiq etmə dairəsinə və müddətlərinə məhdudiyət qoyulması daxildir.

3. İctimai maraqlara, xüsusən də ədalət mühakiməsinin əsaslı həyata keçirilməsinə uyğun olması həddində hər bir Tərəf bu bölmədə nəzərdə tutulmuş səlahiyyət və prosedurların üçüncü

tərəflərin hüquq, vəzifə və qanuni maraqlarına təsirini nəzərdən keçirir.

Yarımfəsil 2 - Saxlanılan kompüter verilənlərinin mühafizəsinin operativ təminatı

Maddə 16 - Saxlanılan kompüter verilənlərinin mühafizəsinin operativ təminatı

1. Hər bir Tərəf səlahiyyətli orqanlarına kompüter məlumatlarının, xüsusilə də kompüter sistemlərində saxlanılan trafik verilənlərinin, onların itki və ya modifikasiya riskinə məruz qaldığını güman etməyə əsaslar olduğu hallar da daxil olmaqla, operativ mühafizəsinin təmin edilməsi ilə bağlı sərəncam verilməsinə və ya digər tədbirlər görülməsinə dair səlahiyyət vermək üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

2. Tərəf 1-ci bənddə göstərilən müddəaları hər hansı şəxsin mülkiyyətində və ya nəzarətində olan konkret kompüter verilənlərinin qorunmasının təmin edilməsi haqqında sərəncam verilməsi yolu ilə həyata keçirirsə, səlahiyyətli orqanların həmin kompüter məlumatlarının açılmasına nail olması məqsədilə həmin Tərəf bu şəxsin üzərinə adiçəkilən kompüter verilənlərini qorumaq və ya müvafiq müddət ərzində, doxsan gündən çox olmamaq şərti ilə, onların toxunulmazlığını təmin etmək vəzifəsini qoymaq üçün zəruri olan qanunvericilik və digər tədbirləri görür. Tərəf bu sərəncamın qüvvədə olma müddətinin uzadılması imkanını nəzərdə tuta bilər.

3. Hər bir Tərəf kompüter verilənlərinin mühafizəsi həvalə olunduğu bu məlumatları saxlayan şəxsin və ya digər şəxsin daxili qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş müddət ərzində bu cür prosedurların həyata keçirilməsini gizli saxlamaq vəzifəsini müəyyən edən qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

4. Bu maddədə nəzərdə tutulmuş səlahiyyət və prosedurlar 14-cü və 15-ci maddələrə müvafiq olaraq müəyyən edilir.

Maddə 17 - Trafik verilənlərinin qorunmasının operativ təminatı və onların qismən açıqlanması

1. Hər bir Tərəf 16-cı maddəyə uyğun qorunması təmin edilən trafik verilənləri ilə əlaqədar aşağıda göstərilən işləri həyata keçirmək üçün tələb edilən qanunvericilik və digər tədbirləri görür:

a) məlumatın ötürülməsində bir və ya daha çox xidmət provayderinin iştirak etməsindən asılı olmayaraq, trafik verilənlərinin mühafizəsini təmin etmək;

b) bu Tərəfə xidmət provayderlərini və bu məlumatın ötürülməsi yolunu müəyyənləşdirməyə imkan yaradan trafik verilənlərinin bu

Səyyad Məcidi

Tərəfin səlahiyyətli orqanına və ya həmin orqanın təyin etdiyi şəxsə kifayət həcmdə açıqlanmasına zəmanət vermək.

2. Bu maddədə sadalanan səlahiyyət və prosedurlar 14-cü və 15-ci maddələrin müddəalarına uyğun olaraq müəyyən edilir.

Yarımfəsil 3 - Təqdimetmə göstərişi

Maddə 18 - Təqdimetmə göstərişi

1. Hər bir Tərəf onun səlahiyyətli orqanlarının aşağıdakı şəxslərə göstəriş vermək səlahiyyətini təmin etmək üçün zəruri qanunvericilik və digər tədbirləri görür:

a) onun ərazisində hər hansı bir şəxsə - bu şəxsin sərəncamında olan, yaxud onun nəzarət etdiyi, kompüter sistemində və ya kompüter daşıyıcılarında saxlanan konkret kompüter verilənlərinin təqdim edilməsi ilə bağlı göstəriş;

b) onun ərazisində fəaliyyətini həyata keçirən xidmət provayderinə - bu provayderin ixtiyarında olan və ya onun nəzarət etdiyi abunəçilər haqqında məlumatın təqdim edilməsi ilə bağlı göstəriş.

2. Bu maddədə sadalanan səlahiyyət və prosedurlar 14-cü və 15-ci maddələrə uyğun olaraq müəyyən edilir.

3. Bu maddenin məqsədləri üçün «abunəçilər haqqında məlumat» anlayışı xidmət provayderinin öz abunəçiləri barədə kompüter verilənləri formasında və yaxud başqa bir formada malik olduğu məlumatları nəzərdə tutur, trafik verilənləri və ya məlumatların məzmunu istisna olmaqla, və belə məlumatlar vasitəsi ilə aşağıdakıları müəyyən etmək olar:

a) istifadə edilən rabitə xidmətlərinin növü, bu məqsədlə qəbul edilmiş texniki təminat tədbirləri və xidmətin göstərilmə müddəti;

b) xidmət müqaviləsi və ya razılaşması əsasında əldə olunan istifadəçinin şəxsiyyəti, onun poçt və ya coğrafi ünvanı, telefon və başqa əlaqə nömrəsi, xidmət haqqı hesabları və ödənişləri haqqında məlumat;

c) xidmət müqavilələri və razılaşmaları əsasında quraşdırılmış kommunikasiya avadanlıqlarının yerləri haqqında istənilən digər məlumatlar.

Yarımfəsil 4 - Saxlanılan kompüter verilənlərinin axtarışı və götürülməsi

Maddə 19 - Saxlanılan kompüter verilənlərinin axtarışı və götürülməsi

1. Hər bir Tərəf özünün səlahiyyətli orqanlarına öz ərazisində aşağıdakıların axtarışı və ya onlara daxil olması məqsədilə

səlahiyyətlərin verilməsi üçün tələb edilə bilən qanunvericilik və digər tədbirləri görür:

a) kompüter sistemləri və yaxud onların hissələri, o cümlədən belə sistemdə saxlanılan verilənlər;

b) kompüter verilənlərinin saxlanıla bilən kompüter verilənləri daşıyıcıları.

2. Hər bir Tərəf onun səlahiyyətli orqanlarının 1»a» bəndinin müddəalarına uyğun olaraq axtarış apardığı və ya müvafiq kompüter sistemində, yaxud onun hər hansı bir hissəsinə daxil olduğu zaman axtarılan verilənlərin bu Tərəfin ərazisində yerləşən digər kompüter sistemində və ya onun hər hansı hissəsində olduğunu güman etməyə əsaslar olarsa və bu verilənləri qanuni əsaslarla birinci sistemdən, yaxud onun vasitəsilə əldə etmək mümkün olarsa, həmin orqanların digər sistemdə operativ axtarış və ya digər daxil olma hərəkətlərini həyata keçirə bilməsi üçün zəruri qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

3. Hər bir Tərəf səlahiyyətli orqanlarına 1-ci və ya 2-ci bəndlərin müddəalarına uyğun olaraq daxil olmanın icazə verildiyi kompüter verilənlərini götürmək və ya analoji tərzdə onların mühafizəsini təmin etmək üçün səlahiyyətlərin verilməsi üçün zəruri qanunvericilik və digər tədbirləri görür. Bu tədbirlər aşağıdakı səlahiyyətlərin verilməsini nəzərdə tutmalıdır:

a) kompüter verilənlərinin saxlanması üçün istifadə edilən kompüter sistemlərinin, onların hissələrinin, yaxud daşıyıcılarının götürülməsini həyata keçirmək və ya başqa bir analoji üsulla bu verilənlərin qorunmasını təmin etmək;

b) müvafiq kompüter verilənlərinin surətini çıxarmaq və saxlamaq;

c) müvafiq saxlanılan kompüter verilənlərinin bütövlüyünü təmin etmək;

d) kompüter sistemində mövcud olan verilənlərə girişi qadağan etmək və ya belə sistemdən müvafiq verilənləri götürmək.

4. Hər bir Tərəf onun səlahiyyətli orqanlarına müvafiq kompüter sistemlərinin fəaliyyət göstərməsi və ya orada saxlanılan verilənlərin mühafizəsi üçün həyata keçirilən tədbirlər haqqında biliklərə malik olan istənilən şəxsdən 1-ci və 2-ci bəndlərdə nəzərdə tutulan tədbirləri həyata keçirməyə imkan verən münasib lazımi məlumatları tələb etmək səlahiyyətlərini vermək üçün zəruri qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

5. Bu maddədə nəzərdə tutulan səlahiyyət və prosedurlar 14-cü və 15-ci maddələrin müddəalarına uyğun olaraq müəyyən edilir.

Yarımfəsil 5 - Kompüter verilənlərinin real vaxt rejimində toplanması

Madde 20 - Trafik verilənlərinin real vaxt rejimində toplanması

1. Hər bir Tərəf onun səlahiyyətli orqanlarına həmin Tərəfin ərazisində kompüter sistemi vasitəsilə real vaxt rejimində ötürülən konkret məlumatlarla əlaqədar trafik verilənləri barəsində aşağıdakı səlahiyyətlərin verilməsi üçün zəruri qanunvericilik və digər tədbirləri görür:

a) bu Tərəfin ərazisində texniki vasitələri tətbiq etməklə məlumatları toplamaq və ya yazmaq;

b) xidmət provayderləri üzərinə mövcud texniki imkanlar çərçivəsində aşağıdakı öhdəlikləri qoymaq;

i) həmin Tərəfin ərazisində texniki vasitələri tətbiq etməklə məlumatları toplamaq və ya yazmaq;

ii) məlumatların toplanmasında və ya yazılmasında səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq etmək və onlara kömək etmək.

2. Hər hansı bir Tərəf onun daxili qanunvericilik sistemində aid olan prinsiplərə əsasən 1»a» bəndində nəzərdə tutulan tədbirləri həyata keçirə bilmirsə, bunun əvəzində o, öz ərazisindəki belə məlumatlarla əlaqədar trafik verilənlərini öz ərazisində mövcud olan texniki vasitələri tətbiq etməklə real vaxt rejimində toplamağı və yazmağı mümkün etmək üçün zəruri ola bilən qanunvericilik və digər tədbirləri görə bilər.

3. Hər bir Tərəf xidmət provayderini bu maddə ilə nəzərdə tutulan istənilən səlahiyyətin həyata keçirilməsi faktının və bu barədə məlumatın məxfiliyinə əməl etməyə məcbur etmək üçün zəruri qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

4. Bu maddədə göstərilən səlahiyyət və proseduralar 14-cü və 15-ci maddələrə uyğun olaraq müəyyən edilir.

Madde 21 - Məlumatın məzmununun ələ keçirilməsi

1. Hər bir Tərəf daxili qanunvericiliklə müəyyən edilən bir sıra ağır cinayətlərə münasibətdə öz səlahiyyətli orqanlarına həmin Tərəfin ərazisində kompüter sistemi vasitəsilə real vaxt rejimində ötürülən konkret məlumatlarla əlaqədar məlumatın məzmunu barəsində aşağıdakı səlahiyyətlərin verilməsi üçün zəruri qanunvericilik və digər tədbirləri görür:

a) bu Tərəfin ərazisində texniki vasitələri tətbiq etməklə müvafiq məlumatları toplamaq və ya yazmaq,

b) xidmət provayderinin üzərinə onun texniki imkanları çərçivəsində aşağıdakı öhdəliklər qoymaq:

i) bu Tərəfin ərazisində texniki vasitələrdən istifadə etməklə məlumatları toplamaq və ya yazmaq,

ii) məlumatların toplanmasında və ya yazılmasında səlahiyyətli orqanlarla əməkdaşlıq etmək və onlara kömək etmək.

2. Hər hansı bir Tərəf onun daxili qanunvericilik sistemində aid olan prinsiplərə əsasən 1»a» bəndində nəzərdə tutulan tədbirləri həyata keçirə bilmirsə, bunun əvəzində o, ərazisində mövcud olan məlumatın məzmununu, texniki vasitələri tətbiq etməklə, real vaxt rejimində toplamağı və qeydə almağı mümkün etmək üçün zəruri ola bilən qanunvericilik və digər tədbirləri görə bilər.

3. Hər bir Tərəf xidmət provayderinin bu maddədə nəzərdə tutulan istənilən səlahiyyətin həyata keçirilməsi faktının və bu barədə məlumatın məxfiliyinə əməl etməyə məcbur etmək üçün zəruri qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

4. Bu maddədə göstərilən səlahiyyət və proseduralar 14-cü və 15-ci maddələrə uyğun olaraq müəyyən edilir.

Fəsil 3 - Yurisdiksiya

Maddə 22 – Yurisdiksiya

1. Hər bir Tərəf hazırkı Konvensiyanın 2-11-ci maddələrinin müddəaları ilə nəzərdə tutulmuş və aşağıdakı hallarda törədilmiş hər hansı cinayətə münasibətdə yurisdiksiyanın müəyyən edilməsi üçün zəruri qanunvericilik və digər tədbirləri görür:

a) onun ərazisində törədildikdə;

b) bu Tərəfin bayrağı altında üzən gəmidə törədildikdə;

c) bu Tərəfin qanunlarına əsasən qeydə alınmış təyyarədə törədildikdə;

d) Tərəfin vətəndaşlarından biri tərəfindən törədildikdə, əgər cinayət törədilmə yerində cinayət cəzasına səbəb olursa və ya hər hansı dövlətin ərazi yurisdiksiya hüduqlarından kənarında törədilibsə.

2. Hər bir Tərəf bu maddənin 1 «b»-»d» bəndlərində müəyyən edilmiş yurisdiksiya normalarını tətbiq etməmək və ya yalnız konkret hallarda tətbiq etmək hüququnu özündə saxlayır.

3. Güman edilən cinayətkar onun ərazisində olduğu və ekstradiksiya tələbi irəli sürüldükdən sonra, yalnız həmin şəxsi vətəndaşlığına görə digər tərəfə ekstradisiya etməkdən imtina etdiyi hallarda, hər bir Tərəf bu Konvensiyanın 24-cü maddəsinin 1-ci bəndində qeyd edilən cinayətlərə münasibətdə yurisdiksiyasının müəyyən edilməsi üçün zəruri tədbirləri görür.

4. Hazırkı Konvensiya müvafiq Tərəfin öz daxili qanunvericiliyinə uyğun həyata keçirilən cinayət yurisdiksiyasını istisna etmir.

5. Hazırkı Konvensiya ilə nəzərdə tutulmuş güman edilən cinayət eməlinə münasibətdə yurisdiksiyaya dair bir neçə Tərəf iddialı olduqda, maraqlı Tərəflər, zərurət yarandıqda, cinayət təqibini həyata keçirmək üçün daha münasib yurisdiksiyanı seçmək məqsədilə məsləhətləşmələr aparırlar.

Bölmə III - Beynəlxalq əməkdaşlıq

Fəsil 1 - Ümumi prinsiplər

Yarımfəsil 1- Beynəlxalq əməkdaşlığın ümumi prinsipləri

Maddə 23 - Beynəlxalq əməkdaşlığın ümumi prinsipləri

Tərəflər hazırkı bölmənin müddəalarına uyğun olaraq və cinayət işləri üzrə beynəlxalq əməkdaşlıq haqqında müvafiq sənədlərin, vahidliyə söykənən və ya qarşılıqlığa əsaslanan razılışmaların, daxili qanunların, o cümlədən kompüter sistemləri və verilənləri ilə bağlı cinayətlərin məhkəmə qaydasında istintaqı və araşdırılmasının həyata keçirilməsi məqsədilə daxili qanunvericilik normalarının tətbiq edilməsi yolu ilə bir-biri ilə geniş əməkdaşlığı həyata keçirirlər.

Yarımfəsil 2 - Ekstradisiya ilə bağlı prinsiplər

Maddə 24 – Ekstradisiya

1. a) Tərəflər arasında bu maddə hazırkı Konvensiyanın 2-11-ci maddələrinə uyğun olaraq müəyyən edilən cinayətlərlə bağlı o şərtlə tətbiq edilir ki, hər iki maraqlı Tərəfin qanunlarına əsasən onlara görə bir ildən az olmayan müddətə azadlıqdan məhrumetmə cəzası və ya daha ciddi cəza növü nəzərdə tutulsun.

b) İki və ya daha çox tərəf arasında vahidliyə yaxud qarşılıqlığa söykənən qanunvericilik və ya ekstradisiya haqqında müqavilə, o cümlədən «Ekstradisiya haqqında» Avropa Konvensiyası (AMS № 024) əsasında bağlanmış Saziş qüvvədə olduqda və həmin sənəddə digər minimal cəzanın tətbiq edilməsi nəzərdə tutulduqda, həmin Saziş və ya müqavilədə nəzərdə tutulan minimum cəza tətbiq edilir.

2. Bu maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulan cinayətlər Tərəflər arasında mövcud olan ekstradisiya haqqında ikitərəfli, yaxud çoxtərəfli müqavilələrdə ekstradisiyaya səbəb olan cinayətlər kimi hesab olunur. Tərəflər həmin cinayətləri onların arasında bağlanacaq ekstradisiya haqqında istənilən ikitərəfli, yaxud çoxtərəfli müqavilələrə daxil etmək öhdəliyini götürürlər.

3. Ekstradisiyanın şərti kimi müqavilənin mövcudluğunu şərt kimi irəli sürən hər hansı bir Tərəf ekstradisiya haqqında müqaviləni bağlamadığı digər Tərəfdən ekstradisiya sorğusu aldıqda o, hazırkı

Konvensiyanı bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən istənilən cinayətlə əlaqədar ekstradisiya üçün hüquqi əsas kimi hesab edə bilər.

4. Ekstradisiyanın şərti kimi müqavilənin mövcudluğunu şərt kimi irəli sürməyən Tərəflər öz aralarında mövcud olan münasibətlərdə bu maddənin 1-ci bəndində göstərilən cinayətləri ekstradisiyaya səbəb olan cinayət kimi hesab edirlər.

5. Ekstradisiya, sorğu edilən Tərəfin qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulan şərtlər və ya, sorğu edilən Tərəfin ekstradisiyadan imtina edə biləcəyi əsaslar daxil olmaqla, tətbiq edilən ekstradisiya müqavilələri əsasında həyata keçirilir.

6. Hazırkı maddənin 1-ci bəndində göstərilən cinayətlərin hər hansı biri ilə əlaqədar ekstradisiyadan imtina müstəsna olaraq aidiyyəti şəxs və vətəndaşlığı və ya sorğu edilən Tərəfin rəyinə əsasən həmin cinayətin onun yurisdiksiyasına aid olması ilə əsaslandırıldıqda, sorğu edilən Tərəf sorğu edən Tərəfin xahişi ilə bu işi cinayət təqibinin aparılması üçün öz səlahiyyətli orqanlarına təqdim edir və yekun nəticə haqqında sorğu edən Tərəfi məlumatlandırır. Bu orqanlar, həmin Tərəfin qanunlarına əsasən eyni xarakterli cinayətlər hallarında olduğu kimi, öz qərarlarını qəbul edir və istintaqı və məhkəmə təhqiqatını aparırlar.

7. a) Hər bir Tərəf imzalanma və ya ratifikasiya, qəbul etmə, bəyənilmə və ya qoşulma haqqında öz sənədinin saxlanması üçün təhvil verilməsi zamanı Avropa Şurasının baş katibinə müqavilə mövcud olmadıqda, ekstradisiya yaxud müvəqqəti həbs haqqında sorğunun göndərilməsi və ya alınmasına məsul olan hər bir orqanın adı və ünvanı barədə məlumat verir.

b) Avropa Şurasının baş katibi bu məqsədlə Tərəflərin təyin etdikləri orqanların reyestrini tərtib edir və mütəmadi olaraq təzələyir. Hər bir Tərəf bu reyestrə hər zaman doğru məlumatların saxlanılmasını təmin edir.

Yarımfəsil 3 - Qarşılıqlı yardımın ümumi prinsipləri

Madde 25 - Qarşılıqlı yardımın ümumi prinsipləri

1. Tərəflər qarşılıqlı əsasda kompüter sistemləri və verilənləri ilə bağlı olan cinayətlərin istintaqının və ya məhkəmə təhqiqatının aparılması və ya cinayət üzrə sübutların elektron formada toplanması məqsədilə bir-birinə mümkün qədər geniş şəkildə hüquqi yardım göstəriirlər.

2. Hər bir Tərəf həmçinin 27-35-ci maddələrdə göstərilən öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün zəruri ola bilən qanunvericilik və digər tədbirləri görür.

3. Hər bir Tərəf təcili hallarda operativ rabitə vasitələrindən, o cümlədən faks rabitəsindən və ya elektron poçtundan həmin vasitələri, onların müvafiq təhlükəsizlik və həqiqilik (zərurət yarandıqda, şifrlənmə daxil olmaqla) səviyyələrini təmin etmək şərti ilə, istifadə etməklə və, sorğu edilən Tərəfin tələbi ilə sonrakı rəsmi təsdiqlə, qarşılıqlı yardım haqqında sorğular və ya bu sorğularla bağlı məlumat göndərə bilər. Sorğu edilən Tərəf həmin sorğunu qəbul edir və istənilən eyni operativ rabitə vasitəsinin köməyi ilə ona cavab verir.

4. Hazırkı bölmənin müvafiq maddələrinin müddəalarında konkret olaraq nəzərdə tutulan digər hallar istisna olmaqla, qarşılıqlı yardım sorğu edilən Tərəfin qanunvericiliyinə və ya tətbiq edilən qarşılıqlı yardım müqavilələrinin müddəaları ilə nəzərdə tutulan şərtlərə, o cümlədən sorğu edilən Tərəfin əməkdaşlıqdan imtina edə bildiyi əsaslara uyğun göstərilir. Sorğu edilən Tərəf 2-11-ci maddələrdə nəzərdə tutulan cinayətlərə münasibətdə, sorğunun yalnız maliyyə hüquq pozuntusu kimi hesab edilən cinayətlə bağlı olması əsası ilə qarşılıqlı yardımdan imtina etmək hüququnu həyata keçirmir.

5. Bu bölmənin müddəalarına uyğun olaraq, sorğu edilən Tərəfə cinayət faktının mövcudluğu ilə şərtlənən qarşılıqlı yardım göstərmək icazəsi verilsə, belə bir şərt adicəkilən tərəfin qanunlarının cinayət əməlini sorğu edilən tərəfin eyni terminologiya çərçivəsində şərh etməsindən və ya bu kateqoriyaya aid etməsindən asılı olmayaraq, o zaman yerinə yetirilir ki, cinayət əməlini göstərən davranış bu Tərəfin qanunlarına uyğun olaraq cinayət sayılsın.

Maddə 26 -Plandankənar məlumat

1. Müvafiq Tərəf özünün daxili qanunvericilik çərçivəsində digər Tərəfə əvvəlcədən xəbər vermədən özünün apardığı araşdırmalar çərçivəsində əldə edilmiş məlumatı bir şərtlə göndərə bilər ki, onun fikrincə həmin məlumatın açıqlanması məlumatı alan Tərəfə bu Konvensiyanın müddəalarına uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş cinayət əməlləri ilə əlaqədar təhqiqat, yaxud məhkəmə araşdırmasına başlamaqda, yaxud aparmaqda kömək etmiş olsun və ya bu bölmənin müddəalarına uyğun olaraq həmin Tərəfi əməkdaşlıq haqqında xahiş göndərməyə sövq etsin.

2. Bu məlumatı təqdim etməkdən əvvəl onu göndərən Tərəf məlumatın məxfiliyinə riayət etməyi xahiş edə və ya ondan istifadə ilə

bağlı müvafiq şərt irəli sürə bilər. Məlumatı alan Tərəf bu xahişə əməl edə bilməzsə, bu barədə o, məlumatı göndərən Tərəfə bildiriş göndərir, bundan sonra göndərən Tərəf bu cür məlumatın göndərib-göndərməyəcəyini müəyyən edir. Məlumatı alan Tərəf göstərilən şərtlərlə məlumatı qəbul etdikdə, həmin şərtlər onun üçün məcburi hesab edilir.

Yarımfəsil 4 - Tətbiq edilən beynəlxalq müqavilələr mövcud olmadıqda qarşılıqlı yardım haqqında sorğuların göndərilməsi prosedurları

Maddə 27 - Tətbiq edilən beynəlxalq müqavilələr mövcud olmadıqda qarşılıqlı yardım haqqında sorğuların göndərilməsi prosedurları

1. Sorğu edən və sorğu edilən Tərəflər arasında qüvvədə olan müqavilə və ya vahid və qarşılıqlı qanunvericilik əsasında qəbul edilmiş qarşılıqlı yardım haqqında saziş mövcud olmadıqda, bu maddənin 2-9-cu bəndlərinin müddəaları tətbiq edilir. Belə müqavilə, saziş və ya qanunvericilik mövcud olduqda bu maddənin müddəaları tətbiq edilmir, bu zaman hazırkı maddənin müddəaları o halda tətbiq edilə bilər ki, maraqlı Tərəflər bu maddənin istənilən və ya bütün sonrakı müddəalarını tətbiq etmək barədə razılığa gəlsinlər.

2. a) Hər bir Tərəf qarşılıqlı yardım haqqında sorğuların göndərilməsinə və onlara cavab verilməsinə, belə sorğuların icrasına və ya səlahiyyətlərinə sorğuların yerinə yetirilməsi aid olan orqanlara ötürülməsinə görə məsuliyyət daşıyan mərkəzi orqan və ya orqanlar təyin edir;

b) Bu mərkəzi orqanlar birbaşa bir-biri ilə əlaqə saxlayırlar;

c) Hər bir Tərəf hazırkı Konvensiyanı imzalayarkən və ya ratifikasiya fərmanını yaxud qəbul etmə, bəyənilmə və ya qoşulma haqqında öz sənədini saxlanılması üçün təhvil verərkən Avropa Şurasının baş katibinə bu bəndə uyğun olaraq təyin edilmiş orqanların adları və ünvanları barədə məlumat verir;

d) Avropa Şurasının baş katibi bu məqsədlə Tərəflərin təyin etdikləri orqanların reyestrini tərtib edir və mütəmadi olaraq təzələyir. Hər bir Tərəf bu reyestrə hər zaman doğru məlumatların saxlanılmasını təmin edir.

3. Bu maddənin müddəalarına uyğun olaraq göndərilən qarşılıqlı yardım haqqında sorğular, onların sorğu edilən Tərəfin qanunvericiliyi ilə ziddiyyət yaratdığı hallar istisna olmaqla, sorğu edən Tərəfin göstərdiyi prosedurlara uyğun olaraq icra edilir.

4. Sorğu edilən Tərəf 25-ci maddənin 4-cü bəndində nəzərdə tutulmuş imtinanın əsaslarından əlavə aşağıdakı hallarda yardım göstərməkdən imtina edə bilər:

a) sorğu onu alan Tərəf tərəfindən siyasi cinayət və ya siyasi cinayətlə bağlı olan cinayət kimi hesab edilən cinayətə aid edildikdə;

b) onun rəyinə və ehtimallara görə sorğunun icrası onun müstəqilliyinə, təhlükəsizliyinə, ictimai asayişinə və ya digər əhəmiyyətli mənafeələrinə xələl gətirdikdə.

5. Sorğu edilən Tərəf bir şərtlə sorğu üzrə tədbirlərin qəbul edilməsini təxirə sala bilər ki, həmin tədbirlər onun orqanlarının apardığı cinayət işinin istintaqına və ya məhkəmə icraatına mane olsun.

6. Yardımın göstərilməsindən imtina etməkdən, yaxud onu təxirə salmaqdan əvvəl sorğu edilən Tərəf sorğu edən Tərəflə məsləhətləşərək həmin sorğunu qismən təmin etmək və ya onu zəruri hesab etdiyi şərtlərlə təmin etmək imkanını nəzərdən keçirir.

7. Sorğu edilən Tərəf yardım haqqında sorğunun təmin edilməsinin nəticələri haqqında sorğu edən Tərəfi dərhal məlumatlandırır. Sorğunun təmin edilməsindən imtina edildikdə və ya təmin edilməsi təxirə salındıqda, imtinanın və ya təxirəsalmanın səbəbləri haqqında məlumat verilir. Sorğu edilən Tərəf həmçinin sorğunun təmin edilməsini mümkünsüz edən və ya icrasını xeyli gecikdirən hər hansı səbəblər haqqında sorğu edən Tərəfə məlumat verir.

8. Sorğu edən Tərəf sorğu edilən Tərəfdən bu bölmənin müddəalarına uyğun olaraq edilmiş istənilən sorğu faktının və ya predmetinin, lakin onun icrası ilə uzlaşan dərəcədə, məxfiliyini təmin etməyi xahiş edə bilər. Sorğu edilən Tərəf məxfiliyə əməl etmək haqqında xahişi yerinə yetirə bilmədikdə, bu barədə o, sorğu edən Tərəfə dərhal məlumat verir, bu Tərəf isə öz növbəsində sorğunun göndərib-göndərməyəcəyi haqqında qərar qəbul edir.

9. a) Ciddi zərurət yarandıqda, qarşılıqlı yardım haqqında sorğular və ya bu sorğularla bağlı məlumatlar sorğu edən Tərəfin cinayət prosesini həyata keçirən orqanları tərəfindən birbaşa sorğu edilən Tərəfin müvafiq orqanlarına göndərilə bilər. Belə hallarda sorğu edən Tərəfin mərkəzi orqanları vasitəsilə sorğu edilən Tərəfin mərkəzi orqanlarına həmin sənədlərin surətləri göndərilir.

b) bu hissədə göstərilən hər hansı sorğu və ya məlumat Beynəlxalq Cinayət Polisi Təşkilatı (İnterpol) vasitəsilə göndərilə bilər.

c) Sorğu bu maddənin (a) yarım bəndinin müddəalarına uyğun olaraq edildikdə və onun baxılması sorğunu alan orqanın səlahiyyətlərinə aid olmadıqda, sonuncu həmin sorğunu səlahiyyətli milli orqana göndərir və bu barədə birbaşa sorğu edən Tərəfi məlumatlandırır.

d) Hazırkı bəndin müddəalarına uyğun olaraq göndərilən və məcburi tədbirlərin görülməsini nəzərdə tutmayan sorğu və məlumatlar sorğu edən Tərəfin səlahiyyətli orqanları tərəfindən birbaşa sorğu edilən Tərəfin səlahiyyətli orqanlarına göndərilə bilər.

e) Hər bir Tərəf hazırkı Konvensiyanı imzalayarkən və ya ratifikasiya fərmanını yaxud qəbul etmə, bəyənilmə və ya qoşulma haqqında öz sənədini saxlanması üçün təhvil verərkən səmərəliliyin təmin edilməsi məqsədilə hazırkı bəndin müddəalarına uyğun olaraq göndərilən sorğuların onun mərkəzi orqanlarına ünvanlanmalı olduqları barədə Avropa Şurasının baş katibini məlumatlandırma bilər.

Maddə 28 - Məxfilik və məlumatdan istifadənin məhdudiyətləri

1. Sorğu edən və sorğu edilən Tərəflər arasında qüvvədə olan qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında müqavilə və ya vahid yaxud qarşılıqlıq prinsipinə əsaslanan qanunvericiliyə söykənən saziş mövcud olmadıqda hazırkı maddənin müddəaları tətbiq edilir. Belə müqavilə, saziş və ya qanunvericilik mövcud olduqda bu maddənin müddəaları tətbiq edilmir, yalnız əgər maraqlı Tərəflər bunun əvəzində hazırkı maddənin istənilən və ya bütün sonrakı müddəalarını tətbiq etmək barədə razılığa gəlmirlər.

2. Sorğu edilən Tərəf sorğuya cavab olaraq məlumat və ya materialın təqdim edilməsinin aşağıdakı şərtlərini irəli sürə bilər:

a) qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında xahiş belə bir şərt qoyulmadan yerinə yetirilə bilmədikdə onların məxfiliyini qorumaq;

b) sorğuda qeyd olunmayan digər istintaq və ya məhkəmə təhqiqatı üçün ondan istifadə etməmək.

3. Sorğu edən Tərəf 2-ci bənddə göstərilən şərtlərdən hər hansı birini yerinə yetirə bilmədikdə, o, bu barədə digər Tərəfi dərhal məlumatlandırır, həmin Tərəf isə sonradan məlumatın təqdim edilib-edilməyəcəyi haqqında qərar qəbul edir. Sorğu edən Tərəf bu şərtləri yerinə yetirməyə razılıq verdikdə, həmin şərtlər onun üçün məcburi xarakter daşıyır.

4. 2-ci bənddə göstərilən şərtlər əsasında məlumat və ya material təqdim edən hər hansı bir Tərəf bu şərtlərin biri ilə əlaqədar digər Tərəfdən həmin məlumat və ya materialdan baş verməmiş istifadə ilə bağlı izahat tələb edə bilər.

Fəsil 2 - Xüsusi müddəalar

Yarımfəsil 1 - İlk tədbirlərlə bağlı qarşılıqlı yardım

Maddə 29 - Kompüterdə saxlanan verilənlərin mühafizəsinin təxirəsalınmaz təminatı

1. İstənilən Tərəf digər Tərəfə həmin Tərəfin ərazisində yerləşən kompüter sistemində saxlanan və qarşılıqlı yardım çərçivəsində bəzələrinə axtarış və ya digər analogi buraxılmanı təmin edən hərəkətlər, götürülmə və ya analogi mühafizənin təmin edilməsi yaxud onların açıqlanması haqqında sorğu göndərilən verilənlərin təxirəsalınmaz mühafizəsinin təmin etmək və bununla əlaqədar digər tədbirlər görmək məqsədilə müraciət edə bilər.

2. 1-ci bəndə uyğun olaraq göndərilən məlumatların mühafizəsinin təmin etmək haqqında sorğuda aşağıdakılar göstərilir:

a) mühafizəni təmin etmək niyyətində olan orqan;

b) istintaq edilməli və ya araşdırılmalı olan cinayət və əsas faktların qısa təsviri;

c) mühafizə edilməli olan kompüter verilənləri və onların göstərilən cinayətlə əlaqəsi;

d) kompüter verilənlərinin sahibini və ya kompüter sisteminin olduğu yeri müəyyən edən hər hansı mövcud olan məlumat;

e) mühafizənin əsaslandırılması;

t) bu Tərəfin qarşılıqlı yardım çərçivəsində axtarış və ya digər analogi buraxılmanı təmin edən hərəkətlər, götürülmə və ya analogi mühafizənin təmin edilməsi yaxud bu verilənlərin açıqlanması haqqında sorğu göndərmək niyyəti haqqında məlumat.

3. Belə sorğu digər Tərəfdən alındıqda sorğu edilən Tərəf göstərilən verilənlərin daxili qanunvericiliyə uyğun olaraq mühafizəsinin təmin edilməsi üçün bütün lazımi tədbirlər görür. Bu sorğunun təmin edilməsi üçün cinayətin hər iki Tərəfdə cəzalandırılan cinayət əməli kimi tövsif edilməsi şərti irəli sürülmür.

4. Hazırkı Konvensiyanın 2-11-ci maddələrində sadalanmayan cinayətlər üzrə qarşılıqlı yardım çərçivəsində axtarış və ya buraxılmanı təmin edən digər analogi hərəkətlər, götürülmə və ya analogi mühafizənin təmin edilməsi yaxud bu verilənlərin açıqlanması haqqında sorğunun təmin edilməsi üçün cinayətin hər iki Tərəfdə cinayət sayılmasını şərt kimi irəli sürən Tərəf hazırkı Konvensiyaya əsasən mühafizənin təminatı haqqında sorğudan imtina etmək hüququnu o hallarda özündə saxlaya bilər ki, verilənlərin açıqlanması anına cinayətin hər iki Tərəfdə cinayət kimi tövsif edilməsi şərtinin yerinə yetirilməməsini güman etməyə əsaslar olsun.

5. Bundan başqa, mühafizə təminatı haqqında sorğunun təmin edilməsindən aşağıdakı hallarda imtina edilə bilər:

a) müvafiq sorğu onu alan Tərəf tərəfindən siyasi cinayət və ya siyasi cinayətlə bağlı olan cinayət kimi tövsif edilən cinayətə aid edildikdə;

b) sorğu edilən Tərəfin sorğunun icrasının onun müstəqilliyinə, təhlükəsizliyinə, ictimai asayişinə və ya digər əhəmiyyətli mənafelərinə xələl gətirə bilməsi barədə ehtimalları olduqda.

6. Sorğu edilən Tərəf verilənlərin belə mühafizə təminatının gələcəkdə həmin məlumatların mühafizəsini təmin etməyəcəyini və ya onların məxfiliyini təhlükə altına olacağını yaxud başqa bir üsulla sorğu edən Tərəfin istintaqına maneə törədəcəyini ehtimal etdikdə, o, sorğu edən Tərəfi bu barədə dərhal məlumatlandırır, həmin Tərəf sonradan adı çəkilən sorğunun yerinə yetirilib-yetirilməyəcəyi haqqında qərar qəbul edir.

7. 1-ci bənddə göstərilən sorğuya cavab olaraq verilənlərin həyata keçirilmiş mühafizəsinin hər hansı təminatı sorğu edən Tərəfin axtarış və ya buraxılması təmin edən digər analoji hərəkətlər, götürülmə və ya analoji mühafizənin təmin edilməsi yaxud bu verilənlərin açıqlanması haqqında sorğunu göndərə bilməsi üçün 60 gündən az olmayan müddət ərzində həyata keçirilir. Belə sorğu alındıqdan sonra bu verilənlər həmin sorğu ilə əlaqədar qərar qəbul edilənə qədər mühafizə edilir.

Maddə 30 - Saxlanılan trafik verilənlərinin təxirəsalınmaz açıqlanması

1. 29-cu maddəyə uyğun olaraq konkret məlumatla əlaqədar olaraq verilənlərin mühafizə təminatı haqqında sorğunun yerinə yetirilədiyi zaman sorğu edilən Tərəf digər dövlətdə xidmət provayderinin həmin verilənlərin ötürülməsində iştirakını müəyyən etdikdə, o, operativ şəkildə bu məlumatın verildiyi xidmət provayderinin iş üsulunu müəyyənləşdirmək məqsədilə sorğu edən Tərəfə trafik verilənlərini kifayət həcmdə açıqlayır.

2. 1-ci bəndə uyğun olaraq trafik verilənlərinin açıqlanması haqqında sorğu yalnız aşağıdakı hallarda geri götürülə bilər:

a) o, sorğu edən Tərəfdə siyasi cinayət kimi tövsif olunan cinayətə aid olduqda;

b) sorğu edilən Tərəfin sorğunun icrasının onun müstəqilliyinə, təhlükəsizliyinə, ictimai asayişinə və ya digər əhəmiyyətli mənafelərinə xələl gətirə bilməsi barədə ehtimalları olduqda.

Yarımfəsil 2 - İstintaq səlahiyyətləri ilə bağlı qarşılıqlı yardım

Maddə 31 - Saxlanılan kompüter verilənlərinə daxil olma ilə bağlı qarşılıqlı yardım

1. Tərəf digər Tərəfdən kompüter sistemi vasitəsi ilə qorunan, sorğu edilən Tərəfin ərazisində yerləşən verilənlərin, o cümlədən 29-cu maddəyə əsasən saxlanılan verilənlərin axtarışını və ya buraxılmanı təmin edən digər analogi hərəkətlərin həyata keçirilməsini, götürülməni və ya analogi mühafizəni yaxud bu verilənlərin açıqlanmasını sorğu edə bilər.

2. Sorğu edilən Tərəf 23-cü maddədə sadalanan beynəlxalq sənədlərə, razılaşmalara və qanunlara, habelə hazırkı bölmənin müvafiq müddəalarına uyğun olaraq həmin sorğuya cavab verir.

3. Sorğuya aşağıdakı hallarda operativ şəkildə cavab verilir:

a) müvafiq verilənlərin itkiyə və ya modifikasiyaya məruz qalacağına güman etməyə əsaslar olduqda;

b) 2-ci bənddə sadalanan sənədlər, razılaşmalar və qanunlar digər operativ əməkdaşlığı nəzərdə tutduqda.

Maddə 32 - Müvafiq razılıq əsasında saxlanılan kompüter verilənlərinə və ya ümumi məlumatlara transsərhəd daxil olma

Tərəf digər Tərəfin razılığı olmadan aşağıdakıları edə bilər:

a) coğrafi yerindən asılı olmayaraq ümumi kompüter verilənlərinə (açıq mənbəyə) giriş əldə etmək;

b) öz ərazisində yerləşən kompüter sistemi vasitəsilə digər Tərəfin ərazisində qorunub saxlanan kompüter verilənlərinə girişi və ya həmin verilənləri o şərtlə əldə edə bilər ki, həmin Tərəf belə kompüter sisteminin vasitəsilə verilənləri bu Tərəfə açıqlamaq üçün qanuni səlahiyyətlərə malik olan şəxsin qanuni və könüllü razılığını alsın.

Maddə 33 - Real vaxt rejimində trafik verilənlərinin toplanması üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım

1. Tərəflər bir-birinə onların ərazisində kompüter sistemlərinin vasitəsilə konkret məlumatlara aid olan trafik verilənlərinin toplanmasında qarşılıqlı hüquqi yardım göstərirlər. 2-ci bənddə göstərilənlərə əməl etməklə belə yardımın göstərilməsi daxili qanunvericilikdə nəzərdə tutulan şərt və prosedurlarla tənzimlənir.

2. Hər bir Tərəf bu yardımı ən azı daxili qanunvericilikdə real vaxt rejimində trafik verilənlərinin toplanması nəzərdə tutulan cinayətlər üzrə göstərir.

Maddə 34 - Məlumatın məzmununun ələ keçirilməsi üzrə qarşılıqlı yardım

Tərəflər kompüter sistemi vasitəsi ilə ötürülən konkret məlumatların məzmununun real vaxt rejimində toplanılması və ya yazılması üzrə bir-birlərinə bir şərtlə qarşılıqlı yardım göstərirlər ki, buna qüvvədə olan müqavilələr və onların daxili qanunvericiliyi yol vermiş olsun.

Yarımfəsil 3 - 24/7 şəbəkəsi

Maddə 35 -24/7 şəbəkəsi

1. Hər bir Tərəf, kompüter sistemləri və kompüter verilənləri ilə əlaqədar cinayətlərin istintaqı və ya digər icraatın aparılması məqsədilə və ya cinayətlərə dair sübutların elektron formada toplanması üçün təxirəsalınmaz yardımın göstərilməsini təmin etmək məqsədilə sutkada iyirmi dörd saat, həftədə yeddi gün ərzində fəaliyyət göstərən müvafiq əlaqə mərkəzini təyin edir. Bu yardıma idarəetmədə köməklik və ya, daxili qanunvericilik və ya təcrübə yol verdikdə, aşağıdakı tədbirlərin birbaşa tətbiq edilməsi daxildir:

a) texniki məsləhət yardımının göstərilməsi;

b) 29-cu və 30-cu maddələrə əsasən verilənlərin mühafizəsinin təmin edilməsi;

c) sübutların toplanması, rəsmi məlumatın təqdim edilməsi və şübhəli şəxslərin yerinin müəyyən edilməsi.

2. a) Tərəfin əlaqə mərkəzi digər Tərəfin əlaqə mərkəzi ilə məlumatların operativ mübadiləsi üçün imkanlara malikdir.

b) Tərəfin təyin etdiyi əlaqə mərkəzi bu Tərəfin yardıma və ya ekstradisiyaya məsul olan orqanı yaxud orqanlarının tərkibində olmadıqda, həmin əlaqə mərkəzi öz fəaliyyətini bu orqan yaxud orqanlarla operativ şəkildə əlaqələndirmək üçün tədbirlər görür.

3. Hər bir Tərəf belə şəbəkənin işləməsini asanlaşdırmaq məqsədilə ixtisaslı işçi heyətin və avadanlığın ayrılmasını təmin edir.

Bölmə IV- Yekun müddəalar

Maddə 36 - İmzalama və qüvvəyə minmə

1. Hazırkı Konvensiya Avropa Şurasının üzvü olan və onun işlənilib hazırlanmasında iştirak etmiş Avropa Şurasının üzvü olmayan dövlətlər tərəfindən imzalanması üçün açıqdır.

2. Hazırkı Konvensiya ratifikasiya, qəbul və ya təsdiq edilməlidir. Ratifikasiya fərmanları və ya qəbul etmə yaxud təsdiq haqqında sənədlər Avropa Şurasının baş katibinə saxlanmaq üçün təhvil verilir.

3. Hazırkı Konvensiya beş dövlətin, o cümlədən Avropa Şurasının üzvü olan ən azı üç dövlətin 1-ci və 2-ci bəndlərin müddəalarına uyğun olaraq Konvensiyaya əməl etməyin

məcburiliyinə razılığı ifadə etdiyi tarixdən üç ay sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

4. Konvensiyanı imzalayan və sonradan Konvensiyaya əməl etməyin məcburiliyinə razılığı ifadə edən hər bir dövlətə münasibətdə Konvensiya, həmin dövlətin 1-ci və 2-ci bəndlərinə uyğun olaraq ona əməl etməyin məcburiliyinə razılığı ifadə etdiyi tarixdən üç ay sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 37 - Konvensiyaya qoşulma

1. Konvensiya qüvvəyə mindikdən sonra Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi Konvensiyanın iştirakçısı olan dövlətlər ilə məsləhətləşmələr apararaq, Avropa Şurasının üzvü olmayan və Konvensiyanın işlənilib hazırlanmasında iştirak etməyən istənilən dövlətə bu Konvensiyaya qoşulmağı təklif edə bilər. Belə qərar Avropa Şurası Nizamnaməsinin 20.d maddəsində nəzərdə tutulan səs çoxluğu və Nazirlər Komitəsinin işində iştirak etməyə hüququ olan Tərəflərin nümayəndələrinin yekdil səs verməsi ilə qəbul edilir.

2. 1-ci bəndə uyğun olaraq Konvensiyaya qoşulan hər hansı dövlətə münasibətdə, Konvensiya onların qoşulma haqqında sənədi Avropa Şurasının baş katibinə saxlanması üçün verdiyi tarixdən üç ay sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 38 - Ərazi üzrə tətbiq

1. Hər bir dövlət imzalama zamanı və ya ratifikasiya fərmanını, qəbul etmə, təsdiq etmə yaxud qoşulma haqqında sənədini saxlanması üçün təqdim edərkən hazırkı Konvensiyanın tətbiq ediləcəyi ərazini və ya əraziləri göstərə bilər.

2. Hər bir Tərəf istənilən sonrakı müddətdə Avropa Şurası baş katibinin adına bəyanat verməklə, hazırkı Konvensiyanın qüvvəsini həmin bəyanatda göstərilmiş hər hansı bir digər əraziyə tətbiq edə bilər. Bu cür əraziyə münasibətdə Konvensiya, baş katib bu cür bəyanatı aldığı tarixdən üç ay sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

3. Yuxarıda göstərilən iki bəndə uyğun olaraq təqdim edilmiş hər hansı bir bəyanat onda göstərilən hər hansı bir əraziyə münasibətdə baş katibin adına bildiriş təqdim etməklə geri götürülə bilər. Geri götürülmə baş katib bu cür bildirişi aldığı tarixdən üç ay sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 39 - Konvensiyanın qüvvəsi

1. Hazırkı Konvensiyanın məqsədi Tərəflər arasında müvafiq çoxtərəfli və ya ikitərəfli müqavilələri və ya razılaşmaları, o cümlədən aşağıdakı müddəaları tamamlamaqdan ibarətdir:

- 1957-ci il 13 dekabr tarixli Parisdə imzalanmaq üçün açıq elan edilmiş Ekstradisiya haqqında Avropa Konvensiyası (AMS № 024);
- 1959-cu il 20 aprel tarixli Strasburqda imzalanmaq üçün açıq elan edilmiş Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında Avropa Konvensiyası (AMS № 030);
- 1978-ci il 17 mart tarixli Strasburqda imzalanmaq üçün açıq elan edilmiş Cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında Avropa Konvensiyasına Əlavə Protokol (AMS № 099).

2. İki və ondan daha çox Tərəf hazırkı Konvensiyanın predmetini təşkil edən məsələlər üzrə saziş və ya müqavilə bağladıda yaxud başqa bir üsulla həmin məsələlərə münasibətlərini qurduqda və ya onlar bunu gələcəkdə həyata keçirə bildikdə, adı çəkilən Tərəflər göstərilən saziş və müqaviləni tətbiq edə və ya öz münasibətlərini onlara uyğun olaraq tənzimləmək hüququna malikdirlər. Lakin, Tərəflər bu sənədin tənzimlədiyi məsələlərdə fərqli olan və hazırkı Konvensiyanın predmetini təşkil edən digər məsələlər üzrə münasibətlər qurduqda, onlar bu münasibətləri Konvensiyanın məqsəd və prinsiplərini pozmamaqla həyata keçirirlər.

3. Hazırkı Konvensiyada heç bir müddəə Tərəflərin digər hüquq, məhdudiyyət və öhdəliklərinə toxunmur.

Madde 40 - Bəyanatlar

Avropa Şurası baş katibinin adına rəsmi bildiriş göndərməklə hər bir dövlət imzalama zamanı və ya ratifikasiya fərmanının və ya qəbul etmə, təsdiq və ya qoşulma haqqında sənədi saxlanması üçün təhvil verərkən 2-ci, 3-cü maddə və 6-cı maddənin 1.b bəndi, 7-ci maddə və 9-cu maddənin 3-cü bəndi, 27-ci maddənin 9.e bəndində nəzərdə tutulmuş əlavə elementlərin daxil edilməsi məqsədilə müvafiq imkanlardan istifadə etdiyini bəyan edə bilər.

Madde 41 - Federativ dövlətə aid olan müddəə

1. Federativ dövlət hazırkı Konvensiyanın II fəslində əksini tapan, mərkəzi hakimiyyətlə federasiya subyektləri arasında yaxud digər analoji ərazi vahidləri arasında münasibətləri tənzimləyən öhdəlikləri qəbul etmək hüququnu özündə saxladığını bir şərtlə qeyd-şərt edə bilər ki, o, istənilən halda III fəslə uyğun olaraq əməkdaşlığı həyata keçirmək qabiliyyəti olsun.

2. 1-ci bəndə uyğun olaraq belə bir qeyd-şərti irəli sürməklə federativ dövlət II bölmədə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin həyata keçirilməsinə təminat vermək üzrə öhdəlikləri istisna etmək və ya

əhəmiyyətli dərəcədə ixtisar etmək məqsədilə həmin qeyd-şərtin müddəalarından istifadə edə bilməz. O, həmin tədbirlərin həyata keçirilməsinə təminat vermək üçün daha geniş və təsirli hüquq-mühafizə imkanlarını nəzərdə tutmalıdır.

3. Həyata keçirilməsi federasiya subyektlərinin və ya federasiyanın konstitusiyaya sistemə uyğun olaraq qanunvericilik tədbirlərini görmək öhdəliyinə malik olmayan digər analoji ərazi vahidlərinin yurisdiksiyasına düşən bu Konvensiyanın müddəalarına gəlincə, federal hökumət həmin subyektlərin səlahiyyətli orqanlarına adı çəkilən müddəalar haqqında, o cümlədən onları həmin müddəaların həyata keçirilməsi üçün lazımı hərəkətə sövq etmək mənasında özünün müsbət rəyini bildirir.

Maddə 42 - Qeyd-şərtlər

Avropa Şurası baş katibinin adına rəsmi bildiriş göndərməklə hər bir dövlət imzalama zamanı və ya ratifikasiya fərmanının və ya qəbuletmə, təsdiq və ya qoşulma haqqında sənədi saxlanması üçün təhvil verərkən bəyan edə bilər ki, o, 4-cü maddənin 2-ci bəndi, 6-cı maddənin 3-cü bəndi, 9-cu maddənin 4-cü bəndi, 10-cu maddənin 3-cü bəndi, 11-ci maddənin 3-cü bəndi, 14-cü maddənin 3-cü bəndi, 22-ci maddənin 2-ci bəndi, 29-cu maddənin 4-cü bəndi və 41-ci maddənin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş qeyd-şərti bəyan etmək hüququna malikdir. Başqa qeyd-şərtlərin edilməsinə yol verilmir.

Maddə 43 - Qeyd-şərtlərin statusu və ləğv edilməsi

1. 42-ci maddənin müddəalarına uyğun olaraq qeyd-şərt vermiş Tərəf Avropa Şurası baş katibinin adına ünvanlanmış bildiriş vasitəsilə qeyd-şərtin özünü və ya bir hissəsini ləğv edə bilər. Qeyd-şərtin bu şəkildə ləğvi müvafiq bildirişin baş katib tərəfindən alındığı gün qüvvəyə minir. Bildirişdə qeyd-şərtin ləğvi orada göstərilən tarixdə qüvvəyə minməsi haqqında qeyd olduqda və bu tarix isə bildirişin baş katib tərəfindən alındığı tarixdən sonrakı tarixə təsadüf etdikdə, qeyd-şərtin ləğv edilməsi göstərilən sonrakı tarixdən etibarən qüvvəyə minir.

2. 42-ci maddədə göstərilən qeyd-şərti verən Tərəf, şərait icazə verdikdə, həmin qeyd-şərti tam və ya qismən ləğv edir.

3. Avropa Şurasının baş katibi 42-ci maddədə göstərilmiş bir və ya bir neçə qeyd-şərt verən Tərəfə həmin qeyd-şərti (qeyd-şərtləri) ləğv etmək imkanları haqqında müntəzəm olaraq sorğu göndərə bilər.

Maddə 44 - Düzəlişlər

1. Hər bir Tərəf bu Konvensiyaya düzəlişlər təklif edə bilər və müvafiq məlumat Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərə, Avropa Şurasının üzvü olmayan, lakin hazırkı Konvensiyanın işlənilməsində iştirak etmiş dövlətlərə, o cümlədən bu Konvensiyaya qoşulan və ya 37-ci maddənin müddəalarına uyğun olaraq qoşulmaq təklifi alan hər hansı dövlətə Avropa Şurasının baş katibi vasitəsilə bildirilir.

2. Tərəflərdən hər hansı biri tərəfindən təklif edilmiş istənilən düzəliş Nazirlər Komitəsinə təklif edilən düzəlişə dair öz rəyini bildiren Cinayət problemləri üzrə Avropa Komitəsinə göndərilir.

3. Nazirlər Komitəsi təklif edilən düzəlişi və Cinayət problemləri üzrə Avropa Komitəsi tərəfindən təqdim edilən rəyi nəzərdən keçirir və üzv olmayan hazırkı Konvensiyanın iştirakçıları ilə məsləhətləşmədən sonra həmin düzəlişi qəbul edə bilər.

4. Hazırkı maddənin 3-cü bəndinin müddəalarına uyğun olaraq Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilmiş hər hansı düzəlişin mətni təsdiq olunmaq üçün Tərəflərə göndərilir.

5. Hazırkı maddənin 3-cü bəndinə uyğun olaraq qəbul edilmiş hər hansı düzəliş bütün Tərəflərin baş katibə həmin düzəlişlə əlaqədar razılıqlarını bildirdikdən sonra 13-cü günü qüvvəyə minir.

Madde 45 - Mübahisələrin həlli

1. Cinayət problemləri üzrə Avropa Komitəsi bu Konvensiyanın şərhini və tətbiqi haqqında məlumatlandırılır.

2. Tərəflər arasında hazırkı Konvensiyanın şərhini və ya tətbiqi ilə bağlı mübahisə yaranıqda, onlar bu mübahisəni danışıqlar və ya öz seçmələrinə uyğun olan digər dinc yollarla, o cümlədən mübahisənin maraqlı Tərəflərinin razılığını almaq üçün Cinayət problemləri üzrə Avropa Komitəsinə, qərarı Tərəflər üçün məcburi qüvvəyə malik olan Arbitraj Məhkəməsinə yaxud Beynəlxalq Məhkəməyə verməklə tənzimləməyə çalışırlar.

Madde 46 - Tərəflərin məsləhətləşmələri

1. Tərəflər, müvafiq hallarda, aşağıdakıları təşviq etmək məqsədilə müntəzəm olaraq məsləhətləşmələr keçirirlər:

a) hazırkı Konvensiyadan səmərəli istifadə və onun tətbiqi edilməsi, o cümlədən ona aid olan problemlərin, habelə hazırkı Konvensiyaya uyğun olaraq verilmiş hər hansı bəyanat və ya qeyd-şərtin nəticələrin aşkarlanması;

b) hüquqi, siyasi və ya texniki sahələrdə kibercinayətkarlığa və elektron formada sübutların toplanmasına aid mühüm dəyişikliklər haqqında məlumat mübadiləsi;

c) hazırkı Konvensiyaya mümkün əlavə və ya düzəlişlərin edilməsi məsələsinin nəzərdən keçirilməsi.

2. Cinayət problemləri üzrə Avropa Komitəsi 1-ci bənddə göstərilən məsləhətləşmələrin nəticələri haqqında müntəzəm olaraq məlumatlandırılır.

3. Cinayət problemləri üzrə Avropa Komitəsi müvafiq hallarda 1-ci bənddə göstərilən məsləhətləşmələrin keçirilməsinə yardım göstərir və Tərəflərə onların Konvensiyaya əlavə və düzəlişlər etmək səylərinə köməklik etmək üçün zəruri tədbirlər görür. Hazırkı Konvensiyanın qüvvəyə minməsindən sonra üç ildən gec olmayaraq Cinayət problemləri üzrə Avropa Komitəsi Tərəflərlə əməkdaşlıqda Konvensiyanın bütün müddəalarını nəzərdən keçirir və, zərurət yarandıqda, hər hansı müvafiq düzəlişin qəbul edilməsini tövsiyə edir.

4. Avropa Şurası xərclərin öz üzərinə götürdüyü hallar istisna olmaqla, 1-ci bəndin müddəalarının həyata keçirilməsi zamanı əmələ gələn xərcləri Tərəflər özlərinin müəyyən etdikləri şərtlər əsasında ödəyirlər.

5. Avropa Şurasının Katibliyi Tərəflərə onların bu maddədən irəli gələn vəzifələrinin həyata keçirilməsində köməklik göstərir.

Maddə 47 – Denonsasiya

1. Hər bir Tərəf Avropa Şurasının baş katibinə bildiriş göndərməklə hazırkı Konvensiyanı istənilən zaman denonsasiya edə bilər.

2. Denonsasiya baş katibin belə bildirişi aldığı tarixdən üç ay sonra gələn ayın birinci günü qüvvəyə minir.

Maddə 48 – Bildiriş

Avropa Şurasının baş katibi Avropa Şurasının üzvü olan dövlətlərə, hazırkı Konvensiyanın işlənilib-hazırlanmasında iştirak etmiş Şuranın üzvü olmayan dövlətlərə, habelə hazırkı Konvensiyaya qoşulmuş və ya qoşulmaq təklifi almış istənilən dövlətə aşağıdakılar barədə bildiriş göndərir:

a) hər hansı imzalama;

b) istənilən ratifikasiya fərmanının və ya qəbuletmə, təsdiq və ya qoşulma haqqında sənədin saxlanması təhvil verilməsi;

c) 36-cı və 37-ci maddələrin müddəalarına uyğun olaraq hazırkı Konvensiyanın qüvvəyə minməsinin istənilən tarixi;

d) 40-cı maddənin müddəalarına uyğun olaraq verilmiş hər hansı bəyanat və ya 42-ci maddənin müddəalarına uyğun olaraq verilmiş hər hansı qeyd-şərt;

e) hazırkı Konvensiyaya aid olan hər hansı digər aktlar, bildirişlər və məlumatlar.

Bunun təsdiqi olaraq, lazımi qaydada səlahiyyət verilmiş aşağıda imza edənlər hazırkı Konvensiyanı imzaladılar.

Budapeşt şəhərində, 2001-ci il noyabrın 23-də ingilis və fransız dillərində imzalanmışdır, hər iki mətn bir nüsxədə eyni qüvvəyə malikdir, həmin nüsxə Avropa Şurasının arxivlərində saxlanılır. Avropa Şurasının baş katibi Avropa Şurasının üzvü olan hər bir dövlətə, hazırkı Konvensiyanın işlənilib-hazırlanmasında iştirak etmiş Şuranın üzvü olmayan dövlətlərə və Konvensiyaya qoşulmuş istənilən dövlətə göndərir.

Azərbaycan Respublikasının «Kibercinayətkarlıq haqqında» Konvensiyanın 24-cü maddəsinin 7-ci bəndinin «a» yarımbəndi üzrə Bəyanatı

Azərbaycan Respublikası, Konvensiyanın 24-cü maddəsinin 7-ci bəndinin «a» yarımbəndinə uyğun olaraq, ekstradisiya müqaviləsi olmadığı hallarda ekstradisiya və müvəqqəti həbsə dair sorğuları qəbul edən səlahiyyətli orqan qismində Ədliyyə Nazirliyini təyin edir.

Azərbaycan Respublikasının «Kibercinayətkarlıq haqqında» Konvensiyanın 27-ci maddəsinin 2-ci bəndinin «c» yarımbəndi üzrə Bəyanatı

Azərbaycan Respublikası, Konvensiyanın 27-ci maddəsinin 2-ci bəndinin «c» yarımbəndinə müvafiq olaraq, qarşılıqlı yardım üçün sorğu göndərmək, sorğuları icra etmək və onların icra edilməsi üçün məsul olan səlahiyyətli orqan qismində Milli Təhlükəsizlik Nazirliyini təyin edir.

Azərbaycan Respublikasının «Kibercinayətkarlıq haqqında» Konvensiyanın 27-ci maddəsinin 9-cu bəndinin «e» yarımbəndi üzrə Bəyanatı

Konvensiyanın 27-ci maddəsinin 9-cu bəndinin «e» yarımbəndinə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası baş katibi məlumatlandırır ki, səmərəliliyin təmin edilməsi məqsədilə bu bənd əsasında edilmiş sorğular onun mərkəzi hakimiyyət orqanına göndərməlidir.

Azərbaycan Respublikasının «Kibercinayətkarlıq haqqında» Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndi üzrə Bəyanatı

Azərbaycan Respublikası, Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndinə müvafiq olaraq, kompüter sistemləri və kompüter verilənləri ilə əlaqədar cinayətlərin istintaqı və ya digər icraatın aparılması məqsədilə və ya cinayətlərə dair sübutların elektron formada toplanması üçün təxirəsalınmaz yardımın göstərilməsini təmin etmək məqsədilə sutkada iyirmi dörd saat, həftədə yeddi gün ərzində fəaliyyət göstərən əlaqələndirici qurum qismində Milli Təhlükəsizlik Nazirliyini təyin edir.

Azərbaycan Respublikasının «Kibercinayətkarlıq haqqında» Konvensiyanın 38-ci maddəsi üzrə Bəyanatı

Azərbaycan Respublikası, Konvensiyanın 38-ci maddəsinə uyğun olaraq, Konvensiyanın müddəalarının Azərbaycan Respublikasının Ermənistan Respublikası tərəfindən işğal olunmuş ərazilərində həyata keçirilməsinə həmin ərazilər işğaldan azad edilməyənədək zəmanət verə bilməyəcəyini bəyan edir.

Azərbaycan Respublikasının «Kibercinayətkarlıq haqqında» Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin «b» yarımbəndi üzrə Qeyd-şərti

Azərbaycan Respublikası Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin «b» yarımbəndinə dair bəyan edir ki, əməllər az əhəmiyyətli olduğuna görə ictimai təhlükəli hesab edilmədikdə, cinayət deyil, tənbeh edilə bilən hüquq pozuntuları kimi qiymətləndirilir. Cəza təhdidi altında qadağan olunmuş ictimai təhlükəli əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) təqsirli olaraq törədilməsi əhəmiyyətli zərərə səbəb olursa, cinayət sayılır.

Azərbaycan Respublikasının «Kibercinayətkarlıq haqqında» Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 3-cü bəndi üzrə Qeyd-şərti

Azərbaycan Respublikası, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 3-cü bəndinə dair Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində göstərilən əməlləri, az əhəmiyyətli olduğuna görə ictimai təhlükəli cinayət hesab edilmədikdə, cinayət tərkibli hüquq pozuntuları kimi yox, cəzalandırıla bilən hüquq pozuntuları kimi qiymətləndirir, cinayət məsuliyyətinin yalnız göstərilən əməllər əhəmiyyətli zərərlə nəticələndiyi halda yarandığı barədə qeyd-şərt edir.

Azərbaycan Respublikasının «Kibercinayətkarlıq haqqında» Konvensiyanın 42-ci maddəsi və 4-cü maddəsinin 2-ci bəndi üzrə Qeyd-şərti

Azərbaycan Respublikası, Konvensiyanın 42-ci maddəsinə və 4-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, cinayət məsuliyyətinin yalnız Konvensiyanın 4-cü maddəsində göstərilən əməllər əhəmiyyətli zərərlə nəticələndiyi halda yarandığı barədə qeyd-şərt edir.

Azərbaycan Respublikasının «Kibercinayətkarlıq haqqında» Konvensiyanın 42-ci maddəsi və 29-cu maddəsinin 4-cü bəndi üzrə Qeyd-şərti

Azərbaycan Respublikası, Konvensiyanın 42-ci maddəsinə və 29-cu maddəsinin 4-cü bəndinə uyğun olaraq, verilənlərin mühafizəsinin təminatına dair sorğunun əsaslandığı cinayət aşkar edildiyi vaxt, həmin cinayət Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə görə cinayət hesab edilmədiyi halda, verilənlərin mühafizəsinin təminatı ilə bağlı sorğunun icrasından imtina etmək hüququna malikdir.

**İNTERNET HÜQUQU ÜZRƏ AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASININ BƏZİ NORMATİV HÜQUQİ AKTLARI**

**Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər
edilməsi haqqında**

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 17-ci bəndini rəhbər tutaraq **qərara alır**:

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2000, №4, II kitab, maddə 251, №5, maddə 323, №12, maddə 835; 2001, №1, maddə 24, №7, maddə 455; 2002, №1, maddə 9, №5, maddələr 236, 248, 258, №6, maddə 326, №8, maddə 465; 2003, №6, maddələr 276, 279, №8, maddələr 424, 425, №12, I kitab, maddə 676; 2004, №1, maddə 10, №4, maddə 200, №5, maddə 321, №8, maddə 598, №10, maddə 762, № 11, maddə 900; 2005, №1, maddə 3, №6, maddə 462, №7, maddə 575, №10, maddə 904, №11, maddə 994; 2006, №2, maddələr 71, 72, 75, №5, maddə 390, №12, maddələr 1008, 1020, 1028; 2007, №2, maddə 68, №5, maddə 398, №6, maddələr 560, 562, 579, №8, maddə 757, №10, maddələr 937, 941, №11, maddələr 1049, 1080, 1090, №12, maddə 1221; 2008, №6, maddələr 454, 461, №7, maddə 602, №10, maddə 884, №12, maddələr 1047, 1049; 2009, №5, maddə 315, №7, maddə 517, №12, maddə 953; 2010, №2, maddə 70, №3, maddələr 171, 178, №4, maddələr 275, 276, №7, maddə 591; 2011, №4, maddə 253, №6, maddə 472, №7, maddələr 587, 601, 621, №11, maddə 980, №12, maddə 1093; 2012, №2, maddə 45, №3, maddələr 193, 196) aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

1. Məcəllənin otuzuncu fəslə aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“Otuzuncu fəsil

KİBERCİNAYƏTLƏR

M a d d ə 271. Komyuter sistemə qanunsuz daxil olma

271.1. Komyuter sistemə və ya onun hər hansı bir hissəsinə daxil olmaq hüququ olmadan həmin sistemə və ya onun hər hansı bir hissəsinə mühafizə tədbirlərini pozmaqla, yaxud burada saxlanılan komyuter məlumatlarını ələ keçirmək və ya başqa şəxsi niyyətlə qəsdən daxil olma -

iki ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

271.2. Eyni əməllər:

271.2.1. təkrar törədildikdə;

271.2.2. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədildikdə;

271.2.3. vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə iki min manatdan üç min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ildən dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

271.3. Bu Məcəllənin 271.1 və ya 271.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər ictimai əhəmiyyətli infrastruktur obyektinin komyuter sistemə və ya onun hər hansı bir hissəsinə münasibətdə törədildikdə –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə dörd ildən altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Qeyd:

1. Bu Məcəllənin 271-273-2-ci maddələrində “komyuter sistemi” dedikdə, müvafiq proqramlara uyğun olaraq verilənlərin avtomatlaşdırılmış işlənməsini həyata keçirən hər hansı qurğu və ya bir-birinə qoşulmuş və ya əlaqələndirilmiş qurğular qrupu başa düşülür.

2. Bu Məcəllənin 271-273-2-ci maddələrində “komyuter məlumatları” dedikdə, komyuter sistemində işlənməsi, emal edilməsi

üçün yararlı olan istənilən informasiya (faktlar, məlumatlar, proqramlar və anlayışlar) başa düşülür.

3. Bu Məcəllənin 271-273-cü maddələrində "ictimai əhəmiyyətli infrastruktur obyektii" dedikdə, dövlət və cəmiyyət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən xidmətlər göstərən dövlət idarə, müəssisə, təşkilatları, qeyri-hökumət təşkilatları (ictimai birliklər və fondlar), kredit təşkilatları, sığorta şirkətləri, investisiya fondları başa düşülür.

M a d d ə 272. Kompüter məlumatlarını qanunsuz ələ keçirmə

272.1. Kompüter sisteminə, kompüter sistemindən və ya bu sistem daxilində ötürülən ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulmayan kompüter məlumatlarının, o cümlədən bu cür kompüter məlumatlarının daşıyıcısı olan kompüter sistemlərinin elektromaqnit şüalanmasının, buna hüququ olmayan şəxs tərəfindən texniki vasitələrdən istifadə etməklə qəsdən ələ keçirilməsi –

iki ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

272.2. Eyni əməllər:

272.2.1. təkrar törədildikdə;

272.2.2. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədildikdə;

272.2.3. vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə iki min manatdan üç min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ildən dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

272.3. Bu Məcəllənin 272.1 və ya 272.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər ictimai əhəmiyyətli infrastruktur obyektinin kompüter sisteminə və ya onun hər hansı bir hissəsinə münasibətdə törədildikdə –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə dörd ildən altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

M a d d ə 273. Kompüter sisteminə və ya kompüter məlumatlarına qanunsuz müdaxilə

273.1. Kompüter məlumatlarının qəsdən zədələnməsi, silinməsi, korlanması, dəyişdirilməsi və ya bloklanması buna hüququ olmayan şəxs tərəfindən törədilməklə əhəmiyyətli zərər vurulmasına səbəb olduqda –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

273.2. Kompüter məlumatlarının daxil edilməsi, ötürülməsi, zədələnməsi, silinməsi, korlanması, dəyişdirilməsi və ya bloklanması yolu ilə kompüter sisteminin işləməsinə buna hüququ olmayan şəxs tərəfindən qəsdən ciddi maneə törədilməsi –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

273.3. Bu Məcəllənin 273.1 və ya 273.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər:

273.3.1. təkrar törədildikdə;

273.3.2. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədildikdə;

273.3.3. vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ildən dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

273.4. Bu Məcəllənin 273.1-273.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər ictimai əhəmiyyətli infrastruktur obyektlərinin kompüter sisteminə və ya onun hər hansı bir hissəsinə münasibətdə törədildikdə –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə dörd ildən altı ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Qeyd:

1. Bu fəslin maddələrində “əhəmiyyətli zərər” dedikdə, ictimai təhlükəli əməl nəticəsində min manatdan artıq olan məbləğdə ziyan

vurulması və ya dövlətin, cəmiyyətin və ya ayrı-ayrı şəxslərin qanunla qorunan maraqlarına digər mühüm zərərin vurulması başa düşülür.

2. Bu Məcəllənin 273.2-ci maddəsində “kompyuter sisteminin işləməsinə ciddi maneə törədilməsi” kompyuter sisteminin normal fəaliyyətinin elə bir pozulmasıdır ki, kompyuter sisteminin sahibinin və ya istifadəçisinin bu sistemdən istifadə etmək və ya digər kompyuter sistemləri ilə məlumatları mübadilə etmək imkanını mühüm dərəcədə məhdudlaşdırsın.

M a d d ə 273-1. Kibercinayətlərin törədilməsi üçün hazırlanmış vasitələrin dövriyyəsi

273-1.1. Hazırlanmasının və ya uyğunlaşdırılmasının əsas məqsədi bu Məcəllənin 271-273-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsi olan qurğuların və ya kompyuter proqramlarının istehsalı, həmin cinayətlərin törədilməsi məqsədi ilə idxalı, istifadə üçün əldə olunması, saxlanması, satışı, yayılması və ya əldə edilməsinə digər formalarda şərait yaradılması, əhəmiyyətli zərər vurduqda –

iki ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə iki min manatdan üç min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

273-1.2. Kompyuter parollarının, giriş kodlarının və ya kompyuter sisteminə, yaxud onun hər hansı bir hissəsinə hüququ olmadan daxil olmağa imkan verən digər analoji məlumatların bu Məcəllənin 271—273-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsi məqsədilə istehsalı, saxlanması və ya istifadə üçün əldə olunması, əhəmiyyətli zərər vurduqda –

iki ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə iki min manatdan üç min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

273-1.3. Kompyuter parollarının, giriş kodlarının və ya kompyuter sisteminə, yaxud onun hər hansı bir hissəsinə hüququ olmadan daxil olmağa imkan verən digər analoji məlumatların bu Məcəllənin 271—273-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərin törədilməsi məqsədi ilə satışı, yayılması və ya onların əldə edilməsinə digər formalarda şərait yaradılması –

iki ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə iki min manatdan üç min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

273-1.4. Bu Məcəllənin 273-1.1-273-1.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər:

273-1.4.1. təkrar törədildikdə;

273-1.4.2. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədildikdə;

273-1.4.3. vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə –

Üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə üç min manatdan dörd min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ildən dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

**M a d d ə 273-2. K o m p y u t e r m ə l u m a t l a r ı n ı n
saxtalaşdırılması**

Saxtalaşdırılmış kompyuter məlumatlarını autentik (həqiqi) kompyuter məlumatları kimi qələmə vermək və ya istifadə etmək məqsədilə kompyuter məlumatlarını müvafiq hüquq olmadan qəsdən daxil etmə, dəyişdirmə, silmə və ya bloklama, bu əməllər ilkin kompyuter məlumatlarının autentiqliyinin (həqiqiliyinin) pozulmasına səbəb olduqda –

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə min manatdan üç min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.”.

2. Aşağıdakı məzmununda 171-1-ci maddə əlavə olunsun:

“M a d d ə 171-1. U ş a q p o r n o q r a f i y a s ı n ı n d ö v r i y y e s i

171-1.1. Uşaq pornoqrafiyasını yayma, reklam etmə, satma, başqasına vermə, göndərmə, təklif etmə, əldə edilməsinə şərait yaratma, yaxud yaymaq və ya reklam etmək məqsədilə hazırlama, əldə etmə və ya saxlama –

səkkiz min manatdan on min manatadək miqdarda cərimə və ya beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

171-1.2. Eyni əməllər:

171-1.2.1. təkrar törədildikdə;

171-1.2.2. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədildikdə;

171-1.2.3. xeyli miqdarda gəlir əldə etməklə törədildikdə;

171-1.2.4. yetkinlik yaşına çatmayanın valideynləri və ya üzərinə qanunla yetkinlik yaşına çatmayanı tərbiyə etmək vəzifəsi qoyulmuş şəxslər və ya yetkinlik yaşına çatmayanlara nəzarəti həyata keçirmək vəzifəsini daşıyan təhsil, tərbiyə, tibbi və ya digər müəssisənin müəllimi və ya digər işçisi tərəfindən törədildikdə;

171-1.2.5. təqsirkar üçün aşkar surətdə on dörd yaşına çatmayan şəxs barəsində törədildikdə;

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə beş ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Qeyd:

1. Bu Məcəllənin 171-1-ci maddəsinin məqsədləri üçün “uşaq pornoqrafiyası” dedikdə, yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin və ya yetkinlik yaşına çatmayan təsəvvürünü yaradan şəxsin aşkar seksual xarakterli hərəkətlərdə real və ya simulyasiya edilmiş iştirakını əks etdirən, yaxud seksual məqsədlərlə yetkinlik yaşına çatmayanların cinsi orqanlarını əks etdirən istənilən əşyalar və ya materiallar, o cümlədən aşkar seksual hərəkətlərdə iştirak edən yetkinlik yaşına çatmayan şəxsi əks etdirən realistik təsvirlər başa düşülür.

2. Bu Məcəllənin 171-1.2.3-cü maddəsində “xeyli miqdar” dedikdə, min manatdan artıq olan məbləğ başa düşülür.”.

*İlham ƏLİYEV,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 29 iyun 2012-ci il
№ 408-IVQD*

“Kibercinayətkarlıq haqqında” konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qərara alır :

“Kibercinayətkarlıq haqqında” 2001-ci il noyabrın 23-də Budapeşt şəhərində imzalanmış Konvensiya müvafiq bəyanatlar və qeyd-şərtlərlə təsdiq edilsin.

*İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 30 sentyabr 2009-cu il.*

Elektron imza və elektron sənəd haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Bu qanun elektron imzanın və elektron sənədin istifadəsinin, onların elektron sənəd dövriyyəsində tətbiqinin təşkilati, hüquqi əsaslarını və əlaqədar subyektlərin hüquqlarını müəyyən edir, aralarında yaranan münasibətləri tənzimləyir.

I fəsil. Ümumi müddəalar

Maddə 1. Əsas anlayışlar

1.1 Bu qanunda aşağıdakı əsas anlayışlardan istifadə edilmişdir:

1.1.1 Verilənlər—informasiya texnologiyaları vasitələri ilə emal edilməyə yararlı informasiya;

1.1.2 Verilənlər daşıyıcısı—verilənlərin saxlanması və istifadəsi üçün təyin edilmiş maddi obyekt;

1.1.3 Məlumat bildirişi—məlumatın verilənlər daşıyıcısında yazılmış forması;

1.1.4 Elektron imza—digər verilənlərə əlavə edilən və ya onlarla məntiqi əlaqəli olan, imza sahibini identifikasiya etməyə imkan verən verilənlər;

1.1.5 Gücləndirilmiş elektron imza (bundan sonra—gücləndirilmiş imza)—imza sahibinin nəzarəti altında olan elektron imza vasitələri ilə yaradılan və yalnız imza sahibinə məxsus olmaqla, onu identifikasiya edən, əlaqəli olduğu məlumat bildirişinin bütövlüyünü, dəyişməzliyini, təhrif olunmadığını və saxtalaşdırılmadığını müəyyən etməyə imkan verən elektron imza;

1.1.6 Elektron imza sahibi (bundan sonra—imza sahibi) öz adından və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada ona səlahiyyət vermiş şəxs adından çıxış edən fiziki şəxs;

1.1.7 Elektron imza vasitələri (bundan sonra—imza vasitələri)—elektron imza yaradılması və yoxlanılması, eləcə də imza yaratma və yoxlama məlumatları yaratmaq üçün istifadə edilən proqram və texniki vasitələr;

1.1.8 Elektron imza yaratma məlumatları—elektron imza yaratmaq üçün istifadə edilən və ancaq imza sahibinə bəlli olan kod və ya kriptografik açardan ibarət təkrarolunmaz verilənlər;

1.1.9 Elektron imzanı yoxlama məlumatları—elektron imzanın həqiqiliyini yoxlamaq üçün istifadə edilən kod və ya kriptografik

açardan ibarət olan və elektron imza yaratma məlumatlarına uyğun təkrar olunmaz verilənlər;

1.1.10 Elektron imzanın həqiqiliyi—elektron imzanı yoxlama məlumatları vasitəsilə yoxlanılan elektron imzanın sahibinə məxsus olmasının, imzanın əlaqəli olduğu məlumat bildirişinin bütövlüyünün, dəyişdirilmədiyinin və təhrif edilmədiyinin təsdiqi;

1.1.11 Sertifikat—imza sahibini identifikasiya etmək üçün nəzərdə tutulan və elektron imzanı yoxlama məlumatlarının imza sahibinə məxsus olması barədə sertifikat xidmətləri mərkəzinin verdiyi kağız və ya elektron sənəd;

1.1.12 Təkmil sertifikat—akkreditə edilmiş sertifikat xidmətləri mərkəzi tərəfindən gücləndirilmiş elektron imzanı yoxlama məlumatları barəsində verilən sertifikat;

1.1.13 Sertifikat xidmətləri mərkəzi (bundan sonra—mərkəz)—elektron imza üçün sertifikat verən və imzaların istifadəsi üzrə bu qanunla müəyyən edilmiş digər xidmətləri göstərən hüquqi şəxs və ya hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxs;

1.1.14 Akkreditə edilmiş sertifikat xidmətləri mərkəzi (bundan sonra—akkreditə edilmiş mərkəz)—təkmil sertifikat vermək hüququ müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən şəhadətnamə ilə təsdiqlənmiş sertifikat xidmətləri mərkəzi;

1.1.15 Elektron sənəd—informasiya sistemində istifadə üçün elektron formada təqdim edilən və elektron imza ilə təsdiq olunmuş sənəd;

1.1.16 Elektron sənəd dövriyyəsi—informasiya sistemində elektron sənədin nizamlanmış hərəkəti ilə bağlı informasiya prosesləri;

1.1.17 Elektron sənəd dövriyyəsi vasitələri—elektron sənəd dövriyyəsində istifadə olunan proqramlar, texniki vasitələr və texnologiyalar;

1.1.18 Sertifikatlaşdırılmış elektron imza vasitələri—müəyyən olunmuş tələblərə uyğunluğu sertifikatlaşdırma qaydaları əsasında təsdiq edilmiş elektron imza vasitələri;

1.1.19 Sertifikatlaşdırılmış elektron sənəd dövriyyəsi vasitələri—müəyyən olunmuş tələblərə uyğunluğu sertifikatlaşdırma qaydaları əsasında təsdiq edilmiş elektron sənəd dövriyyəsi vasitələri;

1.1.20 Elektron sənədi göndərən (bundan sonra—göndərən) elektron sənəd dövriyyəsi vasitəçisi istisna olmaqla, özü tərəfindən və ya adından elektron sənəd göndərilən fiziki və ya hüquqi şəxs;

1.1.21 Elektron sənədi alan (bundan sonra—alan)—elektron sənəd dövriyyəsi vasitəçisi istisna olmaqla, elektron sənədin ünvanlandığı fiziki və ya hüquqi şəxs;

1.1.22 Elektron sənəd dövriyyəsi vasitəçisi (bundan sonra—vasitəçi)—elektron sənədi göndərən və alan arasında elektron sənəd dövriyyəsi xidmətlərini göstərən fiziki və ya hüquqi şəxs;

1.1.23 Elektron sənədin həqiqiliyi—elektron imzanın həqiqiliyinin yoxlanılması yolu ilə elektron sənədin tamlığının (zəruri rekvizitlərə malik olması) və bütövlüyünün (ötürülmə zamanı texniki xətalardan və təhriflərin olmaması) təsdiq edilməsi;

1.1.24 Korporativ informasiya sistemi—mülkiyyətçinin müəyyən etdiyi və ya iştirakçılar arasında müqavilə ilə razılaşdırılmış məhdud saylı istifadəçiləri olan informasiya sistemi;

1.1.25 İmza sahibi barəsində məlumatlar—sertifikat alarkən imza sahibinin bildirdiyi və sistemin işi zamanı onun barəsində toplanılan məlumatlar;

1.1.26 Vaxt göstəricisi—müəyyən vaxt anında məlumat bildirişinin ona təqdim edilməsi barədə akkreditə edilmiş mərkəzin elektron qeydi.

1.2 Bu qanunda bundan sonra istifadə edilən «mərkəzlər» anlayışı sertifikat xidmətləri mərkəzi və akkreditə edilmiş mərkəzi, «imzalar» isə elektron imza və gücləndirilmiş imzanı birlikdə ifadə edəcəkdir.

Maddə 2. Elektron imza və elektron sənədin istifadə sahələri

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, elektron imza və elektron sənəd müvafiq vasitələr tətbiq olunmuş bütün fəaliyyət sahələrində istifadə oluna bilər. Elektron sənəd vasitəsilə rəsmi və qeyri-rəsmi yazışmalar, hüquqi məsuliyyət və öhdəliklər doğuran sənəd və informasiya mübadiləsi aparıla bilər.

Maddə 3. Elektron imza və elektron sənədin hüquqi qüvvəsi

3.1 Elektron formada və ya sertifikatsız olduğuna, sertifikatlaşdırılmamış imza vasitələri ilə yaradıldığına görə elektron imza etibarsız sayıla bilməz.

3.2 Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, sertifikatlaşdırılmış imza vasitələri ilə yaradılmış və qüvvədə olan təkmil sertifikatlı gücləndirilmiş imza əl imzası ilə bərabər hüquqi qüvvəyə malikdir.

3.3 Təkmil sertifikatda imza sahibinin səlahiyyətlərinə dair məlumatlar göstərildikdə bu qanunun 3.2-ci maddəsinə müvafiq olan

gücləndirilmiş imza şəxsin kağız daşıyıcı üzərindəki və möhürlə təsdiq edilmiş əl imzasına bərabər tutulur.

3.4 Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə sənədin yazılı şəkildə təqdim olunması tələb olunduqda bu qanunun 3.2-ci, 3.3-cü maddələrinə müvafiq qaydada imzalanmış elektron sənəd bu şərtlərə cavab verən hesab edilir.

3.5 Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə sənədin notariat qaydasında təsdiqi və (və ya) dövlət qeydiyyatı tələb olunduğu, hallar istisna olmaqla, elektron sənəd kağız daşıyıcıda olan sənədə bərabər tutulur və onunla eyni hüquqi qüvvəyə malikdir.

3.6 Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə sənədin notariat qaydasında təsdiqi və ya dövlət qeydiyyatı tələb olunduqda, elektron sənəd və ya onun bu qanunun 25.1-ci maddəsinin tələblərinə cavab verən surəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, qeydiyyata alınır və ya təsdiq edilir.

3.7 Məlumat bildirişinin və elektron sənədin istifadəsi bu qanunla və digər normativ hüquqi aktlarla tənzimlənir.

Maddə 4. Elektron imza və elektron sənəd haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

Elektron imza və elektron sənəd haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsindən, bu qanundan, «Dövlət sirri haqqında», «İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunlarından və digər normativ hüquqi aktlardan ibarətdir.

II fəsil. Elektron imza

Maddə 5. Elektron imzanın istifadəsi

5.1 Elektron imza yaratma məlumatlarından istifadə etməklə, imza vasitələri ilə yaradılan elektron imza yalnız öz sahibinə məxsusdur.

5.2 İmza sahibi bir neçə imza yaratma məlumatlarına malik ola bilər və onlar sertifikatlarında göstərilən münasibətlərdə istifadə edilir.

5.3 Elektron sənədin və elektron imzanın həqiqiliyini təsdiq etmək və imza sahibinin şəxsiyyətini identifikasiya etmək məqsədilə imzanın yoxlanılması həyata keçirilir. Yoxlama imza vasitələrindən istifadə edilməklə, elektron imzanı yoxlama məlumatları əsasında aparılır.

5.4 Elektron imzanın yoxlanılma qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

5.5 İmza sahibi sertifikatı olmayan elektron imzadan istifadə edərkən qarşı tərəfi xəbərdar etməlidir.

Maddə 6. Elektron imzanın dövlət idarəçiliyi sahəsində istifadəsi

6.1 Dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanlarının informasiya sistemlərində elektron sənəd mübadiləsi üçün ancaq gücləndirilmiş imzadan və sertifikatlaşdırılmış imza vasitələrindən istifadə edilir.

6.2 Dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanları sahə üzrə akkreditə edilmiş mərkəzinin xidmətlərindən istifadə etməlidir.

6.3 Dövlət hakimiyyəti və ya yerli özünüidarəetmə orqanlarına fiziki və ya hüquqi şəxsin göndərdiyi məlumat bildirişi onun gücləndirilmiş imzası ilə təsdiqlənməlidir.

6.4 Dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarəetmə orqanları tərəfindən elektron imzadan istifadə qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Maddə 7. Elektron imzanın korporativ informasiya sistemində istifadəsi

7.1 Korporativ informasiya sistemində elektron imzanın istifadə edilməsi sistemin daxili normativ sənədləri və ya iştirakçılar arasındakı müqavilə ilə tənzimlənir.

7.2 Korporativ informasiya sisteminin daxili normativ sənədlərində və ya iştirakçıları arasındakı müqavilədə imzanı istifadə edən şəxslərin hüquq və vəzifələri, habelə imzanın istifadə qaydalarına riayət edilməməsi nəticəsində iştirakçılara vurulmuş zərərin tənzimlənməsi barədə müddəalar nəzərdə tutulmalıdır.

7.3 Korporativ informasiya sisteminə xidmət edən mərkəzlər sistemin mülkiyyətçisinin qərarı və ya iştirakçıların razılaşması əsasında formalaşdırılır.

7.4 Korporativ informasiya sisteminə xidmət edən mərkəzlərin fəaliyyəti, sertifikatların tərkibi, sertifikat xidmətlərinin göstərilməsi, sertifikat reyestrinin aparılması, sertifikatların saxlanması qaydaları sistemin daxili normativ sənədləri ilə tənzimlənir.

7.5 Korporativ informasiya sisteminin sertifikat xidməti mərkəzi sistemdən kənar informasiya sisteminin istifadəçilərinə xidmət göstərdikdə mərkəz bu qanunda nəzərdə tutulmuş müddəalara uyğun olmalı və fəaliyyət göstərməlidir.

III fəsil. Sertifikat xidmətləri, sertifikatlaşdırma

Maddə 8. Elektron imza xidmətlərinin subyektləri

Elektron imzadan istifadə zamanı imza sahibi, sertifikat xidmətləri mərkəzi və ya akkreditə edilmiş mərkəz və müvafiq icra hakimiyyəti

orqanı arasında yaranmış hüquqi münasibətlər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə, bu qanuna və tərəflər arasında bağlanmış müqaviləyə uyğun olaraq tənzimlənir.

Maddə 9. Sertifikat xidmətləri mərkəzinin qeydiyyatata alınması və akkreditə edilməsi

9.1 Mərkəz Azərbaycan Respublikasında fəaliyyətə başlamazdan 30 gün əvvəl müvafiq icra hakimiyyəti orqanına məlumat verməli və qeydiyyatdan keçməlidir.

9.2 Məlumatda mərkəz kimi fəaliyyət göstərməyə iddiaçı şəxsin ünvanı, hüquqi statusu, maliyyə, texniki, kadr imkanları və fəaliyyətinin xüsusiyyətləri göstərilməlidir. Hüquqi şəxs bu məlumatlara dövlət qeydiyyatı şəhadətnaməsi və nizamnaməsinin surətini, fiziki şəxs isə hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti barədə sənədləri əlavə etməlidir. Təqdim edilən sənədlərin siyahısı qeydiyyat qaydaları ilə müəyyən edilir.

9.3 Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı 30 gün müddətində mərkəzin təqdim etdiyi sənədləri yoxlayaraq mərkəzin qeydiyyatı barədə qərar qəbul edir.

9.4 Təkmil sertifikat xidmətləri göstərmək üçün mərkəz müvafiq icra hakimiyyəti orqanında akkreditədən keçir və ona təkmil sertifikat verilir.

9.5 Akkreditə edilmiş mərkəzlərin sayına məhdudiyət qoyulmur.

9.6 Mərkəz fəaliyyətə yalnız müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən sertifikat xidmətləri mərkəzləri reyestrinə qeydiyyat məlumatlarının daxil edilməsindən sonra başlaya bilər.

9.7 Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı aşağıdakı hallarda mərkəzi qeydiyyatata almaqdan imtina edə bilər:

9.7.1 iddiaçı şəxs bu qanunun tələblərinə uyğun olmadıqda;

9.7.2 təqdim edilmiş məlumat və sənədlər bu qanunun tələblərinə uyğun olmadıqda;

9.7.3 iddiaçı şəxs yanlış məlumatlar təqdim etdikdə;

9.7.4 informasiya sisteminin təhlükəsizliyinin auditinin nəticələrinə əsasən iddiaçı şəxsin mərkəz kimi fəaliyyət göstərməsi mümkün sayılmadıqda;

9.7.5 iddiaçı şəxsin sertifikatlaşdırma və ya vaxt göstəricilərinin qeydiyyatı barədə nəzərdə tutduğu fəaliyyətin bu qanunun və digər normativ hüquqi aktların tələblərinə uyğun olmadıqda;

9.7.6 iddiaçı şəxsin dövlətə vergi borcu olduqda;

9.7.7 Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş digər hallarda.

9.8 Mərkəzin qeydiyyatı və akkreditə edilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Madde 10. Sertifikat xidmətləri

10.1 Mərkəzlər imzanın istifadəsi ilə bağlı aşağıdakı xidmətləri göstərə bilər:

10.1.1 sertifikatın verilməsi;

10.1.2 sertifikatın qüvvəsinin dayandırılması, bərpa edilməsi və sertifikatın ləğv edilməsi;

10.1.3 sorğulara əsasən sertifikatlar barədə bu qanunla və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş məlumatların verilməsi;

10.1.4 vaxt göstəricilərinin qeyd edilməsi;

10.1.5 elektron imzanın yaradılması;

10.1.6 imzanın istifadəsi üzrə məsləhətlər verilməsi;

10.2 Sertifikat xidmətlərinin göstərilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Madde 11. Sertifikatın verilməsi

11.1 Sertifikat müraciət etmiş şəxslə mərkəz arasında bağlanmış yazılı müqavilə əsasında verilir.

11.2 Sertifikat almaq istəyən fiziki şəxs mərkəzə onun şəxsiyyətini təsdiqləyən sənədi və qaydalarla müəyyən edilmiş digər sənədləri təqdim etməlidir.

11.3 Təkmil sertifikat almaq üçün akkreditə edilmiş mərkəzə müraciət olunmalıdır.

11.4 Sertifikat verildikdən sonra mərkəz bu qanuna müvafiq olaraq onun qüvvəsini dayandıra, bərpa və ləğv edə bilər.

11.5 Sertifikat qüvvəyə minənədək mərkəz onun barəsində məlumatları reyestrə daxil edir və reyestrdə sertifikatın vəziyyətindəki sonrakı dəyişikliklərin qeydiyyatını aparır.

11.6 Sertifikatın verilməsi və reyestrin aparılma qaydaları, ona daxil edilən məlumatların tərkibi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Madde 12. Sertifikatın tərkibi

12.1 Sertifikata əsasən aşağıdakı məlumatlar daxil edilir:

12.1.1 sertifikatı verən mərkəzin adı və ünvanı (ölkə);

12.1.2 sertifikatın seriya nömrəsi;

12.1.3 imza sahibinin adı, atasının adı, soyadı və ya istifadə üçün göstərdiyi təxəllüs;

12.1.4 sertifikatın qüvvədə olma müddəti (müddətin başladığı və qurtardığı vaxt, tarix);

12.1.5 imza sahibinin imza yoxlama məlumatı;

12.1.6 imza yoxlama məlumatının istifadə ediləcəyi imza vasitələrinin adı.

12.2 Sertifikat kağız daşıyıcıda verildikdə, mərkəzin rəsmi blankında tərtib edilir, səlahiyyətli şəxsin əl imzası və möhürlə təsdiq olunur. Sertifikat elektron formada verildikdə isə onu verən mərkəzin gücləndirilmiş imzası ilə təsdiq edilir.

12.3 Təqdim olunmuş məlumatlar imza sahibini dəqiq identifikasiyaya imkan verildikdə şəxs göstəricisi kimi təxəllüsdən istifadə edilə bilər. Bu halda, imza sahibinin təxəllüsdən istifadə etməsi sertifikatda aşkar qeyd olunur.

12.4 Fiziki şəxslərə verilən təkmil sertifikatda əlavə olaraq aşağıdakılar göstərilir:

12.4.1 sertifikatı verən akkredite edilmiş mərkəzin adı və ünvanı (ölkə);

12.4.2 təkmil sertifikat olması barədə qeyd;

12.4.3 sertifikatın istifadə sahələri və məhdudiyyətləri;

12.5 Fiziki şəxslərə verilən təkmil sertifikat onu verən akkredite edilmiş mərkəzin gücləndirilmiş imzası ilə təsdiq edilir.

12.6 Akkredite edilmiş mərkəzə verilən təkmil sertifikatda aşağıdakılar göstərilmişdir:

12.6.1 sertifikatı verən orqanın adı və ünvanı (ölkə);

12.6.2 təkmil sertifikat olma barədə qeyd;

12.6.3 sertifikatın istifadə sahələri və məhdudiyyətləri;

12.7 Akkredite edilmiş mərkəzə verilən təkmil sertifikat onu verən orqanın gücləndirilmiş imzası ilə təsdiq edilir.

12.8 Sertifikata daxil edilən digər məlumatlar mərkəzlə imza sahibi arasında bağlanmış müqavilədə göstərilir.

12.9 Sertifikat aşağıdakı hallarda etibarsız sayılır:

12.9.1 qanunvericiliyə müvafiq qaydada verilmədikdə;

12.9.2 qüvvədə olma müddəti bitdikdə;

12.9.3 sertifikatı vermiş mərkəzin gücləndirilmiş imzası həqiqi olmadıqda;

12.9.4 sertifikatın qüvvəsi dayandırılmış və ya ləğv edilmiş olduqda;

12.9.5 onda qeyd olunmuş münasibətlərdə istifadə edilmədikdə.

Maddə 13. Sertifikatın qüvvəsinin dayandırılması və bərpa edilməsi

13.1 Sertifikatın qüvvəsi mərkəz tərəfindən aşağıdakı hallarda dayandırılır:

13.1.1 imza sahibi müraciət etdikdə;

13.1.2 qanunvericiliyə və ya müqaviləyə əsasən səlahiyyətli şəxsin (orqanın) müraciəti əsasında;

13.1.3 sertifikatın verilməsi üçün əsas olan məlumatların düzgünlüyünə və ya imza sahibinin imza yaratma məlumatlarının təhlükəsizliyinə mərkəzin əsaslı şübhələri olduqda.

13.2 Sertifikatın qüvvəsinin dayandırılması barədə mərkəz dərhal imza sahibinə, müraciət etmiş səlahiyyətli şəxsə (orqana) məlumat verir və sertifikatlar reyestrində müvafiq qeydiyyat aparır.

13.3 Bu qanunun 13.1.3-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş halda sertifikatın qüvvəsi 48 saatdan artıq dayandırıla bilməz.

13.4 Sertifikatın hüquqi qüvvəsi aşağıdakı hallarda bərpa edilir:

13.4.1 sertifikatın qüvvəsinin dayandırılmasını tələb etmiş imza sahibinin müraciəti və ya müraciət etmiş səlahiyyətli şəxsin (orqanın) icazəsi olduqda;

13.4.2 mərkəz tərəfindən görülmüş tədbirlər nəticəsində əsaslı şübhələr aradan qaldırıldıqda;

13.4.3 sertifikatın qüvvəsinin dayandırıldığı müddət başa çatdıqda.

13.5 Sertifikatın qüvvəsinin dayandırılması və ya bərpa edilməsi üçün müraciətlər yazılı şəkildə edilməli və müvafiq sənədlərlə əsaslandırılmalıdır.

13.6 Sertifikatın qüvvəsinin dayandırılması, bərpa edilməsi ilə əlaqədar yaranan mübahisələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə tənzimlənir.

Maddə 14. Sertifikatın ləğv edilməsi

14.1 Sertifikat aşağıdakı hallarda mərkəzlər tərəfindən ləğv edilə bilər:

14.1.1 imza sahibinin müraciəti əsasında;

14.1.2 sertifikatın qüvvədə olma müddəti başa çatdıqda;

14.1.3 qanunvericiliyə əsasən səlahiyyətli şəxsin (orqanın) qərarı və ya müraciəti əsasında;

14.1.4 imza sahibi vəfat etdikdə və ya qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada fəaliyyət qabiliyyətini itirmiş hesab edildikdə;

14.1.5 sertifikatın verilməsi üçün mərkəzə təqdim olunan sənəd və məlumatların saxta, səhv və ya qüvvədən düşmüş olması bəlli olduqda;

14.1.6 imza sahibinin imza yaratma məlumatları üzərində nəzarəti itirməsi mərkəzə bəlli olduqda;

14.1.7 onda qeyd olunmuş münasibətlərdə istifadə edilmədikdə;

14.1.8 imzanın istifadə olunmasını tənzimləyən hüquqi aktların və ya mərkəzlə bağlanmış müqavilənin tələbləri imza sahibi tərəfindən pozulduqda;

14.1.9 istifadə edilən imza vasitələrinin sertifikatı hüquqi qüvvəsini itirdikdə;

14.1.10 qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər hallarda.

14.2 Sertifikatın qüvvəsinin ləğv edilməsi barədə mərkəz imza sahibinə, müraciət etmiş səlahiyyətli şəxsə (orqana) məlumat verir və sertifikatlar reyestrində düzəlişlər barədə qeydiyyat aparır.

14.3 Sertifikatın ləğv edilməsi ilə əlaqədar yaranan mübahisələr məhkəmə qaydasında həll edilir.

Maddə 15. Sertifikat xidmətləri üzrə sənədlərin saxlanması

15.1 Sertifikatda göstərilmiş istifadə sahələri üzrə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş müddət ərzində hüquqi qüvvədə olan, qüvvəsi dayandırılmış və ya ləğv edilmiş sertifikatlar, həmçinin ona aid digər sənəd və məlumatlar mərkəzdə saxlanılır.

15.2 Mərkəz sertifikatın saxlanıldığı dövrdə informasiya sistemi istifadəçilərinin sertifikata sərbəst və fasiləsiz müraciətini təmin edir, onunla bağlı sorğularına cavab verir.

15.3 Mərkəz aşağıdakı sənədlərin saxlanılmasını təmin edir:

15.3.1 sertifikat xidmətlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə aid sənədləri;

15.3.2 imza sahibləri ilə bağlanmış müqavilələri;

15.3.3 mərkəzin sertifikatı əsasında verilən sənədlərin surətlərini;

15.3.4 imza sahibinin təlimatlandırılmasını təsdiq edən sənədləri;

15.3.5 sertifikatın hüquqi qüvvəsinin dayandırılması, bərpa edilməsi və ləğv olunması haqqında sənədləri.

15.4 Mərkəzdə saxlama müddəti bitdikdən sonra sertifikat reyestrdən çıxarılır və arxivə verilir. Arxivdə saxlama müddəti, bu dövrdə sertifikatların surətlərinin və onlar barəsində digər məlumatların verilməsi qaydası Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə tənzimlənir.

Maddə 16. Xarici ölkələrdə verilmiş sertifikatların tanınması

16.0 Xarici ölkələrdə verilmiş sertifikatlar Azərbaycan Respublikasında aşağıdakı hallarda hüquqi qüvvəyə malik olur:

16.0.1 sertifikatı vermiş mərkəz Azərbaycan Respublikasında akkreditədən keçmişdirsə;

16.0.2 sertifikat bu qanunla və Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktları ilə müəyyən edilmiş təhlükəsizlik tələblərinə uyğundursa;

16.0.3 sertifikata Azərbaycan Respublikasında akkreditə edilmiş mərkəz və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təminat verilirsə;

16.0.4 Sertifikat Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş xarici mərkəzlər tərəfindən verilmişdirsə.

Maddə 17. Mərkəzlərin hüquqları, vəzifələri və məsuliyyəti

17.1 Mərkəzlər aşağıdakı hüquqlara malikdirlər:

17.1.1 Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, öz fəaliyyətini təmin etmək və tənzimləmək;

17.1.2 bu qanunda nəzərdə tutulan sertifikat xidmətlərini göstərmək;

17.1.3 təkmil sertifikatlarla bağlı xidmətlər göstərmək üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanında akkreditədən keçmək;

17.1.4 fəaliyyəti ilə əlaqədar müvafiq dövlət orqanlarına müraciət etmək;

17.1.5 Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun qaydada fəaliyyətinə xitam vermək;

17.1.6 mərkəzin qeydiyyatının və ya akkreditəsinin ləğv olunması, sertifikatın qüvvəsinin dayandırılması və ya ləğv edilməsilə bağlı qərarlardan Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun olaraq inzibati qaydada və (və ya) məhkəməyə şikayət etmək;

17.1.7 ödənişli əsaslarla sertifikat xidmətləri göstərmək;

17.1.8 Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, sertifikatların istifadə sahələrini və məhdudiyətlərini müəyyən etmək.

17.2 Mərkəz sertifikatın verilməsi üçün imza sahibi ilə müqavilə bağlamazdan əvvəl onu sertifikatın və imza vasitələrinin istifadə qaydaları, mərkəzin hüquqi statusu və akkreditə vəziyyəti barədə məlumatlandırmalıdır.

17.3 Mərkəzlər aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

17.3.1 fəaliyyətin təhlükəsizliyini və imza sahibi barəsində məlumatların mühafizəsini təmin edir;

17.3.2 imza sahibinin təqdim etdiyi sənədləri araşdırır və zəruri hallarda onların yoxlanılması məqsədilə aidiyyəti dövlət orqanına müraciət edir;

17.3.3 sertifikatların reyestrini aparır, onun aktuallığını və ona sərbəst, fasiləsiz müraciət edilməsi üçün lazımi şəraiti təmin edir;

17.3.4 sertifikatlar barədə məlumatlar verir;

17.3.5 sertifikat xidmətləri üzrə sənədləri və məlumatları saxlayır;

17.3.6 bu qanunun 13 və 14-cü maddələrində nəzərdə tutulan hallarda sertifikatların qüvvəsini dayandırır, bərpa və ya ləğv edir, bu barədə imza sahibini və müraciət edən səlahiyyətli şəxsi (orqanı) məlumatlandırır.

17.3.7 fəaliyyəti barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanına məlumat təqdim edir və onun sorğularına cavab verir;

17.3.8 fəaliyyətə başladığı müddət nəzərə alınmaqla, hər il informasiya sisteminin təhlükəsizlik auditinin keçirilməsini təmin edir və nəticəsini 30 gün ərzində müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təqdim edir;

17.3.9 müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən fəaliyyətinə nəzarət edilməsinə şərait yaradır;

17.3.10 Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində və ya tərəflər arasındakı müqavilədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri icra edir.

17.4 Mərkəzlər aşağıdakılara görə məsuliyyət daşıyır:

17.4.1 fəaliyyətinin təhlükəsizliyinə, imza yaratma məlumatlarının və imza sahibi barəsində məlumatların mühafizəsinə;

17.4.2 sertifikatdakı məlumatların tamlığı və düzgünlüyünə;

17.4.3 sertifikat xidmətlərinin keyfiyyətinə və dəqiqliyinə;

17.4.4 sertifikatın qüvvəsinin qanunsuz dayandırılması və ya ləğv edilməsinə;

17.4.5 mərkəzin fəaliyyəti nəticəsində imza sahibinə maddi zərər vurulmasına;

17.4.6 sertifikatın istifadəsinə təsir edə bilməsi məlum olmuş məlumatların imza sahibinə vaxtında çatdırılmamasına.

17.5 Akkreditə edilmiş mərkəz təkmil sertifikatların verilməsini Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinin, bu qanunun və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydalara uyğun olaraq həyata keçirir və sertifikatda onun istifadə sahələrini, məhdudiyyətlərini göstərir.

17.6 Təkmil sertifikat və xarici sertifikat xidmətləri mərkəzinin sertifikatına təminat vermiş akkreditə edilmiş mərkəz imza istifadəsinə vurulmuş zərəre görə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq məsuliyyət daşıyır.

17.7 İmza sahibi tərəfindən müqavilə şərtlərinin pozulması, sertifikatın təyinatına riayət edilməməsi nəticəsində imza istifadəçisinə vurulmuş zərərə görə mərkəzlər məsuliyyət daşımır.

Madde 18. Sertifikat xidmətlərinə aid tələblər

18.1 Mərkəzlər fəaliyyəti dövründə texniki, kadr və maliyyə imkanlarına, o cümlədən istifadəçilərə vurula biləcək zərəri ödəmək üçün maliyyə imkanlarına malik olmalı, etibarlı və fasiləsiz xidmət göstərməlidir.

18.2 Mərkəzlər sertifikatların, elektron imza yaratma və yoxlama məlumatlarının verilməsi üçün sertifikatlaşdırılmış imza vasitələrindən istifadə etməlidir.

18.3 Mərkəzlər fəaliyyətə başlamazdan əvvəl və qeydiyyatdan keçdikdən sonra hər il informasiya sisteminin auditini keçirməlidir, sistemdən etibarlı istifadəni təmin edən texnika və texnologiyalar tətbiq etməlidir.

18.4 Mərkəzlər fəaliyyətin təmin edilməsi məqsədilə bilikli, təcrübəli və səriştəli işçi heyətə malik olmalıdır.

Madde 19. Sertifikat xidmətləri mərkəzinin fəaliyyətinə xitam verilməsi

19.1 Mərkəzin fəaliyyətinə xitam verilməsi Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyinə uyğun olaraq həyata keçirilir.

19.2 Mərkəz fəaliyyətinə xitam verilməsinə ən azı 30 gün qalmış kütləvi informasiya vasitələrində və digər vasitələrlə elan verir, qüvvədə olan sertifikatlara malik imza sahiblərini, sertifikatlarına təminat verdiyi, təminat müqavilələri bağladığı sertifikat xidmətləri mərkəzlərini və müvafiq icra hakimiyyəti orqanını xəbərdar edir.

19.3 Elanın verilməsindən 30 gün keçdikdən sonra mərkəz qüvvədə olan sertifikatların ləğv edilməsini həyata keçirir.

19.4 Akkredite edilmiş mərkəz fəaliyyətinə xitam verilməsi barədə elandan 30 gün keçdikdən sonra imza sahiblərinin razılığı ilə təkmil sertifikatları, onlarla və imza istifadəçilərinin sorğuları ilə bağlı məlumatları akkredite edilmiş başqa mərkəzə və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanına təhvil verməlidir. Təhvil verilməmiş sertifikatlar ləğv edilir və bu qanunun 15-ci maddəsinə uyğun olaraq saxlanılmaq üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanına verilir.

19.5 Aşağıdakı hallarda müvafiq icra hakimiyyəti orqanı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq mərkəzlərin qeydiyyatını, akkreditəsini ləğv edə və fəaliyyətinə xitam verilməsi barədə iddia qaldıra bilər:

19.5.1 qeydiyyat üçün təqdim edilmiş məlumatlar və sənədlər düzgün olmadıqda və ya qüvvəsini itirdikdə;

19.5.2 fəaliyyəti zamanı müntəzəm olaraq qanun pozuntularına yol verildikdə.

19.6 Korporativ informasiya sisteminə xidmət edən mərkəzin fəaliyyətinə sistemin mülkiyyətçisinin qərarı ilə və ya iştirakçılarının razılaşmasına uyğun olaraq xitam verilə bilər.

Maddə 20. İmza sahibinin hüquqları, vəzifələri və məsuliyyəti

20.1 İmza sahibi aşağıdakı hüquqlara malikdir:

20.1.1 mərkəzlər, onların xidmətləri, imzalar, imza vasitələrinin istifadəsi və təhlükəsizlik qaydaları barədə ətraflı məlumat almaq;

20.1.2 barəsində mərkəzlərdə toplanmış məlumatlarla tanış olmaq;

20.1.3 sertifikatın qüvvəsinin dayandırılması, bərpa edilməsi və ya ləğvi barədə qərarlar, həmçinin mərkəzlərin fəaliyyəti ilə əlaqədar digər məsələlərlə bağlı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq şikayət etmək.

20.2 İmza sahibi imza yaratmaq və müvafiq vasitələrdən istifadə etmək qabiliyyətinə malik olmalıdır.

20.3 İmza sahibi elektron imza yaratma məlumatlarının və imza vasitələrinin qorunmasına cavabdehdir və onların digər şəxs tərəfindən istifadəsinə yol verməməlidir. Bunlar üzərində nəzarət itirildikdə və ya buna təhlükə yarandıqda, imza sahibi müvafiq mərkəzə dərhal xəbər verməli və sertifikatın qüvvəsinin dayandırılmasını tələb etməlidir.

20.4 İmza sahibi gücləndirilmiş imzanın istifadəsi zamanı uyğun təkmil sertifikatda göstərilmiş istifadə münasibətlərinə riayət etməlidir.

20.5 İmza sahibi müqavilə bağlamaq üçün mərkəzlərə müraciət edərkən təqdim etdiyi məlumatların tamlığına və düzgünlüyünə görə məsuliyyət daşıyır.

20.6 Bu qanunun 20-ci maddəsində göstərilmiş şərtlərə riayət edilməməsi nəticəsində dəymiş zərərə görə imza sahibi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə əsasən məsuliyyət daşıyır.

IV fəsil. Elektron sənəd

Maddə 21. Elektron sənədə dair tələblər

21.1 Elektron sənəd aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

21.1.1 texniki və proqram vasitələrinin köməyi ilə yaradılmalı, saxlanılmalı, emal edilməli, ötürülməli və qəbul edilməlidir;

21.1.2 bu qanunun 22-ci maddəsində müəyyən edilmiş quruluşa malik olmalıdır;

21.1.3 identikləşdirməyə imkan verən rekvizitlərə malik olmalıdır;

21.1.4 texniki və proqram vasitələrinin köməyi ilə əyani qavranılan (vizual) şəkildə təqdim olunmalıdır.

21.2 Elektron sənədin identikləşdirilməsi, həqiqiliyinin müəyyənləşdirilməsi üçün zəruri olan rekvizitlərin siyahısı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq müəyyən edilir.

Maddə 22. Elektron sənədin quruluşu

22.1 Elektron sənəd ümumi və xüsusi hissələrdən ibarət quruluşa malikdir.

22.2 Elektron sənədin məzmunu və ünvanlandığı şəxs barədə məlumatlar onun ümumi hissəsində qeyd edilir.

22.3 Elektron sənədə əlavə edilən elektron imza (imzalar) və vaxt göstəricisi (göstəriciləri) elektron sənədin xüsusi hissəsində qeyd olunur.

Maddə 23. Elektron sənədin təqdimat formaları

23.1 Elektron sənəd daxili və xarici təqdimat formalarına malikdir.

23.2 Elektron sənədin verilənlər daşıyıcısında yazılmış şəkli onun daxili təqdimat formasıdır.

23.3 Elektron sənədin verilənlər daşıyıcısından fərqli digər maddi obyektə (displaydə, kağızda və s.) əyani qavranılan (vizual) şəkildə əks etdirilməsi onun xarici təqdimat formasıdır.

Maddə 24. Elektron sənədin əsli

24.1 Elektron sənədin əsli yalnız daxili təqdimat formasında ola bilər.

24.2 Elektron sənədin daxili təqdimat formasında bir-biri ilə eyni olan bütün nüsxələri əsl hesab edilir və bərabər hüquqi qüvvəyə malikdir.

24.3 Elektron sənədin elektron formada surəti ola bilməz.

24.4 Eyni şəxs tərəfindən kağız daşıyıcıda və elektron formada tərtib edilmiş eyni məzmunlu sənədin hər biri müstəqildir və bərabər hüquqi qüvvəyə malikdir. Bu halda, kağız daşıyıcıdakı sənəd elektron sənədin surəti sayılmır.

Maddə 25. Elektron sənədin surəti və onun təsdiq edilmə qaydası

25.1 Elektron sənədin surəti onun kağız daşıyıcıda əks edilmiş xarici təqdimat formasının Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən olunmuş qaydada təsdiq edilməsi ilə hazırlanır.

25.2 Elektron sənədin kağız daşıyıcıdakı nüsxəsində onun müvafiq elektron sənədin surəti olması qeyd edilməlidir.

25.3 Elektron sənədin kağız daşıyıcıdan başqa digər maddi obyektəki və ya kağız daşıyıcıdakı, lakin müvafiq qaydada təsdiq edilməmiş nüsxəsi onun surəti sayılmır.

25.4 Elektron sənədin əsli və bu qanunun 25.1-ci maddəsinin tələblərinə cavab verən kağız daşıyıcı üzərindəki surəti eyni hüquqi qüvvəyə malikdir.

V fəsil. Elektron sənəd dövriyyəsi

Maddə 26. Elektron sənəd dövriyyəsinin təşkilinin əsasları

26.1 Elektron sənədin istifadəsi və dövriyyəsi Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyi və ya elektron sənəd dövriyyəsi subyektləri arasında bağlanmış müqavilələr əsasında həyata keçirilir.

26.2 Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində və bağlanmış müqavilədə elektron sənədlərin mübadiləsi qaydası və onunla bağlı olan texniki-təşkilati tələblər (sənədlərin mübadilə forması, onların yoxlanılma proseduru, sənədin alınmasının təsdiqlənməsi üçün məqbul hesab edilən müddət, forma və sairə) müəyyən edilir.

26.3 Elektron sənəd dövriyyəsinin sənədləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş karguzarlıq standartları və qaydaları əsasında həyata keçirilir.

26.4 Korporativ informasiya sistemində elektron sənədin istifadəsi və dövriyyəsi sistemin daxili normativ sənədləri ilə tənzimlənir.

Maddə 27. Elektron sənədin göndərilməsi və alınması

27.1 Şəxsən, habelə başqasının adından çıxış etmək səlahiyyəti olan şəxs tərəfindən göndərilmiş və ya özünün proqramlaşdırdığı qaydada fəaliyyət göstərən informasiya sisteminin avtomatik ötürdüyü elektron sənəd, göndərən tərəfindən göndərilmiş hesab edilir.

27.2 Tərəflər arasındakı müqavilədə başqa hallar müəyyən edilməmişdirsə, alan qəbul etdiyi elektron sənədin həqiqiliyinin təsdiqlənməsi nəticəsində onu göndərənə yolladığına əmin olur və istənilən, o cümlədən avtomatik vasitələrlə alınmanı birmənalı təsdiq edən qaydada göndərənə məlumatlandırır.

27.3 Alan aşağıdakı hallarda elektron sənədi göndərən tərəfindən göndərilməmiş hesab etməlidir:

27.3.1 elektron sənədin göndərilməməsi barədə bildiriş almışdırsa;

27.3.2 elektron sənədin həqiqiliyi təsdiqlənməmişdirsə;

27.3.3 elektron sənədin həqiqiliyinin yoxlanması nəticəsində alana bəlli olmuşdur və ya bəlli olmalı idi ki, qəbul edilmiş elektron sənəd başqa sənədin avtomatik təkrarıdır.

27.4 Tərəflər arasındakı müqavilədə başqa hallar müəyyən edilməmişdirsə, alandan göndərənə təsdiqləmə çatanadək elektron sənəd alınmamış hesab olunur. Təsdiqləmədə elektron sənədin tərəflər arasında razılaşdırılmış texniki tələblərə uyğun olması qeyd edilməlidir.

27.5 Göndərənün göstərdiyi və ya tərəflər arasında bağlanmış müqavilədə müəyyən edilmiş müddət ərzində təsdiqləmə alınmamışdırsa, göndərən bu bərdə alanı məlumatlandırır və təsdiqləmənin göndərilməsi müddətini təyin edir.

27.6 Bu qanunun 27-ci maddəsi elektron sənədlərin göndərilməsi və ya alınması ilə bağlı münasibətlər istisna olmaqla, elektron sənədlərin məzmunundan və alınmanın təsdiqlənməsindən irəli gələn digər münasibətləri tənzimləmir.

Madde 28. Elektron sənədin göndərilmə və alınma vaxtı

28.1 Tərəflər arasında bağlanmış müqavilədə başqa hallar müəyyən edilməmişdirsə, elektron sənədin göndərənün və ya onun adından çıxış edən şəxsin nəzarətində olmayan informasiya sistemə daxil olduğu an elektron sənədin göndərilmə vaxtı (tarix və vaxt) hesab edilir.

28.2 Tərəflər arasında müqavilədə başqa hallar müəyyən edilməmişdirsə, elektron sənədin alanın göstərdiyi informasiya sistemə daxil olduğu an elektron sənədin alınma vaxtı (tarix və vaxt) hesab edilir.

28.3 Göndərilmə və alınma vaxtlarının mübahisəyə səbəb olacağı hallarda vaxt göstəricilərinin qeydiyyatı xidmətlərindən istifadə edilə bilər.

Madde 29. Elektron sənədin saxlanması

29.1 Elektron sənədin saxlanılma qaydası aşağıdakı şərtlər nəzərə alınmaqla, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir:

29.1.1 elektron sənəd yaradıldığı, ötürüldüyü və ya qəbul edildiyi quruluşu saxlasın;

29.1.2 elektron sənəd onu göndərənini, alanı, göndərilmə və alınma vaxtını müəyyən etməyə imkan versin;

29.1.3 elektron sənəddə olan informasiya növbəti istinad üçün istifadə edilə bilsin;

29.1.4 elektron sənədin saxlanılma müddəti kağız sənəd üçün nəzərdə tutulmuş müddətdən az olmasın;

29.1.5 qanunvericiliklə və tərəflərin razılığı ilə müəyyən edilən digər şərtlərə uyğun gəlsin.

29.2 Bu qanunun 29.1-ci maddəsi saxlanılması zəruri olmayan elektron sənədlərə şamil edilmir.

29.3 Elektron sənədlərin saxlanılması üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, digər hüquqi və fiziki şəxslərin xidmətlərindən istifadə edilə bilər.

Maddə 30. Elektron sənədin mühafizəsi

30.1 Elektron sənəd dövriyyəsi zamanı elektron sənədin mühafizəsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olan proqram və texniki vasitələrdən istifadə edilməlidir.

30.2 Elektron sənəd dövriyyəsində istifadə edilən informasiya sistem və şəbəkələrində mühafizə tədbirlərinin lazımı səviyyəsi bu sistem və şəbəkələrin mülkiyyətçisi tərəfindən təmin edilir.

30.3 Korporativ informasiya sistemlərində elektron sənəd dövriyyəsinin mühafizə tədbirlərinin lazımı səviyyəsi Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin tələblərinə müvafiq olaraq, bu sistemin mülkiyyətçisi tərəfindən və ya iştirakçıların razılaşmasına uyğun təmin edilir.

Maddə 31. Vasitəçinin hüquqları, vəzifələri və məsuliyyəti

31.1 Elektron sənədlərin saxlanması, ötürülməsi və qəbulu zamanı vasitəçi xidmətlərindən istifadə edilə bilər.

31.2 Vasitəçi fəaliyyətini təmin etmək üçün aşağıdakılara malik olmalıdır:

31.2.1 sistemdən etibarlı istifadəni təmin edən texnika və texnologiyalara;

31.2.2 bilikli, təcrübəli və səriştəli işçi heyətə;

31.2.3 xidmət göstərilmiş elektron sənədlərin vaxtını və mənbəyini təyin etməyə imkan verən şəraitə;

31.2.4 bu qanunun 31.2.3-cü maddəsində qeyd olunan informasiyanın saxlanması üçün etibarlı sistemə.

31.3 Vasitəçi bu qanunun 31.2.3-cü maddəsində qeyd olunan informasiyanın 6 ay müddətində saxlanılmasını təmin etməlidir.

31.4 Vasitəçi fəaliyyət göstərmək üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydiyyatdan keçməlidir.

31.5 Vasitəçi istifadəçilərə müqavilə əsasında xidmət göstərir.

31.6 Bu qanunun 31.2-ci maddəsində göstərilmiş tələbləri pozan vasitəçi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyət daşıyır.

31.7 Vasitəçi fəaliyyətinin təhlükəsizliyini təmin edir və saxlanılan, ötürülən və qəbul edilən elektron sənədlərin məzmununa görə məsuliyyət daşımır.

Maddə 32. Məzmununu konfidensial informasiya təşkil edən elektron sənədlər

32.1 Tərkibində dövlət, kommersiya, bank sirləri təşkil edən məlumatlar və digər konfidensial informasiyalar olan elektron sənədlərin istifadə qaydası və mühafizə tədbirləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilir.

32.2 Tərkibində dövlət sirri təşkil edən məlumatlar olan elektron sənədlərin mübadiləsi üçün yalnız sertifikatlaşdırılmış elektron imza və elektron sənəd dövriyyəsi vasitələrindən istifadə olunmalıdır.

32.3 Tərkibində dövlət sirri təşkil edən məlumatlar olan elektron sənədlərin tərtibi, emalı və mübadiləsi üçün istifadə olunan informasiya sistemlərinin ekspertizası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir.

32.4 Bu qanunun 32.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan elektron sənədlərlə işləməyə buraxılan şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, bu sənədlərin mühafizəsi üçün zəruri tədbirlərin görülməsini təmin etməlidirlər.

32.5 Tərəflər arasında bağlanmış müqaviləyə əsasən, elektron sənəd dövriyyəsi həyata keçirən subyektlər konfidensial informasiya məzmunlu elektron sənədlərə müraciət və onların mühafizə üsullarını Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq özləri müəyyən edirlər.

VI fəsil. Xüsusi müddəalar

Maddə 33. Dövlət tənzimləməsinin həyata keçirilməsi

33.1 Elektron imzanın tətbiqi və istifadəsi proseslərinin, sertifikat xidmətləri mərkəzlərinin fəaliyyətinin tənzimlənməsi və ona nəzarət edilməsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilir.

33.2 Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları elektron imzanın istifadəsinin tənzimlənməsi sahəsində aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirirlər:

33.2.1 imzanın yaradılma və yoxlanılma qaydalarını müəyyən edir;

33.2.2 elektron imza və elektron sənəddən istifadə qaydalarını hazırlayır;

33.2.3 sertifikatın verilməsi və reyestrin aparılma qaydalarını hazırlayır, ona daxil edilən məlumatların tərkibini və digər məlumatların siyahısını müəyyən edir;

33.2.4 elektron imza, imza vasitələri və elektron sənəd dövriyyəsi vasitələrinə aid tələbləri və standartları hazırlayır;

33.2.5 mərkəzlərin, vasitəçilərin qeydə alınması və fəaliyyətinin təşkili ilə əlaqədar tələbləri və qaydaları müəyyən edir;

33.2.6 mərkəzləri, vasitəçiləri qeydiyyatdan keçirir və qeydiyyatı ləğv edir;

33.2.7 mərkəzin akkreditə edilməsi qaydasını müəyyənləşdirir;

33.2.8 mərkəzlərin, o cümlədən xarici sertifikat xidmətləri mərkəzlərinin Azərbaycan Respublikasında akkreditəsini və akkreditənin ləğv edilməsini həyata keçirir;

33.2.9 qeydiyyatdan keçmiş mərkəzlərin və onlara verilmiş təkmil sertifikatların reyestrini aparır;

33.2.10 mərkəzlərin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında qeydiyyatdan keçmiş xarici mərkəzlərin siyahısının ictimaiyyətə çatdırılmasını təmin edir;

33.2.11 sertifikat xidmətlərinin göstərilməsi üzrə ümumi qayda və tələbləri, tövsiyələri hazırlayır, məsləhətlər verir;

33.2.12 imzaların istifadəsi ilə əlaqədar məsələlər üzrə xarici təşkilatlarla əlaqələri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun qaydada həyata keçirir;

33.2.13 qeydiyyatdan keçmiş mərkəzlərə verilmiş sertifikatlar barədə sorğulara cavab verir;

33.2.14 informasiya sistemlərinin ekspertizası qaydasını müəyyən edir.

33.3 Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları sertifikat xidmətləri mərkəzlərinin fəaliyyətinə nəzarət sahəsində aşağıdakı hüquqlara malikdir:

33.3.1 mərkəzlərdən fəaliyyətləri barədə məlumat almaq;

33.3.2 mərkəzlər barədə məlumatları dəqiqləşdirmək, zəruri hallarda onların fəaliyyəti ilə bilavasitə tanış olmaq;

33.3.3 mərkəzlərin texniki təhlükəsizlik və sertifikatlaşdırma qaydalarına əməl etməsinin monitorinqini keçirmək;

33.3.4 mərkəzlərin fəaliyyətində qanun pozuntuları aşkar edildikdə, onların barəsində bu qanunda nəzərdə tutulmuş inzibati tədbirlər görmək, onların fəaliyyətinə xitam vermək barədə iddia qaldırmaq.

Maddə 34. Elektron imza və elektron sənəd dövriyyəsi vasitələrinə aid tələblər

34.1 Dövlət orqanlarının mülkiyyətində olan və ya istifadə etdikləri informasiya sistemləri vasitəsilə təhlükəsiz elektron sənəd dövriyyəsinin aparılması məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydaya əsasən bu sistemlərin ekspertizası həyata keçirilməlidir.

34.2 Tərkibində dövlət sirri təşkil edən məlumatlar olan və digər konfidensial informasiyaların sertifikatlaşdırılmış mühafizə vasitələri elektron sənəd dövriyyəsində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunmuş qaydada istifadə edilir.

34.3 İstifadə edilən elektron imza və elektron sənəd dövriyyəsi vasitələri sertifikatlaşdırma haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq qaydada sertifikatlaşdırılır.

Maddə 35. İmza sahibi barəsində məlumatların mühafizəsi

35.1 Mərkəzlər, vasitəçilər fəaliyyəti zamanı malik olduğu informasiyalardan, o cümlədən imza sahibi barəsində məlumatlardan vəzifələrinin icrası ilə əlaqəsi olmayan məqsədlər üçün istifadə edə bilməzlər.

35.2 Mərkəzlər istifadəçilərə yalnız sertifikata daxil edilmiş və ona aid olan məlumatları verə bilərlər.

35.3 Mərkəzlərin, vasitəçilərin əməkdaşları və ya digər əlaqəli şəxslər fəaliyyətləri zamanı imza sahibi barəsində onlara bəlli olan məlumatları və imza yaratma məlumatlarını qorumağa borcludurlar.

VII fəsil. Yekun müddəalar

Maddə 36. Elektron imza və sənəd haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət

36.1 Bu qanunun pozulmasında təqsirli olan şəxslər Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

36.2 Sertifikatlaşdırılmamış elektron imza və elektron sənəd dövriyyəsi vasitələrindən istifadəyə görə istifadəçilər fərdi məsuliyyət daşıyırlar.

36.3 İnformasiya sisteminin fəaliyyətinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə, müəyyən edilmiş qaydada ekspertiza keçirilməsinə bu sistemin mülkiyyətçisi məsuliyyət daşıyır.

Maddə 37. Qanunun qüvvəyə minməsi

Bu qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham ƏLİYEV
Bakı şəhəri, 9 mart 2004-cü il
№ 602-IIQ*

Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarında informasiya təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

İnternet qlobal informasiya şəbəkəsi də daxil olmaqla, informasiya sistemləri və şəbəkələri, rabitə şəbəkələri vasitəsilə informasiya mübadiləsi həyata keçirilərkən, Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanlarında informasiya təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları dövlət sirri təşkil edən və yayılması məhdudlaşdırılmış xidməti informasiya işlənən, habelə məhdudlaşdırılmış daxilolma növlü informasiya ehtiyatları yerləşən informasiya sistemlərinin, rabitə şəbəkələrinin və fərdi kompüterlərin informasiya mübadiləsi üçün istifadə edilən digər informasiya sistemləri və şəbəkələrinin, rabitə şəbəkələrinin, o cümlədən İnternet qlobal informasiya şəbəkəsinin (bundan sonra — İnternet şəbəkəsi) tərkibinə daxil edilməsini həyata keçirməsinlər.

2. Açıq dövlət informasiya ehtiyatlarının mülkiyyətçiləri həmin informasiya ehtiyatlarının informasiya mübadiləsinə daxil edilməsini yalnız informasiyanın bütövlüyünü və ona müraciəti təmin edən sertifikatlaşdırılmış informasiya mühafizəsi vasitələrindən istifadə etməklə həyata keçirsinlər.

3. Açıq dövlət informasiya ehtiyatlarının mülkiyyətçiləri və istifadəçiləri bu ehtiyatları, İnternet şəbəkəsi də daxil olmaqla, informasiya mübadiləsi üçün istifadə edilən informasiya sistemləri və şəbəkələrinə, rabitə şəbəkələrinə qoşan texniki vasitələrin dövlət sirri təşkil edən məsələlərin müzakirə olunduğu və məxfi danışıqların aparılması nəzərdə tutulan yerlərdən kənarında yerləşdirilməsini həyata keçirsinlər.

4. Azərbaycan Respublikasının Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları üçün İnternet şəbəkəsi seqmentinin yaradılmasını, saxlanmasını və inkişafını təmin etsin.

5. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İcra Aparatına, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Aparatına, mərkəzi və

yerli icra hakimiyyəti orqanlarına tapşırılsın və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Aparatına, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyə Məhkəməsinin Aparatına, Azərbaycan Respublikasının Prokurorluğuna, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Aparatına, apellyasiya məhkəmələrinin aparatlarına təklif edilsin ki, İnternet şəbəkəsi ilə əlaqəni, ondan istifadəni və həmin şəbəkədə informasiyanın yerləşdirilməsini yalnız Azərbaycan Respublikasının Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidmətinin sərəncamında olan Azərbaycan Respublikasının dövlət orqanları üçün İnternet şəbəkəsi seqmenti vasitəsilə həyata keçirsinlər.

6. Bu Fərman imzalandığı gündən qüvvəyə minir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham ƏLİYEV

Bakı şəhəri, 29 dekabr 2004-cü il

2013-cü ilin Azərbaycan Respublikasında “İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları ili” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

“Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya”nın (2003–2012-ci illər) gerçəkləşdirilməsi ölkəmizdə informasiya cəmiyyətinin formalaşdırılması üçün müvafiq hüquqi baza yaratmışdır. Bununla yanaşı, həyata keçirilən dövlət proqramları və zəruri islahatlar nəticəsində ölkəmizin ümumdünya elektron məkanına daha sürətli inteqrasiyası təmin edilmiş, elektron hökumətin yaradılması, biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın təşəkkülü, informasiya təhlükəsizliyi və digər məsələlərin həlli istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır.

Respublikamızda ən yeni texnologiya – 4G-nin tətbiqi, milli irsimiz və mədəniyyətimizlə bağlı materialların virtual məkanda daha dolğun şəkildə yerləşdirilməsi, azərbaycandilli internet resurslarının zənginləşdirilməsi, internet-radio və internet-televiziyə proqramları, elektron qəzet və jurnalların yayılması, sosial şəbəkələrin geniş yer alması və respublika əhalisinin əksər hissəsinin internet istifadəçisinə çevrilməsi informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafının əyani göstəricisidir. Elm və texnikanın ayrı-ayrı istiqamətlərinin tərəqqisinə təkan verəcək kosmik sənayenin yaradılması ilə bağlı dünyanın aparıcı xarici mütəxəssislərinin iştirakı ilə Azərbaycanın

süni telekommunikasiya peykinin orbitə çıxarılması üzrə işlərin artıq həlledici mərhələyə qədəm qoyması informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının potensialından daha dolğun istifadə üçün möhkəm zəmin yaradır. Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin və dövlət orqanları tərəfindən vətəndaşlara göstərilən xidmətlərin həyata keçirilməsini təmin edən “ASAN xidmət” mərkəzlərinin yaradılması da elektron hökumətin formalaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

BMT Baş Assambleyasının qəbul etdiyi “Minilliyin Bəyannaməsi” və “İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarından inkişaf naminə istifadə” haqqında qətnamələri nəzərə alaraq, qabaqcıl texnologiyaların vətəndaşların gündəlik həyatının müxtəlif sahələrində tətbiqini təmin etmək məqsədi ilə və Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq qərara alıram:

1. 2013-cü il Azərbaycan Respublikasında “İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları ili” elan edilsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə birlikdə 2013-cü ilin Azərbaycan Respublikasında “İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları ili” elan edilməsinə dair tədbirlər planını hazırlayıb bir ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.

3. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 16 yanvar 2013-cü il.

**Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili
sahəsində bəzi tədbirlər haqqında
Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı**

Azərbaycanın davamlı və dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafının təmin edilməsi, dövlət idarəçiliyinin müasir prinsiplər əsasında həyata keçirilməsi məqsədi ilə informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından istifadə olunması dövlət siyasətinin prioritetlərindən birinə çevrilmiş və bu sahədə mühüm tədbirlər

görülmüşdür. «Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)», eləcə də informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı ilə bağlı qəbul edilən digər normativ hüquqi aktlar əsasında dövlət orqanlarının əhaliyə beynəlxalq standartlara uyğun elektron xidmətlər göstərməsi sahəsində hüquqi baza formalaşmışdır.

Modern və çevik idarəetmənin təmin edilməsi, dövlət orqanlarının fəaliyyətində şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya şərait yaradan halların aradan qaldırılması üçün əhaliyə elektron xidmətlərin göstərilməsi zəruridir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, elektron xidmətlərin təşkili və elektron imzanın tətbiqi prosesinin sürətləndirilməsi məqsədi ilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti iki ay müddətində mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən konkret sahələr üzrə elektron xidmətlər göstərilməsi qaydalarını və xidmət növlərini müəyyən etsin.

2. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları üç ay müddətində elektron xidmətin təşkili üçün aşağıdakı tədbirləri həyata keçirsinlər:

2.1. səlahiyyətlərinə uyğun olaraq elektron xidmətlər göstərilməsi üçün rəsmi internet informasiya ehtiyatlarında xüsusi elektron xidmət bölməsinin yaradılması;

2-1. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları göstərdikləri hər bir elektron xidmət üzrə ayrıca inzibati reqlamenti iki ay müddətində müəyyən etsinlər.

2.2. elektron xidmət bölməsində aidiyyəti üzrə göstərilən xidmətin adının, bu xidmətin göstərilməsi üçün tələb olunan sənədlərin dəqiq siyahısının, müvafiq sənədlərin (ərizə, blank və digər) elektron formasının yerləşdirilməsi, şəxslərin bu bölmədən maneəsiz, sərbəst istifadəsinin təmin edilməsi;

2.3. elektron xidmət bölməsinə müraciət edən şəxslər tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada doldurulmuş ərizə və tələb olunan sənədlərin skan edilmiş surətlərinin elektron formada qəbul edilməsinin, bu barədə göndərən şəxsə təsdiqetmə bildirişinin göndərilməsinin və həmin sənədlərə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada və müddətdə baxılmasının təmin edilməsi;

2.4. müvafiq sənədlər barədə informasiya əldə edilməsi üçün dövlət orqanları tərəfindən aparılan elektron informasiya ehtiyatlarından (məlumat bazaları, məlumat-axtarış sistemləri,

reyestrlər və digər informasiya resursları) istifadə edilməsi, bu mümkün olmadığı hallarda şəxslərdən həmin sənədlərin əslinin tələb edilməsi;

2.5. göstərilən xidmətlərə görə nəzərdə tutulan rüsumların və digər ödənişlərin real vaxt rejimində elektron formada ödənilməsinin təmin edilməsi və elektron xidmət bölməsi vasitəsilə aparılan əməliyyatların və fərdi məlumatların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə zəruri texniki təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi.

3. Azərbaycan Respublikasının Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinə tapşırılsın ki, üç ay müddətində:

3.1. elektron xidmətin təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə dövlət orqanlarının, eləcə də elektron imza xidmətindən istifadə məqsədi ilə müraciət edən hüquqi və fiziki şəxslərin elektron imza ilə təmin edilməsi işini təşkil etsin;

3.2. dövlət orqanlarının informasiya sistemləri arasında informasiya mübadiləsinin aparılmasının təmin edilməsi məqsədi ilə zəruri tədbirləri həyata keçirsin;

3.3. dövlət orqanlarının elektron xidmətlərindən «bir pəncərə» prinsipi əsasında istifadənin təşkili məqsədilə «elektron hökumət» portalının yaradılmasını təmin etsin;

3.4. mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına elektron xidmətin təşkili üçün metodiki dəstəyi təmin etsin;

3.5. dövlət qulluqçularının informasiya texnologiyalarından istifadə sahəsində hazırlıq səviyyələrinin artırılması məqsədi ilə tədris kurslarının təşkili istiqamətində zəruri tədbirləri həyata keçirsin;

3.6. bu Fərmanın 3-cü bəndində nəzərdə tutulan tədbirlərin yerinə yetirilməsi barədə ayda bir dəfə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat təqdim etsin.

4. Mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları bu Fərmanın 2-ci bəndində nəzərdə tutulan tədbirlərin yerinə yetirilməsi barədə ayda bir dəfə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat təqdim etsinlər.

5. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə tapşırılsın ki:

5.1. Azərbaycan Respublikasının Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi ilə birlikdə bu Fərmanda nəzərdə tutulmuş işlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı tələb olunan vəsaitin cari ildə və növbəti illərin dövlət büdcəsində nəzərə alınması üçün müvafiq tədbirlər görsün;

5.2. bu Fərmanın 2-ci və 3-cü bəndlərində nəzərdə tutulan tədbirlərin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar görülməli işlərin vəziyyətini

təhlil etsin və bu barədə üç ayda bir dəfə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat təqdim etsin;

5.3. bu Fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İlham ƏLİYEV

Bakı şəhəri, 23 may 2011-ci il

“Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın və “Korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 28 iyul tarixli 2292 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya” çərçivəsində həyata keçirilən tədbirlərin davamlılığının təmin edilməsi, bu sahədə normativ hüquqi bazanın və institusional mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi, dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının fəaliyyətinin açıq hökumət prinsiplərinə uyğunlaşdırılması, qərarların qəbulu prosesində ictimaiyyətin iştirakının genişləndirilməsi və şəffaflığın artırılması, Azərbaycan Respublikasının bu sahədə beynəlxalq öhdəliklərinin icrasının təmin edilməsi məqsədi ilə qərara alıram:

1. “Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı” təsdiq edilsin (əlavə olunur).

2. “Korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı” təsdiq edilsin (əlavə olunur).

3. Mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları:
3.1. “Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nda və “Korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı”nda (bundan sonra - “Fəaliyyət Planları”) nəzərdə tutulan tədbirlərin icrası barədə hər il yanvarın 15-dək Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə və Azərbaycan Respublikasının Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyasına illik hesabatlarını təqdim etsinlər;
3.2. Fəaliyyət Planlarının icrası üzrə illik iş planlarını təsdiq etsinlər və

bu barədə məlumatı Azərbaycan Respublikasının Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyasına təqdim etsinlər.

4. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti və Azərbaycan Respublikasının Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyası Fəaliyyət Planlarının yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar görülən işlərin vəziyyətini mütəmadi təhlil etsinlər və bu barədə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat təqdim etsinlər.

5. Azərbaycan Respublikasının Hesablama Palatasına, Baş Prokurorluğuna, İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinə (Ombudsmana), Məhkəmə-Hüquq Şurasına, Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrinə, yerli özünüidarə orqanlarına tövsiyə edilsin ki, Fəaliyyət Planlarında nəzərdə tutulan tədbirlərin icrasını təmin etsinlər.

6. Azərbaycan Respublikasının Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyasına tövsiyə edilsin ki, Fəaliyyət Planlarının icrasının dəyərləndirilməsi prosesinə vətəndaş cəmiyyəti institutlarını cəlb etsin və Fəaliyyət Planlarının icrası üzrə görülən işlər barədə ictimaiyyətə mütəmadi olaraq məlumat versin.

7. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu Sərəncamdan irəli gələn digər məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 5 sentyabr 2012-ci il.

Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 5 sentyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir

Azərbaycan Respublikasında dövlət orqanlarının fəaliyyətində şəffaflığın artırılması, hesabatlılığın təmin edilməsi, ictimaiyyətin iştirakının genişləndirilməsi, yeni texnologiyaların tətbiqi əsas prinsiplərdir. Dövlət orqanlarının fəaliyyətinin müasir standartlara uyğun təkmilləşdirilməsi məqsədi ilə 2007-2011-ci illərdə "Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya" icra edilmişdir. Strategiyada həmçinin açıq hökumət prinsiplərinin tətbiqi üzrə mühüm tədbirlər müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikası düzgün idarəçiliyin təşviqi üzrə bütün beynəlxalq təşəbbüslərə qoşulmuşdur.

Şəffaflığın artırılması və açıq hökumətin təşviqi ilə bağlı fəaliyyətin təkmilləşdirilməsi, bu sahədə beynəlxalq təcrübənin mübadiləsi və beynəlxalq səylərə öz töhfəsini verə bilmək üçün ölkəmiz 2011-ci ildə Açıq Hökumət Tərəfdaşlığına qoşulmuşdur.

Dövlət orqanlarının fəaliyyətində şəffaflığın və açıq hökumət prinsiplərinin tətbiqi üçün, əsasən, aşağıdakı tədbirlər görülmüşdür:

İnformasiya azadlığının təmin edilməsi sahəsində

2005-ci ildə "İnformasiya əldə etmək haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edilmişdir. Qanunun icrasına nəzarət Azərbaycan Respublikasının İnsan Hüquqları üzrə Müvəkkilinə (Ombudsmana) həvalə edilmişdir. "Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiya" çərçivəsində informasiya əldə edilməsinin asanlaşdırılması üçün praktiki işlər görülmüşdür. Dövlət orqanları tərəfindən informasiyanın proaktiv formada ictimaiyyətə təqdim edilməsi ilə bağlı tədbirlər müəyyən edilmişdir.

Elektron xidmətlərin təşkili sahəsində

2010-cu ildə ölkədə ikinci "Elektron Azərbaycan" dövlət proqramı qəbul edilmişdir. 2011-ci il mayın 23-də "Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı imzalanmışdır. Fərmana əsasən, dövlət orqanları öz fəaliyyət istiqamətlərinə uyğun olaraq bütün sahələrdə elektron xidmətlər təşkil etmişlər. Elektron xidmətlərin "bir pəncərə" prinsipi əsasında təşkilinin təmin edilməsi məqsədi ilə www.e-gov.az vahid elektron hökumət portalı yaradılmışdır.

"Bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi sahəsində

2008-ci ildən etibarən sahibkarlıq subyektlərinin qeydiyyatı "bir pəncərə" prinsipinə uyğun həyata keçirilir. Bunun nəticəsində kommersiya hüquqi şəxslərin qeydiyyat (biznesə başlama) prosedurlarının sayı 13-dən 3-dək, müddəti isə 53 gündən 3 günədək, təqdim edilməli olan sənədlərin sayı 5 dəfədən çox azaldılmışdır. Biznesə başlama sahəsində islahatlara görə Azərbaycan Respublikası Dünya Bankının "Doing Business-2009" hesabatında ən islahatçı dövlət kimi göstərilmişdir. 2011-ci il iyunun 1-dən etibarən fiziki şəxslərin, 2012-ci ilin fevral ayından etibarən hüquqi şəxslərin elektron qaydada qeydiyyatına başlanılmışdır. Həmçinin 2008-ci ildən dövlət sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında, 2009-cu ildən miqrasiya

proseslərinin idarə olunmasında, 2011-ci ildən idxal edilən nəqliyyat vasitələrinin rəsmiləşdirilməsində “bir pəncərə” prinsipi tətbiq edilir.

Dövlət orqanları tərəfindən əhaliyə bütün xidmətlərin vahid məkandan, daha keyfiyyətli və rahat həyata keçirilməsi məqsədi ilə 2012-ci ilin iyul ayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi təsis edilmişdir və bu qurumun nəzdində “ASAN” xidmət mərkəzləri fəaliyyət göstərəcəkdir.

Mineral Ehtiyatların Hasilatı ilə Məşğul olan Sənaye Sahələrində Şəffaflıq Təşəbbüsünün (MHŞT) tətbiqi sahəsində

Azərbaycan Respublikası 2003-cü ildən “Mineral Ehtiyatların Hasilatı ilə Məşğul olan Sənaye Sahələrində Şəffaflıq Təşəbbüsü”nə (MHŞT) qoşulmuş və təşəbbüsün icrası üzrə xüsusi hökumət komissiyası yaradılmışdır. Təşəbbüsün tətbiqi mexanizmi hökumət komissiyası, mədən hasilatı ilə məşğul olan yerli və xarici şirkətlər və Mədən Sənayesində Şəffaflığın Artırılması üzrə qeyri-hökumət təşkilatlarının Koalisiyası tərəfindən müəyyənləşdirilmiş və 2004-cü ildə Təşəbbüsün həyata keçirilməsinə dair Qarşılıqlı Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır. 2007-ci ildə Azərbaycan Mineral Ehtiyatların Hasilatı ilə Məşğul olan Sənaye Sahələrində Şəffaflıq Təşəbbüsü üzrə namizəd statusunu almış, 2009-cu ildə həmin qurumun tamhüquqlu üzvü statusunu alan ilk ölkə olmuşdur. Təşəbbüsün icrası üzrə əldə etdiyi nailiyyətlərə görə 2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu “Dövlət qulluğunda şəffaflığın, cavabdehliyin və məsuliyyətin artırılması” üzrə BMT-nin “Dövlət Qulluğu Mükafatı” ilə təltif edilmişdir. 2009-cu ildə “Mineral Ehtiyatların Hasilatı ilə Məşğul olan Sənaye Sahələrində Şəffaflıq Təşəbbüsü mükafatı” Azərbaycana təqdim edilmişdir.

Vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə əməkdaşlıq və ictimaiyyətin iştirakının təmin edilməsi sahəsində

Azərbaycan Respublikasının Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiyası yanında fəaliyyət göstərən işçi qruplarda qeyri-hökumət təşkilatlarının üzvlüyü təmin edilmişdir. 2005-ci ildə Korrupsiyaya qarşı mübarizə aparan qeyri-hökumət təşkilatlarının Məlumat və İnformasiya Şəbəkəsi təsis edilmişdir. Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiya Şəbəkəyə üzv olmuşdur. Şəbəkə korrupsiyaya qarşı mübarizə və şəffaflığın artırılması ilə əlaqədar bütün qanunvericilik layihələri üzrə ictimai dinləmələr keçirmişdir. 2004-cü ildən Mineral Ehtiyatların Hasilatı ilə Məşğul olan Sənaye Sahələrində Şəffaflıq

Təşəbbüsünün icrası məqsədi ilə Qeyri-Hökumət Təşkilatlarının Mədən Sənayesində Şəffaflığın Artırılması Koalisiyası yaradılmışdır.

Şəffaflığın artırılması və açıq hökumətin təşviqi sahəsində aşağıdakı tədbirlərin görülməsi təmin ediləcəkdir:

1. İnformasiya əldə edilməsinin asanlaşdırılması

Görüləcək işlər və nəticə indikatorları

1.1 Dövlət qurumlarında informasiya azadlığı üzrə məsul şəxslərin müəyyən edilməsi, informasiya azadlığı ilə bağlı daxili icraat qaydalarının qəbul edilməsi və bu barədə ictimaiyyətin məlumatlandırılması

İcra: mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları – 2012-2014-cü illər

1.2 İnformasiya azadlığının təmin edilməsi məqsədi ilə məsul dövlət qulluqçuları üçün ətraflı treninqlərin keçirilməsi

İcra: mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları – 2012-2014-cü illər

1.3 “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinin icrasına nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə Müvəkkilinin (Ombudsmanın) Aparatının strukturunun təkmilləşdirilməsi, aidiyyəti əməkdaşların ixtisaslaşmış treninqlərə cəlb edilməsi

İcra: İnsan hüquqları üzrə Müvəkkil (Ombudsman) – 2013-2014-cü illər

2. Dövlət orqanlarının öz fəaliyyəti barədə ictimaiyyətə müntəzəm məlumat verməsi

Görüləcək işlər və nəticə indikatorları

2.1 Dövlət orqanlarının öz fəaliyyəti barədə məlumatları mütəmadi, yenilənmiş əsaslarla internet səhifələrində yerləşdirməsi

İcra: mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları – mütəmadi

2.2 Dövlət orqanlarının öz fəaliyyəti barədə illik məruzələr tərtib etməsi və internet səhifələrində açıqlaması

İcra: mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları – 2012-2015-ci illər

2.3 Dövlət orqanlarının öz fəaliyyəti barədə mətbuat konfransları və ictimaiyyətlə birbaşa ünsiyyət formasında tədbirlər keçirməsi

İcra: mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları – 2012-2015-ci illər

2.4 Dövlət orqanlarının fəaliyyətini tənzimləyən qanunvericilik aktlarının anlaşılın sadə dildə yazılmış versiyasının, bələdçi qaydaların tərtib edilməsi və bu məlumatların vətəndaşlar arasında təşviq edilməsi

İcra: mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları – mütəmadi

2.5 Dövlət proqramlarının əhatə etdiyi sahələr üzrə internet portallarının yaradılması

İcra: mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları – 2012-2014-cü illər

2.6 Dövlət orqanlarının internet səhifələrinin müasir standartlara uyğun olaraq vahid nümunəvi formasının və minimum şərtlərinin müəyyən edilməsi

İcra: Nazirlər Kabineti, Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi, Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiya - 2013-cü il

2.7 Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qarşısındakı illik hesabatlarında açıq hökumətin təşviqi və korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirilmiş tədbirlər haqqında məlumat verməsi

İcra: Nazirlər Kabineti -2012-2015-ci illər

3. Normativ hüquqi aktların vahid elektron bazasının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi

Görüləcək işlər və nəticə indikatorları:

3.1 Rəsmi hüquqi istinad mənbəyi olan Azərbaycan Respublikasının Hüquqi Aktların Dövlət Reyestrinin elektron variantının mütəmadi yenilənməsi və elektron bazanın daim işlək vəziyyətdə saxlanması

İcra: Ədliyyə Nazirliyi – mütəmadi

4. Dövlət orqanlarının fəaliyyətində ictimaiyyətin iştirakının genişləndirilməsi

Görüləcək işlər və nəticə indikatorları:

4.1 Dövlət orqanları tərəfindən ictimai əhəmiyyət kəsb edən qanun layihələrinin hazırlanması prosesinə vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələrinin cəlb edilməsi, ictimai dinləmələrin keçirilməsi

İcra: mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları – mütəmadi

4.2 Əhaliyə xidmət göstərən dövlət orqanları tərəfindən vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə əməkdaşlığın təkmilləşdirilməsi üçün müvafiq şuraların və ya əməkdaşlıq şəbəkələrinin yaradılması

İcra: mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları – 2012-2013-cü illər

4.3 İctimai maraq kəsb edən qərarların qəbul edilməsi prosesində ictimaiyyətin iştirakını genişləndirmək vasitəsi kimi

internet səhifələrindən istifadə edilməsi (vətəndaşların təklif və rəylərinin qəbul edilməsi, müzakirələrin təşkil edilməsi, interaktiv sual-cavab bölmələrinin yaradılması və s.)

İcra: mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları – mütəmadi

4.4 Dövlət orqanları tərəfindən “Açıq qapı” vətəndaş forumlarının keçirilməsi

İcra: mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları – mütəmadi

5. Elektron xidmətlərin təkmilləşdirilməsi

Görüləcək işlər və nəticə indikatorları:

5.1 Elektron xidmətlər göstərilməsi üzrə qiymətləndirmənin həyata keçirilməsi və ictimaiyyətə açıqlanması

İcra: Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi – mütəmadi

5.2 Dövlət orqanlarının öz səlahiyyətlərinə uyğun olaraq həyata keçirdikləri elektron xidmətlər barədə ildə bir dəfədən az olmayaraq ictimai təqdimatlar keçirməsi

İcra: mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları – 2013-2015-ci illər

5.3 Dövlət orqanları arasında elektron informasiya dövryyəsinin təmin edilməsi məqsədi ilə vahid sistemin yaradılması

İcra: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi, Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti – 2013-2014-cü illər

5.4 Rüşumların, vergilərin, inzibati cərimələrin, kommunal xərclərin və digər inzibati ödənişlərin elektron qaydada ödənilməsinin təkmilləşdirilməsi

İcra: mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi – 2013-2014-cü illər

5.5 Regionlarda əhalinin elektron xidmətlərdən istifadə imkanlarının artırılması üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi

İcra: mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyi, Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi – 2013-2014-cü illər

6. Maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanların fəaliyyətində şəffaflığın artırılması

Görüləcək işlər və nəticə indikatorları:

6.1 Dövlət maliyyə nəzarətini həyata keçirən orqanların səlahiyyətlərinin dəqiqləşdirilməsi və maliyyə nəzarəti üzrə daha təkmil hüquqi baza təmin etmək üçün maliyyə nəzarəti haqqında qanun layihəsinin hazırlanması

İcra: Nazirlər Kabineti, Hesablama Palatası, Maliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi - 2013-2014-cü illər

6.2 Maliyyə nəzarəti orqanlarının hesabatlılığının artırılması və həmin orqanlar tərəfindən maliyyə nəzarətinin nəticələri barədə təhlillərin və statistik məlumatların ictimaiyyətə təqdim edilməsi

İcra: Nazirlər Kabineti, Hesablama Palatası, Maliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi - 2013-2015-ci illər

6.3 Maliyyə nəzarətində informasiya texnologiyalarının tətbiqi və elektron nəzarət ("e-nəzarət") sisteminin yaradılması

İcra: Nazirlər Kabineti, Hesablama Palatası, Maliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi - 2013-2014-cü illər

6.4 Maliyyə nəzarəti orqanlarının qarşılıqlı fəaliyyətinin təmin edilməsi, onlar arasında vahid elektron informasiya bazasının yaradılması, informasiya mübadiləsinin təşkili

İcra: Nazirlər Kabineti, Hesablama Palatası, Maliyyə Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi - 2013-2014-cü illər

6.5 Dövlət müəssisələrinin Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarına və ya Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun olaraq tərtib edilmiş maliyyə hesabatlarının auditor rəyi ilə birlikdə dərc edilməsinə nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi

İcra: Nazirlər Kabineti, Hesablama Palatası, Maliyyə Nazirliyi - 2013-2014-cü illər

6.6 Yerli büdcənin tərtibinə və icrasına, o cümlədən sərf edilən vəsaitin təsdiq edilmiş büdcə göstəricilərinə uyğunluğuna, habelə bələdiyyələrin maliyyə hesabatlarının vaxtında təsdiq olunmasına nəzarət mexanizmlərinə və prosedurlarına dair təkliflər hazırlanması

İcra: Ədliyyə Nazirliyi, Maliyyə Nazirliyi, Hesablama Palatası - 2013-cü il

6.7 Dövlət büdcəsinin icrası barədə hesabat və müvafiq qanun layihələrinin Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə təqdim edilənədək dərc edilməsi

İcra: Nazirlər Kabineti, Maliyyə Nazirliyi - 2013-2015-ci illər

7. Vergi nəzarəti və yoxlamaları prosesində şəffaflığın artırılması
Görüləcək işlər və nəticə indikatorları:

7.1 Vergi ödəyicilərinin zəruri məlumatla təmin edilməsi və vergi ödəyiciləri ilə təbliğat işinin təkmilləşdirilməsi

İcra: Vergilər Nazirliyi - 2012-2014-cü illər

7.2 Vergi orqanlarının fəaliyyətinin Beynəlxalq Valyuta Fondunun Vergi şəffaflığı üzrə yaxşı praktika haqqında kodeksinə uyğunlaşdırılması sahəsində tədbirlər görülməsi

İcra: Vergilər Nazirliyi - 2012-2013-cü illər

7.3 Vergilərin və digər icbari ödənişlərin elektron qaydada ödənilməsinin təkmilləşdirilməsi üçün müvafiq tədbirlər görülməsi

İcra: Vergilər Nazirliyi - 2012-2013-cü illər

8. Mineral ehtiyatların hasilatı ilə məşğul olan sənaye sahələrində şəffaflığın artırılması

Görüləcək işlər və nəticə indikatorları:

8.1 Mineral Ehtiyatların Hasilatı ilə Məşğul olan Sənaye Sahələrində Şəffaflıq Təşəbbüsünün Azərbaycanda davamlı tətbiqi və inkişafı üçün Azərbaycan Respublikası hökumətinin ölkədə mineral ehtiyatların hasilatı ilə məşğul olan yerli və xarici şirkətlər, habelə vətəndaş cəmiyyəti institutları ilə əməkdaşlığının davam etdirilməsi

İcra: Dövlət Neft Fondu – 2012-2015-ci illər

8.2 Azərbaycan Respublikası hökumətinin mədən sənayesində əldə etdiyi məcmu daxilolmalar barədə hesabatların ictimaiyyətə mütəmadi açıqlanmasının davam etdirilməsi

İcra: Dövlət Neft Fondu – 2012-2015-ci illər

8.3 Mineral Ehtiyatların Hasilatı ilə Məşğul olan Sənaye Sahələrində Şəffaflıq Təşəbbüsünün Azərbaycanda tətbiqi üzrə illik hesabatların açıqlanması

İcra: Dövlət Neft Fondu – 2012-2015-ci illər

9. Açıq hökumətin təşviqi üçün görülən tədbirlərlə bağlı maarifləndirmənin və əməkdaşlığın həyata keçirilməsi

Görüləcək işlər və nəticə indikatorları:

9.1 Fəaliyyət Planının icrası üzrə tədbirlərin yerinə yetirilməsi vəziyyətinin hər il üzrə dəyərləndirilməsi və ictimaiyyətə açıqlanması

İcra: Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiya – 2012-2015-ci illər

9.2 Açıq hökumət təşəbbüsü üzrə maarifləndirici materialların nəşri və əhali arasında paylanması

İcra: Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiya, Nazirlər Kabineti, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları - mütəmadi

9.3 "Açıq Hökumət Tərəfdaşlığı" çərçivəsində öhdəliklərin icrası istiqamətində zəruri tədbirlərin davam etdirilməsi

İcra: Nazirlər Kabineti, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiya – 2012-2015-ci illər

9.4 Fəaliyyət Planında nəzərdə tutulan tədbirlərin icrası üçün vətəndaş cəmiyyəti institutlarına maliyyə dəstəyi

İcra: Nazirlər Kabineti, mərkəzi və yerli icra hakimiyyəti orqanları, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurası, Korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Komissiya – 2012-2015-ci illər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ MƏNBƏLƏR VƏ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Qanun 2009.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində dəyişikliklər edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 29 iyun 2012-ci il, № 408-IVQD.
3. Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi, <http://e-qanun.gov.az>
4. Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı, <http://www.azertag.com>
5. Açıq Hökumətin təşviqinə dair 2012-2015-ci illər üçün Milli Fəaliyyət Planı, <http://president.az>
6. Almaniya Federal Konstitutsiya Məhkəməsinin seçilmiş prinsipial əhəmiyyətli qərarları. Bakı -2008.s.89
7. Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. <http://president.az>
8. Elektron imza və elektron sənəd haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az
9. “Elektron hökumət” portalı haqqında Əsasnamə. www.e-qanun.az
10. “Elektron ticarət haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu, <http://e-qanun.gov.az>
11. Əhmədova A.S. “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində insan hüquqlarının reallaşma imkanları.” Bakı: “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2009
12. Əliyev T.S. Tədqiqatçıların sosial şəbəkələri əsasında elmi personalın idarə olunması problemləri, İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №2(4), 2011,
13. Əliquliyev R. “Azərbaycan İnternet trafikininin yüklənməsinin qarşısını almaq üçün mütərəqqi təşəbbüslə çıxış edib”. <http://www.ictnews.az>
14. Əliquliyev R. Virtual məkanda uşaq hüquqlarının etibarlı müdafiəsi reallığın diktə etdiyi zərurətdir. <http://www.ict.az>
15. Əliquliyev.R. İmamverdiyev Y. E-Dövlətin informasiya təhlükəsizliyi: aktual tədqiqat istiqamətləri, <http://jpis.az>
16. İnternet hüququ. X. Ağaliev. Ə. Məmmədli. Bakı. 2009

17. İnternetdə uşaq pornoqrafiyası ilə mübarizə aparmaq üçün ittifaq yaradılıb <http://www.ictnews.az>
18. İmamverdiyev Y.N. Etibarlı və təhlükəsiz elektron hökumət yaradılmasının bəzi məsələləri // “Kibernetika və informatika problemləri” 2-ci beynəlxalq konfransı, Bakı, 24-26 oktyabr, 2006,
19. İmamverdiyev Y.N. Sosial şəbəkələrin analizi: anlayışlar, modellər və tədqiqat problemləri. İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №2, 2010.
20. Hacıyev N.C. Azərbaycan e-hökumət quruculuğunun mövcud durumu, inkişaf potensialı və istiqamətləri. İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №1(5), 2012.
21. Hacırahimova M.Ş. Elektron dövlət mühitində sənəd dövriyyəsi sistemlərinin aktual problemləri və həll yolları. İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №2, 2010.
22. KİV-də siyasi müzakirələr azadlığı haqqında 12 fevral 2004-cü il tarixli Bəyannamə, www.coe.az
23. “Kibercinayətkarlıq haqqında” Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, № 874-IIIQ, <http://www.meclis.gov.az>
24. Qloballaşma dövründə informasiyanın yeri və rolu. Azərbaycan qəzeti.- 2011.12 avqust.
25. Mahmudov R.Ş. İnternetin tənzimlənməsinin aktual məsələləri. İnformasiya cəmiyyəti problemləri, №2, 2010
26. Məcidli S. Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi. Dərs vəsaiti. Bakı, “Elm və Təhsil”-2012.
27. Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az
28. Akdeniz, Y., Internet Child Pornography and the Law: National and International Responses, Ashgate, 2008.
29. Bilişim Hukuku. Prof. Dr. B. Zakir Avşar, Prof. Dr. Gürsel Öngören. İstanbul, 2010.
30. Bülent Sözer, Elektronik Sözleşmeler, İstanbul, 2002.
31. Hatice Akıncı, A. E. Alıç, C. Er; Türk Ceza Kanunu ve Bilişim Suçları, İnternet ve Hukuk, Der: Yeşim M. Atamer, İstanbul, 2004.
32. Hasan Sınar, İnternet ve Ceza Hukuku, İstanbul, 2001
33. Алгулиев Р.М., Юсифов Ф.Ф. Социальные сети как инструмент повышения эффективности механизмов

- государственного управления / Телекоммуникации, 2009 № 9.
34. Бородин К.Б. Проблемы правового регулирования отношений в сети Интернет. «Современные проблемы юридической науки». Часть I. Материалы VII Международной научно-практической конференции молодых исследователей. Челябинск, 2011 г.
 35. Информационное право, <http://www.aha.ru>
 36. Наумов В.Б., Право и Интернет: Очерки теории и практики, М.: Книжный дом «Университет», 2002.
 37. Право и этика в Интернете. Автор: Мальчук Светлана Викторовна. <http://rpp.nashaucheba.ru>
 38. Прохоров А., От ARPAnet до INTERNet (краткая история Интернета). <http://www.compress.ru>
 39. Рассолов И.М. Право и Интернет. Теоретические проблемы. - М.: НОРМА, 2003.
 40. Ромашев Ю.С. Международное правоохранительное право. М.2010.
 41. Общение в социальных сетях, <http://www.etika.ru>
 42. Сетевая этика (Этика и Интернет) Донецк, 2000.
 43. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации, Учебное пособие, СПб., Изд-во Михайлова В. А., 2002
 44. Тедеев А.А. Предмет информационного права в условиях интернета // Республиканский НИИ интеллектуальной собственности «Информационное право» : Журнал. - М., 2006 , №3.
 45. Ambrogi Robert J.Chapter 12: Net Law: The Internet's Rules of the Road //The essential guide to the best (and worst) legal sites on the Web -2nd edition. - N.Y.: ALM Publishing, 2004.
 46. An Information Society For All Action Plan. 19-20 June 2000. <http://ec.europa.eu>
 47. A. v Norway. Application No. 28070/06, ECHR
 48. European Union Action Plan on Promoting Safer Use of the Internet, <http://europe.rights.apc.org>
 49. Document of the Moscow meeting of the Conference on the Human demension of the CSCE, <http://www.osce.org>
 50. Declaration on freedom of communication on the Internet <https://wcd.coe.int>

51. Declaration of the Committee of Ministers on protecting the dignity, security and privacy of children on the Internet, <https://wcd.coe.int>
52. Declaration by the Committee of Ministers on Internet governance principles, <https://wcd.coe.int>
53. Decriminalising defamation: an IFJ campaign resource for defeating criminal defamation, <http://asiapacific.ifj.org>
54. Defamation, <http://www.article19.org>
55. Freedom of Expression on the Internet, www.osce.org
56. Jan Malinowski, Steering Committee on the Media and New Communication Services: Working Paper on the Alignment of Defamation Laws with ECHR Case-law, <http://merlin.obs.coe.int>
57. John C. Reinard and Sandra M. Ortiz. Communication Law and Policy: The State of Research and Theory. Journal of Communication, 2005, 55(3), 594-631
58. Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue, <http://www2.ohchr.org>
59. Savin A. EU internet law. Elgar European law. 2013.
60. Wasserman S., Faust K. Social Network Analysis: Methods and Applications. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Qeyd üçün

Səyyad Məcidli (Məcidov)
İNTERNET HÜQUQU VƏ ETİKASI
(Dərs vəsaiti)